

שערי דורא

כרך א

ס פ ר

שערי דורא

עם החיבורים הנלוים עליו

בשני כרכים

כרך ראשון

ס פ ר

שערי דורא

לרבינו יצחק ב"ר מאיר מדורא ז"ל

כרך שני

ס פ ר

איסור והיתר של מהרש"ל

להג"מ ר' שלמה לוריא ז"ל

והוא פירושו והגהותיו על השערי דורא

ס פ ר

ל"ו שערים

להג"מ ר' ישראל ז"ל בעל תרומת הדשן

ס פ ר

ביאורי הר"י מקרעמניץ

ביאור על ס' שערי דורא

נדפס לראשונה בפראג שנת שס"ט

שערי דורא

לרבינו יצחק ב"ר מאיר מדורא ז"ל

עם

הגהות שערי דורא

לרבותינו הקדמונים ובכללם בעל תרומת הדשן

ועל צבאם

מבוא שערים

להג"מ ר' נתן שפירא ז"ל

והגהות הלבוש

להג"מ ר' מרדכי יפה ז"ל

*

בתוספת

שערים המצוינים

מקורות וצינונים וחילופי נוסחאות

על ידי

דוד בהגאון ר' שריה שליט"א דבליצקי

בני-ברק תשע"ו

כל הזכויות שמורות
דוד דבליצקי
קהילות יעקב 35 בני ברק

דפוס אלון

ש. ל. מולו"ת בע"מ טל' 03-5707204

תוכן הספר

מבוא	1
מפתח הסימנים	26
מפתח כתבי היד	28
הקדמת מבוא שיערים	30
שיערי דורא	א
דיני ניקור	רסד
שיערי דורא נדה	רסז
הגהות שיערי דורא דפוס קושטנטינא	רצד
אגרת מהר"א כ"ץ	שכט
נוסח כתבי היד	שלב
הוספות להערות	שנה
על לשון 'מנהג' בספרנו	שסג
מפתח למובאות בב"י וד"מ	שסה

שריה דבליצקי בני ברק

ט"ז חשון תשע"ו

לכבוד בני יקירי רבי דוד שליט"א.

הנה שמחתי באומרים לי כאשר בישרת לי כי הינך עומד להוציא לאור במהדורה חדשה ומפוארת את ספר שערי דורא על איסור והיתר ועוד, לרבינו יצחק ב"ר מאיר מדורא זצ"ל תלמיד המהר"ם מרוטנבורג זצ"ל, אשר עד הנה היו שערים אלו מצופים בשני בריחים אשר מופיעים גם במהדורה זאת, הבריה הימני בצד הימני הגהות שערי דורא לרבותינו הקדמונים ובכללם בעל תרומת הדשן, והשמאלי מבוא שערים לרבי נתן שפירא זצ"ל. ומן השמים זכו לך להוסיף עוד בריח פרי עבודתך הנקרא שערים המצוינים והם מקורות וציונים וחילופי נוסחאות. ועל ידי עבודתך חיזקת בריחי השערי דורא, וראויים כל הוספות אלה לכנותם בשם בריחים כלשון הפסוק בריחי שעריך. ובפרט שריבוי בריחים מיקרים את הנתון בתוכם, ואף כאן מתייקרים דברי פנים הספר הקדוש הזה לדקדק בהם על כל תיבה ותיבה, כאשר ראינו בפוסקים הבאים אחריו מביאים אותו על כל צעד ושעל. וכאשר ראוי לדקדק כן בכל ספרי רבותינו ראשונים כמלאכים. וכאשר גם אתה עשית בהוציאתך והדריך את ספרי רבותינו הראב"ה וספר זקינו הראב"ן זצ"ל עם פירושיך והערותיך. והנני מברך בזה ברכת אב שתזכה להמשיך בעבודת הקודש בעוד ועוד ספרים של רבותינו הראשונים זצ"ל מתוך מנוחת הנפש והגוף. ונזכה ביחד שבימינו תושע יהודה וירושלים, אמן.

כברכת ועתירת אביך אוהבך

שריה דבליצקי

מבוא

א. שערי דורא

ספר שערי דורא, הנקרא גם סתם 'שערים'^א וכן 'איסור והיתר'^ב, חיברו רבינו יצחק ב"ר מאיר מדורא שהיה כפי הנראה מתלמידי מהר"ם מרוטנבורג^ג.

רובו ככולו של הספר, העוסק בהלכות איסור והיתר והלכות נדה, הוא מה שהעתיק רבינו מספרי הראשונים שקדמו לו, ואך מעט הכניס בו מדברי עצמו. כמו כן כלל בו קבלות שקיבל מרבותיו ומעשים שראה ומנהגי הקהילות^ד.

רובן של ההעתיקות הן מספר התרומה לרבינו ברוך ב"ר יצחק. ישנם סימנים שלמים המועתקים משם אב"א תב"ת. ומיעוטן העתקות או קיצורים ועיבודים מתוך ספרי שאר ראשונים, כגון ס' ראב"ן, ס' ראבי"ה, סמ"ג, סמ"ק, מהר"ם ועוד. ישנם סימנים שלא מצאנו להם מקור ויתכן שהם יצירתו של רבינו הר"י מדורא.

א. כך במנהגי מהרי"ל עמ' תקכה [שם גם 'שערים מדויירין' כגון בעמ' תקלא ועוד] ובתרה"ד ס' צו ועוד [ושם גם 'שערי דורא' כגון ס' קלב ועוד] ובדרכי משה וביש"ש חולין ובהג' איסור והיתר הארוך. וכן באגור ס' אלף ורי"ח 'בעל השערים'. [ושם גם 'שערים מדורא' כגון ס' אלף ורי"ז ועוד וכן שערי מדורא כגון ס' א' ורמ"ג ועוד]. וכן לפעמים בש"ך ובעוד מהפוסקים. ובאיסור והיתר של ר' ירוחם נקרא 'דורא' [איתא בדורא 'זכתב בדורא']. וכ"ה בפסקי ר"מ קלויזנער. אולם שמו שהוחזק בו - 'שערי דורא' - קדום הוא ונמצא כבר בהגהות מרדכי חולין ר' תשמג ותשדמ. ב. כך מכנהו מהר"א בסי' פד הגש"ד ה. וכן מהר"ר זוסמן בספרו קצור שע"ד כת"י [שם 'איסור והיתר מדורא']. וכן במהר"י ווייל ס' מד [שם 'איסור והיתר מדויירין']. גם בשערי דפוס ויניציאה: 'שערי דורא הנקרא איסור והיתר. אולם 'איסור והיתר' אינו אלא כינוי כללי לחיבור הכולל פסקי דינים בעניני איסורי מאכלות. וחיבורים רבים נתכנו כן. החל מאיסור והיתר לרש"י ועד אחרון איסור והיתר הארוך לר' יונה תלמיד מהר"א. וכ"ה לשון רבינו בפתיחת הספר 'הפציוני חבירי לכתוב להם אסור והתר'. והיינו שדקדק הרמ"א בלשונו שהבאנו למעלה: באיסור והיתר שלנו הנקרא 'שערי דורא'. ג. עי' ס' ה' 'ראיתי מהר"ם'. וכ"ה בהל' נדה ס' כ. וכן בנוסח כתה"י בהל' נדה ס' כד: אך מורי ר' מאיר אסר. וכך דעתם של רוב העוסקים בענין. וראיות רבות לכך והן מצויות בהקדמתו של הר"י אלפנביין לספר 'מנהגים ישנים מדורא' נ"י. תש"ח. ושם נמצא את כל הידוע עד כה על הר"י. והנני להוסיף על דבריו: א"א להקדים את הר"י לפני זמנו של מהר"ם, משום שסימן ע"ה הוא תמצית מתשובת מהר"ם שנדפסה בתשובות פסקים ומנהגים ס' ל"ד ואין לאותו סימן שום סמנים של 'גליון' או הוספה או הגהה שאפשר להתלות בהם. וכן ס' ד' בהל' נדה לקוח מתשובת מהר"ם כמש"כ שם במקו"צ. וכן מצינו לבעל האגודה - שהיה בדור תלמידי תלמידיו של מהר"ם שהרי מעתיק הרבה מן המרדכי - שמכנה את הר"י מדורא 'מורי ר' יצחק מדורא'. [ומש"כ שם אלפנביין שאין לשון זה מוכיח שהיה תלמידו, משום שהתואר 'מורי' הוא תואר כבוד שהיה מקובל בתקופתו, כ"ז יתכן אם היה כותב כך אל הר"י, אבל לא כאשר הוא פונה לאחרים]. הדבר היחיד העומד מול הנחה זו הוא מש"כ התרה"ד [המובא להלן] שמהר"ם והרא"ש בתראי לבעל השערים. והדבר צריך לימוד. ואגב אורחין אבוא העיר על מש"כ במאמר הנקרא 'שם הגדולים' לא נודע מי חברו, נדפס בתוך ס' דברים עתיקים בלייפציג תר"ו: 'ור"י מדורא היינו ר' יצחק בר מאיר מתלמידי מהר"ם הגהות מיימוניות עשה ועוד אחד עשה ג"כ ושמו [ר'] מאיר כהן'. והרי דברים אלו משובשים מתוכם וחסרי שחר. על ספרו המפורסם של ר' יצחק, ס' שערי דורא, אין הכותב יודע דבר ואינו מזכירו, ובמקום זה יודע לומר שחיבר את הגהות מיימוניות, דבר שלא נשמע מעולם. ועוד, עירו של המחבר היא לא 'דורא' אלא 'דויירין' [עי' מבוא של ר"י אלפנביין הנז' לעיל], ולא נקרא ר"י מדורא אלא ע"ש ספרו, שנכתבה ברבות הזמן 'שערי דורא' ע"פ בקעת דורא שבדניאל ג [ס' שמות הספרים העברים עמ' 261 בשם הר"א ברלינר], א"כ הרי 'דורא' כבר מרמז על חיבורו, והיכי מזכירו כך ולא מזכיר את חיבורו 'שערי דורא'. על כרחינו שדבריו משובשים. ד. ס' ה - ראיתי מהר"ם. שם - ומעשה ראיתי. ס' ח - ואני איני נוהג. ס' יג - ונהגו העולם. ס' יח - קיבלתי מרבותי. ס' כד - אין אנו נוהגין. ס' כט - ונהגו העם. ס' לח - ראיתי רבותי. שם - וכן ראיתי מעשים הרבה פעמים. ס' מח - העולם נהגו. ס' נה - עיקר קבלתי אכתוב. ס' עה - ושמעתי. שם - ועוד שמעתי מרבותי. ס' עז - העולם נהגו. ס' עז - ולא נהגו העולם. ס' פה - נוהגין בזה המלכות. ס' פח - ואין אנו נוהגין. ס' צב - נוהגין נקיי הדעת שבקהלות הקודש.

ואף שרוב דבריו מלוקטים מספרי קודמיו, החשיבו הפוסקים מאד את חיבורו וראו בעצם הליקוט והעתקתו הכרעה של אחד מגדולי הראשונים^ה. וכלל קבעו 'וברוב מקומות פסקינן כשערימ'.^י וכל כך נתקבלה דעתו עד שהעמידוהו כאחד מיסודות השלחן ערוך בהלכות איסור והיתר. דיינו אם נציין את מספרם הרב של המובאות מספרנו בבית יוסף ובדרכי משה, ואת הגהות הרמ"א שספרנו משמש להן מקור יחיד והן מבוססות עליו.^{יא}

וכשחידש רבינו דין בהל' טרפות שלא כדעת שאר ראשונים, עד שכתב עליו מהרא"י שהוא 'נגד הגמרא', כתב עלה מהרש"ל אחר שפירש דבריו והעמידם: 'הילכך לא נ"ל להקל מאחר שהיה בעל הוראה וראה מעשה וקיצר וקיבץ כל הדינים המקובלים ואף שלא האריך בראיות כ"כ וצ"ע".^{יב}

ועד כמה העריכו את ספרנו גדולי הדורות, תעיד העובדה שעמודי עולם כתבו על ספרנו את הגהותיהם, מהרא"י בעל תרומת הדשן ומהרש"ל, וכפי הנראה^{יג} גם בעל הלבוש^{יד}. ואף מצאו לנכון לעשות ממנו 'קיצור'^{יז}.

וגם דקדקו הבאים אחריו בלשונו ובסגנונו, וטרחו 'ליישב לישנא דגאון'^{יח} והקשו ממשמעות דרישא אמשמעות דסיפא^{יט}, וטרחו לבאר את סדרן של ההלכות^כ, וטעם סמיכות השערים זה לזה^{כא}. ואתה תחזה שכשכתב רבינו 'חתיכה שלא נמלחה ונפל עליה ציר וכו' יחזור וימליחנה', שאלו מאי 'יחזור' הא לא נמלחה מעולם. וכמה תירוצים נאמרו בזה. עי' כ"ז ברס"י ה. וכשכתב רבינו מלח בשר שחוטה עם נבילה 'שניהם אסורין' הקשו מאי 'שניהם' הא הנבילה בלא"ה אסורה. וכמה נדחקו לישב הלשון בפירוש רחוק ולא אמרו 'שיגרא דלישנא הוא'^{כב}.

וכן הוא בנוגע להגהות שערי דורא, הפכו ודקדקו בלשונן, ואף דנו במקומן הנכון של ההגהות ושאלו 'מה ראה בעל מסדר ההגהות שסידר הג"ה זו פה'^{כג}.

ה. שהרי קחזינו שבהרבה מקומות מביאים הב"י ושאר הפוסקים את דברי השערים כשאין הם אלא מה שהעתיק מקודמיו. ואין צורך להאריך בדוגמאות, שהרי כמס"כ רוב דבריו העתיק רבינו מחיבורים שלפניו. ש"מ שעצם העתקתו היתה חשובה בעיני הפוסקים. וכן הם מביאים את דברי רבינו יחד עם ס' התרומה, גם כאשר דברי רבינו לקוחים מס' התרומה, ומונים את דבריו כדעה נוספת. עי' לדוגמא ב"י סס"י צו סד"ה ומ"ש. ו. לשון מהרש"ל ביש"ש פ"ה סי' ע. ז. וכולן נסקרין בסקירה אחת במפתחות שסדרנו להלן עמ' שסה לפי סדר הב"י והד"מ. ח. עי' כ"ז באיסור והיתר של מהרש"ל סי' פז. ובסגנון זה כתב גם מהרא"י בהגהה ה לסי' לח: 'ולכך ראוי למסמך על בעל השערים שראה מעשה הרבה פעמים' ודבר מפליא מצינו בתרה"ד בפסקים וכתבים סי' רטו: 'וגם נראה לך להחמיר בב' מרות כאשרי ומיימוני ומהר"ם, דפליג ארב אלפס ור"י מדורא וחבריהם. דע כי דעתי מסכמת להחמיר וכו' ומהר"ם ואשירי דבתראי הוו אין לבטל דבריהם מדברי ר"י מדורא'. נראה מדבריו שלולא הכלל של הלכה כבתראי היה מקום לבטל דבריהם של מהר"ם והרא"ש מפני דברי השע"ד. והוא פלא. ולא יתכן מש"כ הרי"ן פרייליך במבוא ותולדה שבראש מהדורתו ש'מהר"ם' כאן פתורנו רבינו מאיר בעל הגהות מיימוניות ולא מהר"ם ב"ב, שלא מצינו ולו פעם אחת לא בתרה"ד ולא בשום חיבור אחר שיכנו כך את בעל הגמ"י. ובפרט בספר שהכינוי 'מהר"ם' משמש בו עשרות פעמים למהר"ם ב"ב. וכאן בהלכה זו בלא"ה לא יתכן שהכונה להגמ"י, עי' הגמ"י פ"ו מהל' שחיטה הג' כ שמביא דין זה בשם מהר"ם, ואילו בעל הגמ"י עצמו לא הביע דעתו כלל. ט. כך לפי עדותו של המדפיס דיעסניץ, ומפיו אנו חיים. ועיין להלן פרק ד הע' קה. י. כמו כן המעיין בס' מבוא שערים, הוא חיבורו של הג"מ ר' נתן שפירא על השע"ד והגש"ד, יוכח עד כמה יחס חשיבות לכל מילה ומילה ודייק בלשונותיהם. כל שינוי של אות אחת בשע"ד ובהגהות העסיק את בעל מבו"ש שהפך בה והפך. בה. ומצינו במקום אחד [סי' ט בשר לצלי] שתירץ המב"ש שמונה תירוצים על קושי אחד בלשון השערים. וזה מלבד ארבעת התירוצים שהובאו שם בהגש"ד. יא. עי' להלן ספ"ז שמהר"ר זוסמן, שמהר"ל מכנהו 'רבותינו שבגולה', חיבר קיצור מספרנו. יב. סי' ט הגהה ב. יג. עי' מבוא שערים סי' א ד"ה בשר שהודח. יד. 'למה לא התחיל מתחילה בבשר שלא הודח ואח"כ בהודח שזהו יותר כסדר'. הרי" קרעמניץ בראש ספרו. ועי"ש שבנה ע"ז הלכה למעשה. טו. מב"ש בריש שער השני. והרבה בזה הרי" קרעמניץ בביאורו. עי"ש סי' ב וסי' ג. טז. עי' כ"ז סי' כז הג' ב. וכיוצא בזה בסי' יח כתב רבינו 'ואם הוא [השפוד] של עץ אין לו תקנה אלא בשריפה'. ותמה הר"ב מבוא שערים אטו שריפה תקנה היא? והעמים בכונת רבינו שיש כאן תקנה במה שמורין לו לשרוף השפוד ולא להשהותו, דבכה"ג לא יבא לידי תקלה. ולא ניתא ליה להרב למימר שרבינו נקט לישנא קלילא המורגלת בחז"ל כגון בסוטה לה ע"ב 'רשעים אין להם תקנה אלא שריפה'. וכן בפסיקתא פ' צו והרבה בראשונים 'כלי חרס אין לו תקנה אלא שבירה'. יז. 'וטעם זה נראה

ונראה שעד התפשטות השלחן ערוך היה ספרנו הספר השימושי להלכות או"ה בקרב הלומדים ואף המון העם. כמו שכתב הרמ"א בהקדמתו לתורת חטאת: באשר כי הוא מורגל ונמצא ביד כל אדם.... בדור האחרון הזה אשר נעתק ונדפס הספר הזה כמה פעמים כי כל אדם חושק בו לרוב קיצורו ורוצה ללמוד תורת איסור והיתר על רגל אחד. וע"ז נפלו הספרים ביד רבים קטנים וגדולים^י.

וכן קורא לו הרמ"א בתשובתו סי' נד איסור והיתר שלנו.

והיו קובעים בו שיעור בישיבה כמש"כ בס' ויכוח מים חיים לרבי בצלאל אחי המהר"ל מפראג^י.

חלוקת הספר לשערים ולסימנים

כתב רבינו בפתיחת ספרו: 'אמר המחבר הנה הפצירוני חבירי לכתוב להם אסור והתר ואפרש להם בקוצר ואתחיל בדין מליחה והדחה בעשר שערים'. ואם הלכות מליחה מחולקים לשערים, הדעת נותנת שגם שאר הספר מחולק לשערים, דמאי שנא. אלא שאין זכר לחלוקה כזו בכת"י ובדפוסים^י. בכתבי היד וספרי הדפוס יש רק עשרה שערים. ומשם ואילך חלוקים כתבי היד, יש שאין בהם כלל מספרי סימנים. ויש שיש בהם מספרי סימנים לכל הספר. אבל הערוב בזה גדול, יש מתוכם שהמספרים מתחילים מתחילת הספר ואינם מתאימים למספרי השערים ויש שמתאימים למספרי השערים [כלומר שהשער העשירי הוא סי' יא]. וגם בכמות הסימנים אין אחידות בכתבי היד, רובם בין ל"ד למ"א סימנים^י. ובספרי הדפוס נחלק הספר לצ"ו סימנים המתחילים מתחילת הספר ואינם מתחשבים במספרי השערים^י. ולא מצאתי לזה מקור בכתה"י^י.

בדעת בעל הג"ה שערי דורא ולכן קבע לדין הנזכר בדיני ריחא מילתא'. (הרמ"א בתו"ח סי' פה). 'ובזה גם כן כבר יתיישב קצת מה ששואלין מה ראה בעל מסדר ההגהות שסידר הג"ה זו פה, אלא וודאי סידר אותה פה מפני וכו'.' (מב"ש סי' לה). יח. והעד על כך כתבי היד הרבים של ספרנו הפזורים באוצרות הספרים ברחבי תבל. מהם הכתובים כקונטרסים בפני עצמן ומהם בצירוף עוד ספרים שימושיים [כמו סמ"ק, תשב"ץ דמהר"ם, ברכות מהר"ם, שחיתות של מהרי"ו. עי' הגש"ד סי' עה הג' ה] ואפילו על גליונות סידורים ומחזוריים. גם הדפסות חזרות ונשנות של הספר, חמש פעמים בפרק זמן של ארבעים שנה [כמש"כ להלן פרק ד] מה שלא מצינו בשום ספר אחר, עכ"פ באותה תקופה, מעידה על השימוש הרב בו. יט. כלל פה: 'וכאשר שמעתי השערי דורא מפי מ"ו הקדוש הטהור הגאון המופלא מהר"ר שכנא ז"ל בתוך שאני הבחורים'. (הביאו הרב חבצלת ב'צפונות' ש"א גל' ב). ועיין להלן בפרק ג' על מהדורות הספר, שטפסים שהיו בידי תלמידי מהר"ר שכנא הגיעו לידיהם של מדפיסי ויניציאה ושמשו אותם בהדפסת הספר. כ. להוציא כת"י פריז 446 שמסומנים בו ל"ה שערים. אבל כיון שהלכות מליחה מסתיימים שם בסוף שער יא, לא כמו שהודיענו המחבר 'מליחה והדחה בעשר שערים', יש לחשוש שאין אלו השערים המקוריים אלא מספרי סימנים – כאשר כתה"י – שהסב המעתיק אותם ל'שערים'. כא. כ"ה בכ"י פפד"מ 10631. והוא כולל ל"ה אותיות. [המונח 'סימן' כלל לא נזכר בו]. ואולי הם אכן ל"ה שערים. שכן בס' החזון שבסוף האגור אות מד כתוב שדין בריה בספרנו הוא בשער י"ו. והנה גם בכ"י הנ"ל נמצא דין בריה באות י"ו. כב. מלבד הלכות נדה שהן חיבור נפרד ויש לסימניהם מספרים נפרדים (עי' להלן פ"ח). והנה מצינו שחיבורו של מהר"א המבוסס על ספרנו [כמש"כ להלן בפרק ז] מחולק לל"ו שערים, קרוב א"כ לומר שגם ספרנו חלוקתו הנכונה היא ל"ו שערים, וכך ראה מהר"א את ספרנו ונגדו חילק אף את ספרו כך, אלא שבכתה"י נשתבשה החלוקה, לפעמים התחברו סימנים ולפעמים התפצלו. ואילו סי' תורת חטאת שאף הוא מבוסס על ספרנו [כמש"כ להלן שם], מחולק לצ"ו סימנים, משום שהרמ"א היו לפניו ספרי הדפוס כדכתב בהקדמתו, ובספרי הדפוס צ"ו סימנים. כג. החל מד' ויניציאה שח. חוץ מד' קושטנטינא שנת שוב"ה המחולק לצ"ט סימנים. ואף חלוקה זו אינה מתאימה לכתה"י ממנו נדפסה אותה מהדורה, כאשר בררנו להלן פרק ג הערה צה. כד. ומש"ה עד סביב לסימן כ' ישנה חלוקה כפולה, שערים וסימנים, ומשם ואילך סימנים בלבד. אבל בדפוס הראשון קראקא רצד אין בכלל מספרים. ועי' במבוא לאיסור והיתר של מהרש"ל שבררנו שדפוס זה היה לפני מהרש"ל. וכיון שאין בו סימנים ציין המהרש"ל לפי מספרי דפים. וביש"ש פ"ח סי' נה מצינו שציין לשער י"ב שהוא בדפוסים סי' כו. וכנראה השתמש אז בכת"י [שגם כת"י היו לפניו כדבררנו שם] ואכן יש כת"י [הספריה הבריטית] שדין זה נמצא בסי' יג. קרוב לציונו של הרש"ל. כה. ואנחנו לא נדע מי הוא שקבע חלוקת סימנים זו. ויש מקומות שהחלוקה אינה מסתברת [כגון סי' נד

ב. הגהות שערי דורא

על ספר שערי דורא כתבו חכמי הדורות הגהות הידועות כהגהות שערי דורא והן מובאות אצל הפוסקים בחשיבות שאינה נופלת מחשיבותו של שערי דורא¹. ונחשבות בעיניהם כחלק מן הספרי². ואכן כל מהדורות הדפוס החל מן הדפוס הקדום ביותר – קראקא רצ"ד – נדפסו עם ההגהות, מהן פחות ומהן יותר.

רוב ההגהות אינן השגות על דברי השערים, כאלו ישנן רק מעטות³; רובן של ההגהות הן פירושים⁴ והסכמות⁵ לדברי השערים וכן הוספות על דבריהם בין בנושאים שדנו בהם ובין בנושאים אחרים.

את ההגהות יש לחלק לארבעה סוגים עיקריים. ואלו הן:

[א] הגהות מהר"י טרושין.

[ב] לשונות מספרי הראשונים שהועתקו על גליון השערים.

[ג] הגהות מהרא"י בעל תרומת הרשן.

[ד] הגהות שאר אחרונים⁶א.

ונדון בהן אחת לאחת.

[א] הגהות מהר"י טרושין. והן כעשרה במספר, הינן כפי הנראה הקדומות ביותר. שהרי מהר"י טרושין, שהיה כנראה מתלמידי רבינו פרץ⁷, הוא בן גילו של בעל השערים או קרוב לו⁸. וראוי להעתיק כאן מש"כ מהרש"ל ביש"ש סימן כט וז"ל: 'ראוי לחוש למהר"י טרושין שהוא בתראה ובעל הוראה וכבר כתב מהרא"י בשערים שראוי ליזל בתריה [דמהר"י טרושין] לחומרא אף נגד מהר"ם'⁹.

שעשאו סימן בפ"ע ואף אינה נכונה [כגון סימנים ו-ז וכן כז-כח וכן מו-מז. וכן סי' נא ראוי היה שיפתח להלן ממה שהוא מסומן, היינו בד"ה אמנם. ועי' גם סז-סח סג-סד]. ואתה תחזה שהרמ"א אע"פ שכתב את ספרו תו"ח סימן מול סימן שבשע"ד, לפי חלוקת הדפוסים וכן"ל בהערה, אע"כ איחד כמה סימנים שכפח"נ חלוקתם לא נראתה לו. ומה שמצינו הזכרת סימנים בהגש"ד, כגון בהגהת מהרא"י סי' לה הג' ז וסי' כה הג' ד ועוד, ד"ז נוסף החל ממהדורת לובלין של"ה, שם הורחבו כל מראי המקומות, כנראה ע"י הר"ב מבוא שערים שמהדורה זו נקראת על שמו (עי' להלן), והוא הרי השתמש בספרי הדפוס כמש"כ להלן הע' קד. כו. וכמו השערי דורא כך ההגהות, הן מהוות יסוד ומקור יחיד להרבה מסעיפי השו"ע והגהות הרמ"א. רק פעמיים מצינו שפקפק הרמ"א בהגהות, פעם אחת (ד"מ סי' מב) בהגהת של מהרא"י משום שהיא נוגדת את הכתוב בתרה"ד: 'דמי יודע מי תיקן הג"ה זו ואף כי יחסו למהרא"י מכל מקום לאו מהרא"י חתם עלה לסתור דבריו שבפסקיו'. ועוד פ"א מצינו שפקפק בהגהת שאינה חתומה, עי' להלן בפרק זה סוף פיסקה 'הגהות שאר האחרונים'. כז. עד כדי כך שלפעמים כותבים הפוסקים 'כתוב בשערי דורא' וכוונתם להגש"ד. וכן כתב בתורת האשם עמ' ריג, עמש"כ הרמ"א בתו"ח 'בתשובת מהר"ם והיא בשערי דורא' - 'כלומר בספר שערי דורא והיינו בהגהות של שערי דורא'. וכן מצינו לרמ"א בתשו' סי' נד: בתשובת מהר"ל וכו' כמו שכתוב תשובה זו באיסור והיתר שלנו הנקרא שערי דורא. וכוונתו להגש"ד סי' כב הג' ו. כח. כגון חלקה הראשון של הגהה א דסי' א והגהת מהר"י טרושין בסי' ה. והגהה ג של סי' כה והגהה ה של סי' מא ועוד כמה הגהות ספורות. כט. כגון הג' ג של סי' א; הג' ג והג' ג של סי' ג; והג' ד של סי' ז והג' א והג' ב של סי' ט ועוד הרבה. ל. כך הן כל הגהות מהרא"י שפוחות בהכי נהוג. עי' להלן עמ' 11. וגם בין 'הגהות שאר אחרונים' שנוכיר להלן נמצא כן. לא. כלשון הרמ"א בהקדמת תו"ח שהעתקנו לעיל. לב. כמש"כ בהגש"ד סי' ג אות ב: וכן קבלתי מרבינו פרץ...עכ"ל מהר"י טרושין. נואגב יש להעיר כאן שבכת"י אוקס' 20605 חתומה הגהה זו במקום מהר"י טרושין¹⁰ יצחק מטריו"ש. ולפי"ז 'טרושין' היינו שמוצאו מטריו"ש. [וא"כ הנכון הוא טרושין. וכן מצינו בל"ו שערים וביש"ש]. ואולי הוא הנזכר בתוס' הרא"ש [בשטמ"ק לערכין דט"ו ע"ב] ושמעתי מפי הר"ר יצחק מטריו"ש. ואם אכן הוא מרכותיו של הרא"ש, הרי הוא בן דורו של מהר"ם. ועי' להלן הערה לד. לג. ואת ההגהות כתב הוא עצמו על השערים [ולא תימא שכתבם בסתמא ואחרים העתיקו אותם לגליון השערים], כמו שמתברר מהגהה ב של סימן יא. לד. הובא באוצר הגדולים ח"ה בערכו ושם כתב: 'מזה נראה גדולתו שהרי בימיו נתקבל מהר"ם לרבן [של ישראל] ונהגו הגדולים בדורו סלסול שלא לחלוק עליו בפומבי. וגם בזה הדין פוסק באמת

[ב] לשונות הראשונים. הגהות אלו שכל עצמן אינן אלא העתקת לשונן של הראשונים, כמו אור זרוע¹, סמ"ק רא"ש, מרדכי, טור ועוד, בלי שום הבעת דעה מצדו של המעתיק, הן קדומות אפילו להגהות מהרא"י. שהרי מצינו שמהרא"י מגיה עליהן². סמכותן של הגהות אלו וחשיבותן, גדולה היא אצל הפוסקים שנקטו שעצם הבאתן בהגהות הרי היא הכרעה שכן הלכה.

והרי מקצת דוגמאות:

בסי' עה הגש"ד ד הובא לשון הסמ"ק מצורף: ורבי יחיאל מפרי"ש היה מפרש דהיינו דוקא דיעבד אם היה מעורב בקערה בלא ידיעתו אבל לכתחלה שישם בקערה לחם שאינו כשר פשיטא דאסור. והנה הרמ"א בד"מ סי' קיב הביא ד"ז לא בשם הסמ"ק אלא בשם הגהות שערי דורא. ואף לא הזכיר שמקורו סמ"ק.

וכן מוכח מלשון הב"י סי' צג: 'כתב בהגהות שע"ד סי' פה בשם המרדכי'. משמע דלא הוה סגי ליה למרן שכ"כ המרדכי, וראה צורך להודיענו שהובאו דבריו בהגהה על גליון השערים. וכ"ה בד"מ סי' קצח אות ד, העתיק הרמ"א מתוך הגש"ד את לשון הסמ"ק ללא תוספת ומגרעת.

ונפלא הדבר שכאשר בעל ההגהות העתיק את לשון הטור, ולא הוסיף עליו דבר, אלא 'עד כאן לשוני' ותו לא, העתיק הרמ"א בתו"ח את הלשון בשם הגהות שע"ד ולא מהטור. הנה מש"כ בתו"ח סוף כלל יא יב: 'כתב בהגש"ד מנהג וכו' וכך הם דברי הטור'. הרי לך דלא סגי ליה לרמ"א שכך הם דברי הטור ואהני ליה שבעל הגש"ד העתיקו.

וכן הוא במהרש"ל בסי' יב: 'וברוב הגהות שראיתי מביא דברי הר' פרץ עם ר"ת... ולא מביא שום דבר מהאשרי שפליג עליו וסותר כל ראיותיו אלא ודאי הביאו דבריו לאמתת ההלכה לנהוג כדבריו'. שמעין ממהרש"ל, שבעצם העתקת לשון רבינו פרץ על גליון השערים ישנה הכרעה הלכתית של בעל ההגהות, ולא עוד אלא שאנו מקבלים את הכרעתו זו.

וכן מצינו להר"ב קרבן נתנאל, שמחשיב את העתקת לשון הרא"ש בהגש"ד כדעה נוספת, דעת הגהות שערי דורא. בהגש"ד סימן פה הג' ב הועתק לשון הרא"ש דהא דמבטלין איסור דרבנן לכתחילה היינו דוקא היכא דמקלי קלי איסורא אבל בעלמא אין מבטלין לכתחילה אפילו איסור דרבנן ואפילו אין לו מתירין. וכתב ע"ז מהרש"ל ביש"ש ביצה פ"א סי' ז 'וזהו נגד כל המחברים דס"ל דלעולם מבטלין איסור לכתחילה'. וכתב עליו הק"נ: 'ולא ידעתי הא הרא"ה והר"ן ומרדכי ואגודה והגהות שערי דורא ומהאחרונים תרומת הדשן לאו מחברים הם?'

מהרא"י בעל תרה"ד כמהר"י טרושין. לה. בדרך כלל סתם 'או"ז' המובא בהגהות היינו א"ז הקצר [נקרא גם 'סימני או"ז'] שחיבר רבינו חיים בן האו"ז. [לאחרונה נדפס החיבור כולו בתוך האו"ז הגדול מהדורת מכון ירושלים]. ויש שבעל ההגהה מודיענו במפורש 'סימן או"ז', ואילו כשכוננו לאו"ז הגדול של רבינו יצחק הוא מציין במפורש 'או"ז גדול'. עי' סי' לט הג' י. אבל גם 'אור זרוע' סתם על הרוב הכונה לא"ז קצר של ר' חיים ואילו ספרו של רבינו יצחק מכונה 'גדול'. וכדמצינו בלקט יושר הל' פורים 'כן כתב אור זרוע גדול ואור זרוע'. וכן יש לדעת שכל [או רוב] המובא בהגהות אשרי בשם א"ז, מקורו בא"ז הקצר. ונ"ל שע"ז מלמדת החתימה בהגהות אשרי [וכן בהגש"ד רס"י לט] 'מא"ז', והיא ר"ת מהר"ח א"ז. שהרי לא מצינו שישמש בעל ההגהות במ"ם השימוש כאשר הוא מעתיק מן המרדכי או מהר"ח או מכל חיבור אחר, ולמה איפוא נאמר שרק לגבי א"ז נהג כן. ומה שהביאו מן הקצר ולא מן הגדול, כנראה משום שחיבורים אלו [הגש"ד והג"א] נתחברו ללמד הלכה פסוקה ואין בהם מקום למו"מ. ועוד, ידוע שאו"ז הגדול לא היה מצוי כ"כ, וכן מצינו שהשיב מהרא"י בעל ההגהות לשואלו: כי אין אור זרוע גדול לפני פה נוישטט וכו' אמנם מקרוב בהיותו במרפורק שם או"ז גדול (פו"כ סי' קיב). וכן מצינו למהר"ל בשו"ת סי' נד: עד כאן לשון סימני או"ז וכו' ואור זרוע גדול אין בידי. וכן בסי' עב: וא"ז גדול אין בידי אלא הסימנים. לו. עי' לדוגמא סי' מב הג' י על לשון הטור; סי' מה על לשון הגהות סמ"ק; סי' נה על לשון התשב"ץ וכהנה רבות. וכן מצינו בפוסקים וכתבים שלו סי' קג: 'כמו שראיתי בהגהה' ביש איסור והיתר שהזיעה אוסרת'. והיא בהגש"ד דידן סי' כב הג' ז. אבל אין אנו צריכים לכל זה, הרי ספרו ל"ו שערים שהוא קיצור שע"ד והגהותיו [עי' להלן פ"ו], מלא מאותן הגהות.

והנה הגש"ד כאן רק העתיק את לשון הרא"ש ותו לא. חזינן א"כ שנקט הק"ג שעצם הבאת הרא"ש בהגהה הרי היא הסכמה לדבריו. והסכמת בעל הגש"ד חשובה בעיניו. [ולא עוד אלא דקרי ליה 'ראשונים' לגבי התרה"ד שנחשב 'אחרונים'].

וכמו שכתבנו לעיל שההגהות של שאר האחרונים פעמים שסותרות זא"ז, כן הדבר, וביתר שאת, בהגהות אלו שכל מהותן קטעי לשונות הראשונים. שמצינו בהרבה מקומות לשונות ראשונים החולקים זה על זה. והיינו שחכם אחד העתיק עד"מ לשון הרא"ש משום דנקט כותיה וחכם אחר העתיק לשון אר"ז משום דנקט כותיה. ואין תימה בדבר וכן"ל.

ובאמת גם מחלקה זו יש להחשיבה כ'הגהה שאר אחרונים' שהרי אמרנו שהעתקה דינה כהגהה וכהבעת דעה, וודאי אחד מה'אחרונים' הוא שהעתיקה.

ודע שבספרים שהיו בידי רבותינו מהרא"י ומהרש"ל היו יותר הגהות [מסוג הגהות אלו] מאשר בספרים דידן. כמש"כ להלן בדברינו על הגהות מהרא"י ובמבוא לל"ו שערים ובמבוא לאיסור והיתר של מהרש"ל.

[ג] הגהות מהרא"י והן כמאה ושלשים הגהות, הן הגהותיו של רבינו ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן. עליהן כתב הרמ"א בהקדמת תו"ח: קמו האחרונים ובראשם מהרא"י ז"ל וסדרו עליו דבריהם בהגהותיהם כדי להורות לדורות כיצד ינהגו.

ונקראו ההגהות גם שערים של מהרא"י. ויש שקראו להם 'הכי נהוג'.

ואת ההגהות ערך מהרא"י עצמו. וכן מצאנו לו מפורש שכתב בסי' פד: ועיין בסוף כל איסור והיתר ושם פירשתי יפה בגליון דין זה. מהרא"י ז"ל. משמע להדיא שמהרא"י כתב ההגהות על גליון השערים.

לז. כך לדוגמא ביש"ש 'מהרא"י בשערים שלו'. [ושם בפ"ג סי' קג: בשערים שלו שתיקן עליו]. וכ"ה בדרכי משה. ואף חיבורו ל"ו שערים [שנזכרו להלן עמ' 22] נקרא כך. והר"ב תורת האשם עמ' קסד העתיק לשון מהרש"ל 'הנה בשערים שלו [של מהרא"י] דקבלה שתקנו בסוף ימיו וכו', והבין הרב שכונת מהרש"ל לל"ו שערים שכן הוסיף שם בסוגריים: 'והיינו מ"ש בהגהה שערי דורא בשמו, שכל אותן ההגהות נכתבות בשמו לקוחות הן מהשערים שלו'. אבל אחרי הס"ר א"צ לכל זה, מהרש"ל מכנה את ההגהות מהרא"י 'שערים שלו' וכדעבא לי לעיל מיש"ש פ"ג סי' קג. ומש"כ הרב ש'לקוחות משערים שלו' עיין להלן שבררנו שאינו כן. וכבר כתבנו שם שהרב לא ראה את הל"ו שערים. לח. כ"ה לשון הגהות מן הספר שבסוף או"ה לשער טו דין ג: וכן בהכי נהוג של מהרא"י. והנה מטבע הלשון 'הכי נהוג' או 'הכי נהיגין' נמצא בעשרות הגהות (כארבעים בספר) של מהרא"י. והן הגהות קצרות שכל תכנן אינו אלא לקבוע המנהג. כגון סי' סי' ה' יא: כתב בס"ת דמנהג למלחן עם שאר בשר. הכי נהוג. ולהלן בררנו שהגהת מהרא"י הינה רק 'הכי נהוג' והרישא היא לא מדליה. ואם כל הגהות מהרא"י נקראות 'הכי נהוג' או רק אלו - הנה הגהת או"ה שציינת מתייחסת להגהת מהרא"י שאין בה 'הכי נהוג'. ש"מ שכל ההגהות מכונות כך. אבל מלשון המב"ש שהעתיקו בהערה הבאה: 'דיניו ופסקיו וההכי נהוג של הגאון מהרא"י' משמע שרק אלו הארבעים נקראות כן. לט. לאפוקי ממה שמשמע מהקדמת הרנ"ש שס"ל שלא מהרא"י כתבן. ז"ל: שעל לוחות ספרי רבינו הראשונים נדפס מקדם על שתי כתפיו מפה ומפה דיניו ופסקיו וההכי נהוג של הגאון מהרא"י ז"ל הועתק כולם מן הספר אשר חבר הוא ז"ל נקרא ל"ב שערים. ובעברי עליו מצאתי עוד מעט מהם שהשמיט אותם המעתיק הראשון וכדי לזכות הרבים הוצאתי גם אותם לאור וכתבתי כל אחד ואחד מהם במקום הראוי לו. עכ"ל. משמע לפו"ר שס"ל לרנ"ש ש'מעתיק' הוא זה שסדר את ההגהות ואם חסרות הגהות הרי המעתיק הוא שהשמיטן. וצ"ע. וכיוצא בזה נראה מדבריו בסי' לה: אבל לפי האמת אין אנו צריכין לבקש טעם למה סידר בעל מסדר ההגהות הגהות זו פה כי כן דרכו בהרבה והרבה מקומות שלא דקדק לסדר כל הגה והגה במקומה המיוחד לה. ואמנם לשון זו אפשר לפרשה רק לענין 'סידור' ההגהות ולא עצם כתיבתן. ועי' בלשון מהרש"ל סי' ו' 'והאי פיסקא אבל חתיכה שנמלחה ופלטתה כל צרכה כו' אינו מלשון מהרא"י ז"ל אלא המחבר שסידר הגהות אלו של מהרא"י עשה פיסקא וחיברה כאן לפי שדומה קצת לנדרין. וצ"ל שכונתו שאותו 'מחבר' הוא שקבע אותן על סדר הספר. וכן עוד שם בסי' ט: ונראה לי דהנה זו קאי אתרנגולת דר"ת וכו' ואין כאן מקומו כלל וסדרן אחד טעה וסדר אותה פה וסבר שקאי על הג"ה של סמ"ג. גם כאן יש לפרש שאותו 'סדרן' היה אחראי רק למיקום ההגהות ותו לא. ואמנם איצן להתעלם מלשונות הרמ"א בד"מ [סי' מב אות א, נז אות יג, סח אות ג, שם ה, שם ז, ועוד הרבה] 'בהגהות שערי דורא בשם מהרא"י', משמען לכאור' שחכם אחר חברן. ועי' להלן עמ' 15 בפיסקא 'ההגהות ותרומת הדשן' בד"ה ואעפ"כ.

וכלל חשוב מצינו בס' תורת האשם לבעל התו"ט, שכל מקום שלא הגיה מהרא"י על דברי השערים, נקטין דהכי סבירא ליה כדעת השערים, כדרך שאנו נוקטים לגבי הגהות הרמ"א בשו"ע! וז"ל בס' פה (מהד' ב"ב תשע עמ' תקנא): 'שבתי אני וראה, שמה שהעיד איסור והיתר הארוך לעיל על מהר"א מרפורק, שהוא הגאון מהרא"י בעל תרומת הדשן ופסקים וכתבים וכל ההגהות שבשע"ד שנרשמים על שם מהרא"י. שכן מצאתי ראיתי בפסקים וכתבים סי' ט"ו שכתב כי עתה שלשים שנה בתחלת קביעותי לשבת במרפורק עכ"ל. והוא ידוע לעמוד ההוראה וגדול האחרונים. ומדבשערי דורא לא הוגה בשם מהרא"י כנגד המנהג שכתב בפנים דנהגין כרבינו תם בטעם כעיקר דאורייתא, ודאי מוכח דאף מהרא"י סבירא ליה הכי'.

הגהות מהרא"י על ההגהות

כשבא מהרא"י לכתוב הגהותיו על השערים, כבר מצא לפניו הגהות הכתובות על גליון השערים. והן הגהות מהר"י טרושין ו'לשונות הראשונים' שתארנו לעיל. וכתב את הגהותיו גם על השערים וגם על אותן הגהות קדומות^מ.

וכבר בררנו במבוא לל"ו שערים הנדפס במהדורתנו, שמתוך ספרו זה של מהרא"י אנו למדים שהיו לפניו יותר הגהות שערי דורא מאשר לפנינו^מ. כלומר, ב ט ו פ ס ש ע ר י ד ו ר א ש ה י ה ב י ד י מ ה ר א " י ה י ו ה ג ה ו ת ש א י נ ב ס פ ר י מ ד י ד נ . וכשכתב את הגהותיו כתבן גם על אותן הגהות שאינן בספרינו.

וידיעה זו, שהיו לפניו הגהות נוספות על המצויות בספרינו, היא הנותנת לנו חיל להבין כמה הגהות של מהרא"י שבהשקפה ראשונה לא ידעין על מה הן באות. כגון אלו:

שפוד שצלאו בו בשר שלא נמלח אינו נאסר. לא נהיגי הכי להתיר לכתחלה. ובדיעבד שרי בין בשר בין כבד שנצלה בו. מהרא"י ז"ל.

והמעין תמה, על מה קאי מהרא"י, הרי גם בשערי דורא שם כתוב 'השפוד אסור לצלות בו לכתחלה' ומה בא מהרא"י להשמיענו? אלא שלפני מהרא"י היתה שם הגהה בלשון זו: והרא"ש פרק כ"ה (סי' לו) כתב דשפוד שצלו בו בשר שלא נמלח אינו נאסר. כמו שנמצא בל"ו שערים (שער ו אות ח) אחרי שהעתיק שם את לשון השע"ד 'ושפוד שצלאו בו בשר שלא שהתה שיעור מליחה השפוד אסור שהוא בולע מדם' ולא גריס אסור לכתחילה כגירסתנו. ואכן מצינו להגהה זו בכ"י אוקס' [כנ' על דין הסכין להלן סי' יט]: 'והר"ר אשר פסק שהשפוד מותר דנורא משאב שאיב ואינו מניח לבלוע הדם. ולפי זה הסכין נמי מותר'. ועליה הגיה מהרא"י לא נהיגי הכי.

וכן הגהה זו שבסי' ט הג' ג:

בשר לצלי אין צריך הדחה קמיתא. מ"מ לכתחלה נהיגין להדיח אפילו עופות דליכא חשש שנתקנה בהן מן הסכין. ויראה הטעם משום דנהיגין מליחה קצת לצלי כדבעינן

מ. הגהות מהרא"י על ההגהות הישנות רבות הן. כגון סי' א הג' יא; שם הג' טו; סי' ד הג' ה; סי' יא הג' יז; סי' טו הג' ח ועוד הרבה. את הגהות שערי דורא הקדומות לו הזכיר מהרא"י גם בפסקים וכתבים שלו סי' קג: 'כמו שראיתי בהגה"ה ביש איסור והיתר שהזיעה אוסרת'. והיא בהגש"ד דידן סי' כב הג' ז. וכן נהג בל"ו שערים שלו, הגהותיו שם כתובות בין על לשון השערים בין על ל' ההגהות [שם ל' השערים ול' ההגהות כלולים ב'פנים' בחדא מחתא]. במהדורתנו ציינו בכל מקום שהגהתו באה על ההגהה שלפניו. מא. ותורף הדברים שם, שכל הנמצא בפנים הל"ו הוא בבואה של השע"ד והגהותיו הקדומות, ומתוך כך יודעים אנו שכל לשון שנמצא בל"ו מלבד לשון השערים, הוא לשון הגהות שע"ד הקדומות. ואם לא מצאנו אותן הגהות בשערי דורא שבידינו, ממנו הוא רק, שנשמטו בספרים דידן. ולא נפלאה היא, הרי אפילו בין ספרי הדפוס מוצאים אנו הבדלים במבחר ההגהות שיש בדפוס זה מה שאין בזה, כל שכן בכתה"י. ואף במהרש"ל מצינו הגהות שאינן בדידן [ומהן ששיערנו שהיו לפני מהרא"י. ע' במבוא הנ"ל]. וכן מצינו בכת"י הגהות מסוג אלו שאינן בספרינו [ומהן ששיערנו כנ"ל]. וידוע שדרכן של הגהות הכתובות על הגליון להשמט מהעתקה להעתקה.

למימר לקמן, וכיון דמולחין בעי הדחה מפני הדם בעין שעליה שלא יבלענו המלח כדלקמן וכו' אבל לרש"י צריך מליחה קצת. והכי נהיגין לכתחילה למולחו בשכבר נתחב בשפור ומניחין השפור אצל האש מיד ואין שוהין בדבר שלא יתמלא המלח דם. מהרא"י ז"ל.^{מב}

הנה כתב כאן מהרא"י 'אפילו עופות דליכא חשש שנתקנת בהן מן הסכין'. והמעין תמה סכין זה מה טיבו ומאי שיאטיה הכא? אלא כשאנו מתבוננים בל"ו שערים שער ב' הג' א' אנו מוצאים שם בתוך ה'פנים' לשון זו: 'בשר לצלי אינו צריך הדחה קמייא. כן מוכח בהדיא מן התוספות. וכן כתב הרא"ש בהדיא דלא בעינן הדחה אבל צריך שיפשוף לפי שאין לקצבים סכינים מיוחדים לחלבים' וע"ז באה שם הגהת מהרא"י: לפי האי טעמא לא הוי קפידא בעופות. אבל למאי דנהגי' כרש"י במליחה לצלייה א"כ גם בעופות צריך הדחה קמייא בשביל המליחה. ומעתה הדברים ברורים, מש"כ בל"ו שערים 'כן מוכח' וכו' עד 'לחלבים' היה בשערי דורא של מהרא"י כהגהה, שאם לא כן לא היינו מוצאים לשון זה בל"ו שערים, שהרי לא העתיק מהרא"י שם אלא מה שמצא בשע"ד ובהגש"ד, וכיון שהיה זה לפניו בהגש"ד כתב ע"ז את הגהתו 'מ"מ לכתחילה' וכו'.^{מב}

וכן הגהה זו שבסי' נא אות ד:

אלמא אין בליעה הולכת מחתיכה לחתיכה שאצלה אפילו שתייהן חמות ורותחות כשהן ביבש. מתוך ראייה זו משמע בפשיטות דאפילו גבי בשר בחלב אמרינן כי האי סברא.

וכתב עלה הר"ב מבוא שערים: מצאתי מי שהקשה ואמר מהיכן מדקדק מהרא"י ז"ל לומר כן דמתוך ראייה זו משמע בפשיטות דאפילו גבי בשר בחלב אמרינן כי האי סברא, והלא לא הוזכר בשר בחלב בדברי רבינו ברוך כלל?^{מב}

ועי"ש שתירץ 'שדברי מהרא"י לא קאי אמילתא דרבינו ברוך דהכא נ"ל רבינו ברוך המובא בשע"ד] אלא הוא קאי אמילתא אחריתי דרבינו ברוך, והוא מש"כ שם בספרו וכו'. ואכן דברי הרב נכונים, אבל עדיין תמוה אם כך הגהה זו מקומה על ספר התרומה ולא על השערים.^{מב} אבל פשר הדבר הוא, שבטופס השערים של מהרא"י היתה כאן הגהה שזה לשונה:

והביא ספר התרומה בסי' נ"א ראייה על זה מהא דתניא (קח ע"א) טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר כיון שנתנה טעם באותה חתיכה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה, ופריך בגמרא אי לימא לא ניער ולא כיסה כלל מבלע בלע מפלט לא פליט, פירוש אותה חתיכה בלעה הטיפה ולא פלטה אותה ואמאי נאסרו שאר החתיכות שאצלה. אלמא אין בליעה הולכת מחתיכה לחתיכה שאצלה אפילו שתייהן חמות ורותחות כשהן ביבש.

ומנא אמינא לה, שכן כל לשון זה נמצא בל"ו שערים שער כ, והרי אמרנו שכל הנמצא שם לקוח הוא מספרנו.

ועל הגהה זו כתב מהרא"י את הגהתו, והיינו דקאמר 'מתוך ראייה זו', היינו הראייה מטיפת חלב. וגם אתי שפיר 'דיבור המתחיל' של הגהתו 'אלמא אין בליעה' שהוא הלשון שבאותה הגהה.^{מב}

מב. הגש"ד סי' ט' הג' ג. מג. כבר מהרש"ל (עמ' לו) הרגיש שחסר כאן אותו לשון שעליו באה ההגהה. וטרח לפרש שההגהה קאה על לשון הרא"ש. אבל עדיין צריכים אנו למודעי, שהרי לשון הרא"ש לא הובא כאן ותנא אהיכא קאי? אבל פשר הדברים הוא כמש"כ שהיתה כאן הגהה שהעתיקה את לשון הרא"ש, אלא שנשמטה, וסימנך שמצאנו את קיצורה בל"ו ש. מד. ובאמת היה לאותו מקשה להקשות גם על הדיבור המתחיל של ההגהה אלמא אין וכו', שהרי לשון זו אינה נמצאת בשערי דורא, שם הלשון 'דכל דבר שאינו אסור מחמת עצמו אלא מחמת שבלע האיסור אינו אסור דבר אחר בנגיעה'. מה. גם מהרש"ל נזדקק לזה וכתב: והנה מש"כ אלמא אין בליעה וכו' הוא לשון מרדכי בריש פכ"ה בשמעתא דטיפת חלב. עכ"ל. אבל לא ביאר הרב מה מקום להגהה זו בשערי דורא. מו. ועוד, באותה הגהה כתב מהרא"י 'וכן משמע

וכהנה גם הגהות אלו: סי' ג הגהה א; סי' ו הג' ז; סי' לד הג' א; סי' מה הג' ב; סי' סב הג' דמ; סי' עו הג' ז. כל אלו ההגהות באות על הגהות קדומות שהיו בספרו של מהרא"י - כמו שצינו באותן מקומות^מ.

הגהות הנדפסות ע"ש מהרא"י שאינן אלא הגהות קדומות

עוד למדים אנו מספר ל"ו שערים, שגם ההגהות הנמצאות בספרי הדפוס ובקצת כתבי יד, והן חתומות ע"י מהרא"י, ונראית ההגהה, כולה דברי מהרא"י, פעמים שאין הדבר כן, אלא מורכבת היא ההגהה משתים, הגהה על הגהה, חציה הראשון של ההגהה היא הגהה קדומה, ושייכת לסוג 'לשונות הראשונים' שתארנו לעיל, ואילו חציה השני היא הגהה מהרא"י הבאה עליה. והיינו במקומות שאנו מוצאים את חציה הראשון מועתק בס' ל"ו שערים, יודעים אנו כי לשון זו היא הגהה קדומה, שהרי הכלל הוא שמהרא"י לא הכניס לפנים הל"ו שערים מדבריו והעתיק שם רק את ההגהות הקדומות^מ.

והרי דוגמאות אחדות:

ז"ל ההגהה: בהגה בסמ"ק כתוב שיש לאסור שתייה, גדי כחוש בדליכא ס' וכוליא בחלבה. הכי נהגינן דאנן לא בקיאין איזה נקרא כחוש. וגם בהפסקת הקרום צריך בדיקה אי לא מפחת הוא. וטוב להחמיר כדאמרין פ"ק דחולין אידי דמשמש ידי דטבחי מפחת. מהרא"י ז"ל.

עד 'בחלבה' היא הגהה קדומה. והעתיקה מהרא"י בל"ו שערים שער ט"ז וחלקו של מהרא"י הוא מן 'הכי נהגינן'.

וכן הדבר בהגהה זו:

אכל בשר ל"ש בהמה חיה ועוף לא יאכל גבינה אחריו עד שיששה כשיעור שמזמן סעודת הבוקר עד סעודת הערב שהוא שש שעות. וכו' יורה דעה סי' פט. וכן נוהגין וכו' אפילו בבשר בהמה. מהרא"י ז"ל^א.

קצת לקמן בההיא דשתי קדרות חמות נוגעין זב"ז דמתירו במרדכי פרק כל הבשר מטעם דרבינו ברוך, והנה לא מצינו בספרנו לקמן לשון זו. מצינו אמנם ענין שתי קדרות בהגש"ד רס"י נה, אבל לא בלשון זו ולא מן המרדכי מטעם דרבינו ברוך. אלא שמצינו ללשון זו בל"ו שערים ש' כא, בין עניני טיפת חלב שנפלה על הקדרה: כתב במרדכי שתי קדרות חמות וכו'. ולפי אותו הכלל שכל שבלו"ש מקורו בשע"ד והגהותיו, מסתברא שהיה כל לשון זה בהגהה שע"ד בטופס של מהרא"י, בסי' נה בריני טיפת חלב, והיינו דקאמר מהרא"י 'לקמן'. מז. ושם נוכח עד כמה ידיעה זו מסייעת לנו להבין את ההגהה על בוריה. מת. ונראה שישנה עוד הגהה מהרא"י השייכת לסוג זה: בסי' ט עמ' מ מצינו הגהה מהרא"י שדיבור המתחיל שלה 'והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה'. וכתבו המב"ש עמ' מד ומהרש"ל עמ' לט שהגהה זו אין כאן מקומה ושייכת היא לסי' יב על דברי רבינו פרץ שהובאו שם בהגהה א. ואיך נשתרבה הגהה זו לכאן? כבר טרח מהרש"ל לפרש: 'סדרן אחד טעה וסידר אותה פה וסבר שקאי על הג"ה של סמ"ג שכתב 'והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה' [ר"ל שכאן בסי' ט נמצאת הגהה הלקוחה מהסמ"ג ונמצא בה לשון זו 'והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה' ולשון זו הטעתה את הסדרן שסבר שעל לשון זו קאי הגהה מהרא"י]. ואכן צדקו דבריהם של הר"ב מב"ש ומהרש"ל, שכן גם בל"ו שערים שער ז נמצאת הגהה זו של מהרא"י, ושם היא מוסבת על דברי רבינו פרץ שהובאו שם. אבל עדיין קשה, הרי בסי' יב בדברי רבינו פרץ אין לשון זו 'והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה' ואם אכן ההגהה קאה על סי' יב הוה לה לתפוס לשון הנמצא שם? ועמד על כך המבוא שערים שם וכתב 'אין בכך כלום ואין קושי מזה כלל, לפי שי"ל שאע"פ שאין זה לשונו מ"מ זאת היא כוונתו'. והדברים דחוקים. והנה כל אותה הגהה דסי' יב שעליה קאה הגהה מהרא"י, נמצאת בל"ו שערים סוף שער ז בסגנון אחר: 'ובסמ"ק במצות דם בשם מהר"ף כתב דכולה אסור וכו' והטעם משום שהם פורש ממקום למקום בחתיכה עצמה והמקום דחוק שאינו יכול לצאת הואיל ואין הכלי מנוקב והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה', ואם כנים אנחנו שכל הנמצא בל"ו שערים היה בטופס שע"ד של מהרא"י, א"כ קרוב לומר שכ"ז היה בטופסו של מהרא"י ועל לשון זה כתב מהרא"י את הגהתו. מט. כאשר בררנו במבוא לל"ו שערים. נ. סי' לו הג' ג. נא. סי' עו הג' א.

גם כאן הגהת מהרא"י מתחילה מן 'וכן נוהגין', שהרי כל הכתוב עד כאן נמצא בל"ו שערים שער כו. ואכן גם בכ"י נמצא רק הרישא עד 'יורה דעה'י. וכן לאידך גיסא, בכ"י אחר"י נמצא רק הלשון מן 'וכן נוהגין'. הרי לנו שהן הגהות נפרדות. וכן בהגהה זו:

כתב הרא"ש ז"ל דמסקינן בס"א בהיתר. ולא פליגי שערי דורא וא"ז אאשר"י בהא, ונקטו ששים כלישנא דרגיל בתלמודא. מהרא"י ז"ל⁹⁸.

חלקה הראשון כתב הרא"ש דמסקינן בס"א בהיתר, היא הגהה קדומה, ורק ההמשך ולא פליגי וכו' הוא לשון מהרא"י. שכן מצינו בל"ו שערים סוף ש' כג שהעתיק מהרא"י רק את לשון הרא"ש דמסקינן דבעינן ס"א בהיתר ש"מ שכאשר כתב את השערים כך היתה לפניו הגהה זו. ואכן גם כאן בכת"י אוקס' נמצא רק חלקה הראשון.

וכיוצא בזה בהגהה זו: כשצולין בשר פעמים שחותכין אותו בסכין למהר צלייתו או לאכול ממנו ועדיין לא נגמר צלייתו. וכתב ר"י שיר ליאון ז"ל שאם היד סולדת בו הסכין אסור. ותימא שכל העולם נהגו היתר בדבר. עכ"ל א"ז פרק כל הבשר. ויראה דמ"מ יש לזהר לכתחלה וכו' [מספר שורות] מהרא"י⁹⁹.

גם כאן כל לשון האו"ז אינו מהגהת מהרא"י והרי זו הגהה מסוג 'לשונוות הראשונים' ונעתקה לל"ו שערים סוף שער ו.

ואכן בכת"י מתחילה ההגהה:

'ותימא שכל העולם נהגו היתר בדבר' היינו רק דיבור המתחיל, וכל לשון האו"ז לא נמצא שם והגהתו של מהרא"י מתחילה 'ויראה'.

ויש שאין אנו צריכים להוכיח זה מל"ו שערים, ואנו עומדים על כך מתוך כתה"י ודפוסים ראשונים. כגון הגהה זו:

אמרינן גבי שאור של תרומה שנפל בעיסה של חולין אם יש בנותן טעם אסורה, ופריך פרק גיד הנשה כי יש בו כדי להחמיץ מאי הוה, ופירשו התוספות וספר התרומה דאע"ג דהעיסה מתחמצת אין זה מחמת נתינת טעם אלא מחמת כחו וחזקו של שאור. והוא הדין גבי העמדה. יראה דיש לסמוך על סברא זו, דגם התוס' פרק גיד הנשה ובפרק כל הבשר סבירא להו הכי. וכן מוכח נמי מהנהו גאונים המתירים בית חרוסת בהגעלה, וכתב בפרק כל שעה במרדכי שגאון אחד הראה מעשה לעינים שלא הועיל הגעלה לאגן שהעמידו בו חלב, ומסתמא דאינך גאונים לא פליגי על מעשה הנראה לעינים, אלא מתרצין שמחמת חוזקו וכחו עומד החלב ולעולם הטעם פלט בהגעלה. מהרא"י ז"ל¹⁰⁰.

גם כאן שתי הגהות: עד גבי העמדה היא הגהה קדומה ומשם ואילך מן 'יראה' היא הגהת מהרא"י. וכן אתה מוצא שבכל הדפוסים [חוץ מד' לובלין של הרנ"ש] חסרה כל הגהה הראשונה ונמצאת שם רק הגהת מהרא"י והיא פותחת בדיבור המתחיל 'אין זה מחמת נ"ט אלא מחמת כחו וחזקו של שאור וה"ה גבי העמדה'. ומשום שנשמטה שם ההגהה הקדומה, לא ידעינן על מה קאי מהרא"י. וכן היה חסרון זה לפני מהרש"ל. וכיון שלא היה לה מובן הציבה מהרש"ל בסי' עט אחרי מה שהביא שם מאו"ז שאין חימוץ גורם חנ"נ. אבל המתבונן בסה"ת סי' עא ובל"ו שערים של מהרא"י ש' כז יראה דהנכון כנוסח ד' לובלין של הרנ"ש.

וכיוצא בה ההגה זו:

כתב הרמב"ם פי"ז דהל' מאכלות אסורות הדליק הגוי התנור ואפה בו ישראל או שהדליק ישראל ואפה בו גוי או שהדליק הגוי ואפה הגוי ובא הישראל וניער באש מעט או כבשו

נב. אוקס' 20605 עמ' 98. נג. בכת"י זה אין כלל הגהות מהרא"י משום שהוא נכתב כפה"נ קודם להן. עיין להלן הע' קיב. נד. בימ"ל ס' 39240. נה. סי' סג הג' א. נו. סי' יט הג' א. נז. בימ"ל הנ"ל. נח. סי' פג הג' ב.

לאש, הואיל ונשתתף במלאכת הפת הרי זה מותר ואפילו לא זרק אלא עץ לתוך התנור התיר כל הפת שבתוכו שאין הדבר אלא להיות הכירא שהפת שלהן אסור עכ"ל. וכתבו ההגהות (הגמ"י ק) וזה לשונם, וכן פסקו התוספות דאנן קיי"ל כבניי בבל שנוהגים לאכול הפת ע"י קיסם ודלא כבניי ארץ ישראל דאמרי קיסם זה לא מעלה ולא מוריד עכ"ל. וכן רוב הדיעות במרדכי. והכי נהוג. וגדולה מזו מתיר לקמן בשערים בשם שי"ר מורי"ל שעשה מעשה כן. דרמב"ם כתב דאין טעם התרת קיסם אלא משום היכרא דלא אתי לידי חתנות וא"כ די בכל דהו. מהרא"י.^ט

לפי מה ששיערנו, הגהת מהרא"י מתחילה ב'והכי נהוג' או ב'וכן רוב הדיעות'. ואכן בכ"י אוקס' ליתא כל מה שלפני 'וכן רוב דיעות'. ש"מ שכאן מתחילה 'הג' מהרא"י.

וכיוצא בזה מצינו באותו כת"י בעוד מקומות.^פ

ויש שאנו יכולים לקבוע שההגהה מורכבת משתי הגהות מיניה וביה כגון הגהה זו:

דגים ועופות שמלחן זה עם זה אסורין. פירש"י הדגים לבדן אסורין. ורשב"ם פירש דגם עופות אסורין. ונראה דלא נאסר מן הדגים אלא עד כדי קליפה. וגם נראה דאירי דוקא בחתיכה של דגים או שלמים ונטל קשקשותיהם, אבל אם היו עדיין בקשקשותיהם שרי. עכ"ל הרא"ש ז"ל פרק כל הבשר. דגים ועופות שנמלחו יחד כו'. ורשב"ם פירש אף העופות אסורין. וכתב א"ז דאין נראה לר"י פי' הרשב"ם. והכי נהוג. דאשר"י דחק ליישב דבריו כדמוכח מתוך דבריו. ובתוספות מסיק בהדיא דלא כרשב"ם. מהרא"י ז"ל.^{סא}

הגהת מהרא"י מתחילה ב'והכי נהוג', שהרי רוב המפרשים פירשו 'הכי נהוג' כרשב"ם, א"כ, אילו היה מהרא"י גם בעל הרישא, לא היה לו להביא את מש"כ האו"ז דאין נראה לו פירוש רשב"ם' ולהקשות בכך על המעיין להבין את דבריו. על כרחינו לא מהרא"י כתב הגהה זו אלא שהיתה כתובה כך לפניו ועליה כתב דנהגין כרשב"ם. ויתכן גם שיש כאן שלש הגהות: הראשונה כוללת רק את לשון הרא"ש; השנייה 'דגים וכו' פי' הרשב"ם' באה להוסיף את דעת האו"ז; והשלישית היא הגהת מהרא"י, והגהת מהרא"י באה על ההגהה הראשונה ולא על השנייה. ובזה פתרנו את קשיי הסגנון שנתקשו בו המפרשים. עי' מב"ש.^{סי}

הכי נהוג

וכן הדבר בכל ההגהות הבאות בלשון 'הכי נהוג', שהזכרנו לעיל, והן כארבעים במספר, אף הן הגהה על הגהה, שמצא מהרא"י לפניו הגהה הכוללת לשון אחד הראשונים והגיה עליה 'הכי נהוג'. כגון אלו:

ולרש"י מולחין בכל מלח אלא שהגסה צריכה ניפון. הכי נהוג. ומפרש הטעם שהדקה ניתכת מעצמה. מהרא"י ז"ל.^{סב}

וכן: וכן היה נוהג ר"י. אור זרוע. הכי נהוג, דאין שיעור לדבר שנוכל לעמוד עליו. מהרא"י ז"ל.^{סד}

אין מחזיקים דם בבני מעיים. כתב בס"ת דמנהג למלחן עם שאר בשר. הכי נהוג. עכ"ל מהרא"י.^{סה}

נט. סי' עה 'הג' ב: ס. עי' סי' ט הגהה ד ועוד. סא. סי' כ 'הג' ח. סב. וישנן הגהות שנראה שהן מורכבות מארבע הגהות, כגון זו שבסי' לג 'הג' ד: ובמרדכי כתב בשם ראבי"ה דאסור. לא ק"ל הכי אלא כדכתיב בסמ"ג בשם ר"י הלכה למעשה. ומסקנ' התוס' דאינו אסור אלא בכלי ראשון ולא בכלי שני. הכי נהוג כי סברותיהן נכוחות למבין. מהרא"י ז"ל. נראה שיש כאן ארבע הגהות: א. ובמרדכי וכו' דאסור. ב. לא ק"ל וכו'. ג. ומסקנ' התוס' וכו'. ד. הכי נהוג. [ובל"ו שערין העתיק עד 'הלכה למעשה', כנ' כך היה לפניו בהגש"ד]. ועי' בפנים בהערה שבכת"י אוקס' מצינו רק את חלק ג וחלק ד. סג. סי' יא 'הג' יב. סד. סי' יב 'הג' ד. סה. סי' א.

כל אותם ראשי הגהות אלו נמצאים בל"ו שערם [כמובן בלי 'הכי נהוג'], אות היא שהן הגהות קדומות, ועליהן הוסיף כאן מהרא"י את המנהג. גם כל המדקדק בסגנון הדברים יבחין, שהרישא בהגהות אלו אינה ממהרא"י שהרי בכל אלו בלי יוצא מן הכלל הוא פותח בהלכה פסוקה בלשון אחד הראשונים ואחריה 'הכי נהוג' ס. וזה שלא כמשפט הלשון, דהו"ל למימר נהוג כסה"ת למלחן וכו' נהוג כאו"ז וכו'. וכן ע"ז הדרך.

ואכן מצינו פעם אחת אף באחד מספרי הדפוס רק את ראשיתה של ההגהה בלי 'הכי נהוג':

סי' פה אות ח: ודין בן יומא נהגו העולם להצריך מעת לעת. סמ"ק. כן המנהג. מהרא"י ז"ל.

כך בכל הדפוסים. אבל בד' קראקא:

ודין בן יומא נהגו העם להצריך מעל"ע ס' מצות קטן.

ברור איפוא שחלקו של מהרא"י בהגהה זו הוא רק 'כן המנהג'.

ואין בין הראשונות שהזכרנו לעיל¹, לאלו האחרונות, אלא שבראשונות יש 'דיבור המתחיל' לפני לשון מהרא"י ובאחרונות אין.

הבאנו כאן דוגמאות אחדות, אבל כהנה רבות. והמעייין יעמוד עליהן מתוך ההערות.

ועפ"י שיטה זו הפרדנו במהדורתנו בכל אותן הגהות את לשון מהרא"י מלשון ההגהה הקדומה ע"י פתיחת קטע כדיבור בפני עצמו.

הגהות מהרא"י וספרו ל"ו שערם

כתב הר"ב מבוא שערם בהקדמתו:

'שעל לוחות ספרי רבינו הראשונים נדפס מקדם על שתי כתפיו מפה ומפה דיניו ופסקיו וההכי נהוג של הגאון מהרא"י ז"ל הועתק כולם מן הספר אשר חבר הוא ז"ל נקרא ל"ב שערם ס'.

ונראה שהרב לא ראה ולא הכיר את הלוחות של נדפס בימיו² וכל מה שכתב כתב על סמך מה שמצא כמה פעמים שמהרא"י בהגהה ציין מראה מקום שאינו מתאים לסדרו של השערי דורא, והסיק הרב שכונת מהרא"י לסדרו שבל"ו שערם³, ומכאן שההגהות לקוחות מל"ו שערם.

סו. ואף בלי ואו"ו החיבור אלא כתחילת הדיבור. סז. עמ' 7 בפסקה הגהות מהרא"י על ההגהות. סח. והעתיקו החיד"א בשה"ג מערכת ספרים ע' שערם. [ושם בטעות 'נקרא לב שערם'. והיא טעות הדפוס שהרי גם בד"ר של המב"ש כתוב ל"ב]. עוד כתב שם הר"ב מבוא שערם בהמשך דבריו: ובעברי עליו מצאתי עוד מעט מהם שהשמיט אותם המעתיק הראשון וכדי לזכות הרבים הוצאתי גם אותם לאור וכתבתי כל אחד ואחד מהם במקום הראוי לו. עכ"ל. ולא נתבררו דבריו, שהרי ודאי כונתו שהעתיק משם הגהות כלשונן [הרי אין להעלות על הדעת ששינה לשונן וחתם עליהן בגושפנקא דמהרא"י], והרי אותן הגהות שנמצאות במהדורתו ואינן בדפוסים קודמים אינן נמצאות בל"ו שערם כלשונן, ויש מהן שלא נמצאות שם כלל. [סי' ט הג' יג ליתא בד"ו ונמצא במהדורת הרנ"ש אבל לא נמצאת גם בלוח"ש וכן סי' מב הג' ו אינה בדפ' קודמים ובל"ו שערם ש' כח נמצאת בקיצור נמרץ]. ועי' להלן. וכדעת המב"ש כן משמע מלשון מהרש"ל, שעל הגהת מהרא"י בסי' ע' מותר לאכלן בחלב משום דבשר עוף מדרבנן הקילו. מהרא"י, כתב מהרש"ל 'זה לא מצאתי בשערי מהרא"י וטעות הוא דהא לקמן כתב מהרא"י להחמיר וכו'. וכ"כ גם בסי' כה כשבא לפקפק על הגהת מהרא"י 'לא מצאתי בשערים שלו'. משמע דס"ל שכל הגהות מהרא"י לקוחות מל"ו שערם שלו, ואם לא מצינו שם כוונתה הרי יש לפקפק בה. וכ"ד הר"ב תורת האשם, הבאנו דבריו לעיל בהערה לו. סט. ואכן אינו מזכירו בספרו. גם מזה שמכנהו בכל מקום שמזכירו ל"ב שערם ולא ל"ו נראה שלא ראהו. (שהרי גם בכתה"י מחולק הספר לל"ו שערם). גם הר"ב תורת האשם כפה"נ לא ראה את הלוחות שאינו מזכירו [במקומות שדן בהגהות מהרא"י ובנוסחתן] ומשו"ה אף הוא כתב בעמ' קסד: שכל אותן ההגהות נכתבות בשמו לקוחות הן מהשערים שלו. אבל מהרש"ל [הובא בהע' דלעיל] שכתב 'לא מצאתי בשערים שלו' ודאי ראהו. וכן מפורש בדבריו בסי' פה ד"ה בשר ז'כן הביא מהרא"י בשערים'. וצ"ע. ע. ואלו הן אותן מקומות: א. בהגהת מהרא"י שבסי' א אות טו כתוב: דהא כנתא וכו' וצ"ע.

אבל עכשיו שזכינו וספר ל"ו שערים בדינו, רואים אנו שהדברים קשים להלמס. ספר ל"ו שערים עשוי אף הוא 'פנים' והגהות. ה'פנים' הוא קיצור ספר שערי דורא יחד עם ההגהות שנמצאו עליו [היינו הגהות מהר"י טרושיץ ולשונות הראשונים שהזכרנו בראש פרק זה] ע"י; ששילבם מהרא"י בתוך לשון השערים. ההגהות הן מה שהוסיף והגיה מהרא"י מדיליה על ה'פנים', היינו שהגיה על לשון השערי דורא ועל לשון ההגהות שב'פנים'. את הגהותיו אלו כתב על הגליון, ולא הכניס מהרא"י בתוך ה'פנים' מדיליה דבר. עיין כ"ז במבוא לל"ו שערים במהדורתנו.

והנה כאשר אנו משווים את הגהות מהרא"י על השע"ד עם הגהותיו על הל"ו שערים, מוצאים אנו שרק כשליש וחמש הגהות מתוך כמאה הנמצאות בשע"ד נמצאות גם בל"ו שערים. ואילו לשאר ההגהות אין זכר בל"ו שערים. ואף אותן הגהות הנמצאות בשני החיבורים, אינן זהות בלשונן ובסגנון. ומהן שסותרות זו את זו ע"י.

ודוחק לומר שכל אלו ההגהות היו בל"ו שערים אלא שנשמטו בספרים דידן ע"י, שכן בדינו טופס שכתוב בסופו: 'נשלמו ל"ו שערים שיסד הגאון מוהרר"י ממרפ"ק זצ"ל וכולם העתקתי מהעתקה המועתקת מכתבת ידו ממש כמו שכתבתי ע"י'. במרחק קצר של שתי העתקות מהמקור קשה לתלות שנשמטו כל אותן עשרות הגהות.

מכל זה נראה ברור ששני חיבורים נפרדים הם ההגהות על השערי דורא וההגהות על הל"ו שערים. ושניהם נכתבו בפני עצמן. וכל מה שיש לדון הוא רק על סדר כתיבתן, ונפק"מ מה היא משנה ראשונה ומהי אחרונה ע"י.

ולפ"ר נראה שהגהות שבלו"ש נכתבו ראשונות ואחריהן אלו שבשערים. שהרי אלו האחרונות מרובות מן הראשונות וגם משוכללות יותר. ועוד שמצינו לפעמים שבספרו ל"ו שערים העתיק

ואפילו מאן דשרי לעיל בנמלח מבחוח ולא מבפנים. וע"ז כתב המב"ש: דע לך שזה שכתב מהרא"י ז"ל ואפילו מאן דשרי לעיל כו', רמז על מה שכתוב לקמן בשער השמיני בהגהות (ס' טו אות ו) וזה לשונו ובמרדכי כתב בשם ריב"ק שאסר תרגומות שנמלחה מבחוח ולא מבפנים כו'. והדין ההוא כתוב בספרו הנקרא ל"ב שערים קודם דין זה. ב. וכן בהגהת מהרא"י ס' ד אות ד כתוב: דפרישית בשם מרדכי דמיא מטרשא ליה כו'. וכתב ע"ז הרב מב"ש דע לך שזה שכתב כאן מהרא"י ז"ל דפרישית בשם מרדכי כו', רמז על מה שכתב לקמן בשער השמיני בהג"ה המתחלת כתב בא"ז וכו' (סוף הג' ח). והדין ההוא כתוב בספרו הנקרא ל"ב שערים קודם דין זה. ג. וכן בהגש"ד ס' ה אות ח כתוב: יראה דמוכח מן התוספות פרק השוחט (לג רע"א) דשרי לצלי אפילו לכתחילה. דמפרשי ההוא דחותך כזית בשר מבית השחיטה ומולחו יפה ומדיחו יפה יפה ואוכלו, דאיידי בצלי, ולכך לא הזכיר הדחה קמייא. כדפי' לעיל בריש שער ב'. וכתב ע"ז המב"ש דע לך שזה שכתב כאן מהרא"י ז"ל כדפרישית לעיל בריש שער שני, רמז על מה שכתב לקמן בשער חמישי בהג"ה המתחלת בשר לצלי אין צריך הדחה כו' (ס' ט אות ג). והדין ההוא כתוב בספרו הנקרא ל"ב שערים קודם דין זה. והנה נכון הוא שההפניות של מהרא"י מתאימות לסדרו של ל"ו שערים, אבל לפי דברי הרב צריכים היינו למצוא את אותן ההגהות בל"ו שערים באותן מקומות שהובאו שם דברי השערי דורא, [בדוגמא א היתה צריכה להיות ההגהה בסוף שער א; בדוגמא ב - בסוף שער ד ובדוגמא ג - בריש שער ג]. ולמעשה לא מצינו אף אחת מהן בל"ו שערים. וקשה לומר שנשמטו כולן. ובאין ברירה צריך לומר שאע"פ שכתב מהרא"י את הגהותיו על השערי דורא הפנה את המעיין לספרו ל"ו שערים. [יש עוד להוסיף, בנוגע לדוגמא א, 'לעיל' נמצא רק בד"ל של הרנ"ש וליטא בשאר דפוסים וכת"י. בנוגע לדוגמא ב אפשר לפרש 'כדפרישית' ע"ש העתיד, כלומר להלן. בנוגע לדוגמא ג לא מסתבר שיציין מהרא"י למש"כ בריש שער ב, שהרי שם לא פירש את דברי התוספות ורק הזכיר את שיטתן]. עא. את הגהות שערי דורא הקדומות לו הזכיר מהרא"י גם בפסקים וכתבים שלו ס' קג: 'כמו שראיתי בהגה"ה ביש איסור והיתר שהזיעה אוסרת'. והיא בהגש"ד דידן ס' כב הג' ז. עב. בשע"ד כמאה הגהות מהרא"י מלבד עוד כארבעים הגהות 'הכי נהוג'. עג. הגש"ד ס' טו אות ח אינה מתאימה לל"ו שערים שער א הג' א; וכן הגש"ד ס' טו אות ט אינה מתאימה לל"ו ש' ה הג' א; הגש"ד ס' יא אות ו אינה מתאימה לגמרי לל"ו ש' י הג' א; הגש"ד ס' כב אות ה אינה מתאימה לל"ו ש' י הג' ב; וע"י גם הגש"ד ס' ס אות א ול"ו ש' כב הג' ג. רשימה מלאה של הגהות מהרא"י בל"ו שערים מול הגהותיו בשע"ד ימצא המעיין בסוף המבוא לל"ו שערים. עד. גם כי בזה לא פתרנו את עובדת שינוי הסגנון ואת הניגודים ביניהן. עה. כ"י אוקס' ס' 39240. עו. וחורוני בי ממש"כ ב'מוריה' שבת תשע"ד עמ' רלד.

כמה שיטות ולא הכריע ביניהם, ואילו בהגהותיו על השערי דורא נקיט כחד מינייהו^ע. וכן אותן עשרות הגהות ה'הכי נהוג' שהזכרנו לעיל, לא נמצאות כלל בהגהותיו ל'ו' שערים. בכל אותן מקומות לא הכריע מהרא"י ב'ו' שערים כמאן, ואילו כאן קבע את המנהג.

וכל אותן הגהות מהרא"י שבשע"ד הפותחות ב'דיבור המתחיל' ואין לפנינו בשערי דורא אותו לשון כלל^ע, ונמצא אותו הלשון ב'ו' שערים, וקסברי רבנן דמכאן מוכח שמשם לוקחו, כבר כתבנו למעלה שלא היא, אלא 'הדיבור המתחיל' מלמדנו שהיתה כאן הגהת שע"ד שעליה מוסבת אותה הגהת מהרא"י ונשמטה כאן, והיתה הגהה זו בטופס של מהרא"י ומשו"ה אנו מוצאים אותה ב'ו' שערים, שהרי שם בלו"ש העתיק מהרא"י גם את השערים וגם את הגהותיו^ע.

ופעמים שאנו מוצאים שלשון 'דיבורי המתחיל' של ההגהות נמצאים אמנם לפנינו בשערי דורא אבל הם מתאימים יותר לנוסח הנמצא ב'ו' שערים מאשר לנוסח שבשערי דורא^פ, גם מזה אין להוכיח שנכתבו ההגהות על ל'ו' שערים. נח יותר לומר שכך היתה גירסתו בשערים מאשר לומר שההגות לקוחות מלו"ש^פ.

'דיבור המתחיל' של הגהות מהרא"י

רוב הגהות מהרא"י פותחות ב'דיבור המתחיל' שממנו אנו למדים על מה דנה ההגהה. ושומה עלינו לברר אם את הד"ה כתב מהרא"י עצמו או שהמעתיקים הם שהוסיפוהו. ונפק"מ למקומות שיש להסתפק על מקומה הנכון של ההגהה^פ.

והנה בהגהה אחרונה לסי' כד כתוב: ואם עשו כרבינו יעקב בדיעבד עבד. פי' שכבר הורה המורה כן לא מהדרינן ההוראה. אבל מורין הלכה למעשה כרש"י ואעפ"י שנעשה המעשה אסרינן. כך קבלתי. וכן משמע לישנא דסמ"ג. מהרא"י ז"ל.

וכתב מהרש"ל שם שפירוש מהרא"י הוא לפי גירסתו ואם עשו כרבינו יעקב עבד. אבל בכל הספרים כתוב שפיר דמי דמשמע מותר בדיעבד. את גירסתו של מהרא"י ידע מהרש"ל מה'דיבור המתחיל' של ההגהה ואם עשו וכו', ומשמע שנקט ש'הדיבור המתחיל' של ההגהה אף הוא של מהרא"י.

וצריך לישב דבריו עם מש"כ הוא עצמו בסי' ו: 'והאי פיסקא [ר"ל הדיבור המתחיל] אבל חתיכה שנמלחה ופלטתה כל צרכה כו' אינו מלשון מהרא"י ז"ל אלא המחבר שסידר הגהות אלו של מהרא"י עשה פיסקא וחיברה כאן לפי שדומה קצת לנדון. ואולי ר"ל שבגהה זו בלבד לא מהרא"י קבע את ה'דיבור המתחיל' אלא המסדר.

עז. כגון אלו: סי' טו הג' ד כתב דהכי נהוג לעת הצורך להשהות במלח כשיעור מיל, ואילו ב'ו' שערים ש"ז נראה לא הזכיר שעת הצורך. וכן סי' כב בהגהה ה הכריע, ואילו ב'ו' שערים ש' י הג' א נראה שלא הכריע. וכן סי' מב הג' ו שכתב המנהג לאסור זבוב בנ"ט ואילו בלו"ש סוף ש' כט הביא רק שיטת המתירין. ואם נחליט שהשיטה המובאת אחרונה ב'ו' שערים היא זו שמהרא"י הכריע כמותה, הרי הדוגמאות רבות יותר. כגון זו: בסי' סא הג' טו מתיר מהרא"י לכתחילה להניח בתיבה אחת כד של בשר אצל כד של חלב. ואילו בלו"ש ש' כב העתיק את הגש"ד כצורתה והלישנא בתרא שם היא שיטת האוסרים לכתחילה. ועי' גם בסי' סג הגהה א שכתב מהרא"י: 'ולא פליגי שערי דורא ואו"ז אשר"י בהא [במה שכתבו שביטול ביצה האסורה בסי'] ונקטו ששים כלישנא דרגיל בתלמודא'. ואילו ב'ו' שערים סוף ש' כג הובאו דעת האו"ז ודעת הרא"ש כשתי שיטות. עת. ונזכרו לעיל בפיסקא 'הגהות מהרא"י על ההגהות'. עט. ועיין סי' פו הגהה יא אמנם בעוף וכו'. וגם שם אין הכרח שההגהה לקוחה מ'ו' שערים. עי"ש בהערה. פ. כגון אלו: סי' ה הג' א: בשר שלא הודח במים מתחילה ונמלח אסור כו'. יראה דאיירי בדליכא ששים וכו'. לשון 'הדיבור המתחיל' הוא בדיוק כמו בלו"ש ריש שער ג ולא כמו בשע"ד. וכן סי' יג הג' ב: וכלי חרס צריך שבירה. משמע דלא סבירא ליה לבעל שערי דורא וכו'. גם כאן ה'דיבור המתחיל' הוא כבלו"ש שער ו ולא כבשערים. וכן סי' סה הג' ב: מיהו ר"ת ור"י פליגי – הד"ה אינו כלשון שבשערים אלא כלשון שבלו"ש שער כד. וכן ד"ה של סי' פד הג' ז וכן עמא דבר, הוא כלשון לו"ש סס"י כז. פא. ובלא"ה מסתבר לומר כן, שמאיוז טעם ינסח בלו"ש אחרת מאשר בשערים. פב. עיין להלן ד"ה וצריך.

וכן נראה לכאורה מלשון מהרא"י עצמו. ז"ל בסי' פה הגהה כ: כדכתבתי לעיל בהג"ה המתחלת אך אני עיקר קבלתי אכתוב כו'. המלים אך אני וכו' הם 'דבור המתחיל', משמע א"כ שאף ה'ד"ה' כתבו מהרא"י. וכ"ה בסי' עו הג' א: ועיין לקמן בהגה המתחלת עד וכו' וכ"ה שם הג' ז: ולעיל בהגה המתחלת אכל וכו'.

ההגהות ותרומת הדשן

הרבה ממש"כ מהרא"י בהגהות, כתב בהרחבה בספרו תרומת הדשן. וכבר טרח הר"ב מבוא שערים להודיענו בכל מקום שכך הוא, בהגהה מיוחדת אשר שם קורא לה 'הגהה קטנה'. וכתב מהרש"ל^פ כי קבלה שהשערים [היינו הגהותיו של מהרא"י, ע"ל ריש פרק א שכך מכנה אותן מהרש"ל] תיקן בסוף ימיו.

ואעפ"כ כתב הרמ"א בד"מ סי' מב עמ' רעא: אמנם בהגש"ד כתב בשם מהרא"י ז"ל וכו' מ"מ נראה לי דהמקל לא הפסיד כדעת מהרא"י בפסקיו [תרה"ד פסקים וכתבים] דמי יודע מי תיקן הג"ה זו ואף כי יחסו למהרא"י מכל מקום לאו מהרא"י חתם עלה לסתור דבריו שבפסקיו.

וכן מצינו להר"ב תורת האשם שכתב י"ש לסמוך עליו [על תרומת הדשן] ממ"ש בשמו בהגהה שערי דורא^ט.

[ד] הגהות שאר האחרונים^ט. הן הגהות שנכתבו כהגהות על השערים ו'לא נודע מי בעל דבריו'. וכבר כתבנו לעיל שבמחלקה זו אפשר להכליל גם הגהות שכל כולן הן לשונות 'ראשונים' אלא שבעצם העתקתם על גליון השערים התכונן המעתיק לקבוע הלכה, וגם אלו לא נודע מי העתיקן.

הגהות אלו, מהן קדומות, והיו כבר לפני מהרא"י [והן לפחות כל אלו שמהרא"י הגיה עליהם]^ט; ומהן מאוחרות שהיו אחרי מהרא"י. באחת מהן^ט מצינו שמביאה את מהרא"י.

גם בהגהות אלו מצינו הגהות שנכתבו על הגהות שקדמו להן^ט.

ההגהות אלו, שלא כהגהות מהר"ט ומהרא"י, אינן מקשה אחת ואין תימה אם הן סותרות זו את זו^ט, משום שכפה"נ לא נכתבו ע"י חכם אחד [וכלשון רמ"א 'האחרונים'] ומי ששנה זו לא שנה זו. וכבר עמד על כך הרמ"א בהקדמתו הנ"ל: אך שע"ז חזרו דבריהם להיות כמתנגדים זה לזה זה אומר בכה וזה אומר בכה ואף כי לפעמים אינם סותרים זה לזה נראו כאוהבים ידברו בשער זה אוסר וזה מתיר אף כי כולם נתנו מרועה אחד וכו'.^ז

והרי דוגמאות לסתירת ההגהות: סי' א הגהה יא: אין מחזיקים דם בבני מעיים כתב בס"ת דמנהג למלחן עם שאר בשר. הכי נהוג. עכ"ל מהרא"י.

ולעומתה באותו סימן הג' טז: 'ומ"מ נהגו למלוח לבד'.

וכן סי' ו הג' ד וסי' ה' הג' ה, סיתראי נינהו כמש"כ בהערה שם.

פג. ביש"ש חולין פ"ז סי' מה והו"ד בהקדמת הפרמ"ג ליו"ד ע' תרומת הדשן. פד. תוה"א עמ' תלג. והנראה מלשונות הרמ"א והתוה"א שנקטו שההגהות לא נכתבו באצבע התרה"ד, אלא בשמו, ומשור"ה אלימא להו תרומת הדשן. ועי' לעיל בסוף הערה לט. פה. כלשון הרמ"א בהקדמת תו"ח: קמו האחרונים ובראשם מהרא"י ז"ל וסדרו עליו דברי' בהגהותיהם כדי להורות לדורות כיצד ינהגו. פו. ובהן נכללות גם הגהות 'לשונות הראשונים' שידובר בהן להלן. עי' סי' א ד"ה ובדבש; סי' טו ד"ה כתב באו"ז; סי' כג ד"ה והרמב"ם ועוד הרבה. פז. סי' כג ד"ה וכן הדין: שמעתי מהגאון מהר"י נושטט. (הוא מהרא"י). פח. כמו סי' כח הגהה ראשונה ושניה. פט. וכש"כ שאין להתפלא אם מצינו הגהות שנכפלו. כמו סי' מ הגהה יא שנכפלה כלשונה בסי' נה הג' יא. וכגון סי' נה הג' יב שנכפלה מיד אחריה באות יג, הראשונה מקיצור פסקי הרא"ש והשניה מפסקי הרא"ש. צ. ותימה על הר"ב כנה"ג, שעל מש"כ מהרא"י בהגש"ד סי' נא 'המחמיר בכל זה תע"ב', כתב בסי' צב הגב"י עא: לא קאי 'אלא אנדון שע"ד אשר שם לא אשתי קדרות. תדע שלשם בשער נ"ה הביא תשו' ר"ש דמתיר בשתי קדרות'. עכ"ל. והרי תשובת הר"ש הנזכרת אינה הגהה מהרא"י, ואין אחריותה עליו, והיכי יליף מינה על דעתו של מהרא"י.

וכן סי' יא הג' טז: ובשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב או ע"ג דף שאינו מודרן אפילו לא שהה רק מעט צריך הגעלה הכלי והדף. והבשר מותר עד שישהה שיעור מליחה. אור זרוע פרק כל הבשר.

ולעומתה סי' יב הג' ד: מעשה בא לפני ר"ת ואסר תרנגולת שהיתה מלוחה בכלי שאינו מנוקב אף על פי שלא שהתה כשיעור צלייה. וגם לא היה עדיין אלא מעט ציר. וכן היה נוהג ר"י. [אור זרוע]. הכי נהוג, דאין שיעור לדבר שנוכל לעמוד עליו. מהרא"י ז"ל צ"א.

וכן הגהה ג והג' ד שבסי' מ ס"ל דתרנגולת בנוצתה אינה ראויה להתכבד ואילו הגהה ה שם ס"ל דחשיבא ראויה.

על הגהה אחת שלא נודע מי כתבה כתב הרמ"א בד"מ סי' צג אות ב כדברים האלו: וגם על הג"ה מקובץ לאו מר בר רב אשי חתים עליה דידעינן דיש לסמוך עליה צ"א.

וכלל הכי הוא: השערים עצמם אע"פ שהם מלוקטים מחיבורים קודמים, אין סתירה בדבריהם וכולן מתאימות ושכולה אין בהם. וכשמצאו הפוסקים סתירה לכאורה, טרחו לישב הדורים ולא אמרו 'דעות חלוקות הן' צ"א. ההגהות – פעמים שמסכימות עם השערים ופעמים שחולקות, כדרכן של הגהות. וא"צ להביא דוגמאות לכך דזיל קרי בי רב הוא. ההגהות בינן לבין עצמן אפשר שיחלקו זו על זו [חוץ מהגהות מהרא"י שאף הן כולן מתאימות] וכדאמרן לעיל בשם הרמ"א צ"א.

ג. הגהות שערי דורא דפוס קושטנטינא

בשע"ד ד' קושטנטינא שנת שוב"ה שנדפס ע"י ר' יצחק אלחכים [הוא הדפוס השלישי הנזכר להלן פ"ד] נדפסו הגהות השונות ברובן מההגהות שבשאר דפוסים וכתה"י. אין בהן הגהות מהרא"י ונזכרו בהן חכמים שלא נזכרו בספרים אחרים ולא נודע מי מקדושים הם. מכיון שהגהות אלו היו לעיני רבותינו [ע"י ש"ך סי' צה סק"כ ומב"ש סי' לא. ואולי גם לפני מהרש"ל שמצינו בספרו כמה הגהות כלשון הגהות אלו ע"י רס"י ה וסי' סג], ראינו לנכון להדפיסן בסוף הספר בשלמותן. לשונן של ההגהות מגומגם ונפלו בהן טעויות רבות. הגהנו אותן מתוך כת"י צ"א. את אלו הנמצאות גם בהגהות דידן לא ראינו צורך להגיהן [מעבר להגהה עפ"י כת"י הנ"ל] ואף לא להוסיף להן מראי מקומות, שהרי המעיין ימצא כ"ז בהגהות דידן.

צא. וע"י גם סי' ה לענין בשר שלא הודח ומלח 'והיו פושטין דודאי בצלי שרי', ואילו להלן שם ד"ה אכן: 'מ"מ ראה לנהוג בו איסור אפילו בדיעבד'. ועמד ע"ז הרמ"א בד"מ סי' סט אות ד. ועיין עוד: סי' ו הגהה ב לעומת סי' יב הג' א; סי' יח הג' א לעומת שם הגהה ב; סי' יט הג' ב לעומת סי' פה הג' ז; סי' כה הג' ו לעומת סי' כז הג' ג; סי' לט הג' ד לעומת שם הג' יא ויב. ועוד כהנה. צב. בכלל מוצאים אנו שיחס הפוסקים להגהות שאינן חתומות שונה מיחסן להגהות החתומות, וכשנתקשה מרן הב"י בדברי הגהה כזו כתב (יו"ד סי' צז): ונראה דליתא להגהה זו שלא נודע מי בעל דברים מקמי כל הנך רבוותא שלא חילקו בכך. וכן מצינו לב"ח שכתב על הגהה כזו (שם סי' ק): אכן לית דמשגח על כך הגהה. צג. ע"י סי' טז הגהה א וסי' כז הג' ה וסי' לא הג' יא וסי' ס הג' א. ורק פ"א מצינו להר"ב מב"ש שהקשה מסימן לסימן ואחד מתירוציו הוא שבעל השערים הביא 'דעות חלוקות'. אבל גם בפעם הזאת לפי כתה"י אין כל סתירה. ע"י כ"ז בסי' ח ובהערות שם. צד. ומש"ה כשנמצאו שתי הגהות סותרות בתחילת ספרנו, דקדק בעל ההגהה בלשונו וכתב 'וצ"ע על תרי הגהות אלו מאו"ז', שאילו לא היו שתיהן מאו"ז לא הוה קשיא ליה. ומש"כ הב"ח יו"ד סי' קצח (עמ' קצז) על שתי הגהות (שאינן בהן חתימה) 'ובהכי מיושב דלא קשיא הך הגהה דשערי דורא אאידך הגהה וכו', אולי כ"ז לרוחא דמילתא. צה. כת"י פריז מס' 4092. לכת"י זה התכון כנראה הר"ב שערי בינה במש"כ בהקדמתו 'והדפוס הנ"ל לוקחה מכ"י פאריש' [נאמלא את דבריו: כתה"י פריז הנ"ל מחולק לל"ב סימנים, בעוד שד' קושטא מחולק לצ"ט סימנים, והנה בכעשרה מקומות בד' קושטא יש הפניה לסימנים מסוימים וההפניות מתאימות רק לחלוקת ל"ב הסימנים שבכת"י. הרי לן שהשתמש בכ"י זה אלא ששכתב המביא לבית הדפוס שהוא חילק את מהדורתו לחלקה אחרות]. וכל מה שנמצא בדפוס קושטא נמצא באותו כת"י בדרך כלל בהתאמה מוחלטת עד כדי כתיב חסר ומלא וט"ס משותפות. אבל לא כל הנמצא שם נדפס בקושטא. ואמנם מסתבר שלא מכת"י זה גופיה הדפיסו בקושטא, לפי שמצינו בו באיזהו מקומן דילוגים וחסורים שאינם בד' קושטא. וגם אילו היה כת"י זה בידם ודאי היו

ד. מהדורות הספר

חזיון בלתי נפרץ חזינו בדפוס השע"ד, בדרך כלל הדפוס הראשון משמש מקור לדפוסים הבאים אחריו, בשל כך הוא זוכה לתואר החשוב 'דפוס ראשון' שמעמדו וערכו משתווים לפחות למעמד כתב יד, אם לא יותר, ואילו הדפוסים הבאים אחריו הניזונים ממנו אין להם שום מעמד לענין גירסא. אבל בספרנו אינו כן, כנראה מפאת ריבוי כתבי היד שהיו מצוים בכל עיר ועיר, השתמשו המדפיסים שאחרי הדפוס הראשון גם [או רק] בכתבי יד ולא השליכו את ייחבם על אותו דפוס ראשון. ובה זכינו לכמה 'דפוסים ראשונים'.

ואלו הן לפי סדר הדפסתם: א. קראקא שנת רצ"ד; ב. ויניציאה ש"ח. בדפוס זה גדלה כמות ההגהות¹³¹⁰ ונדפסו לראשונה הל' נדה; ג. קושטא שי"ג. מהדורה זו שונה מקודמותיה בנוסח השערים ובפרט במבחר ההגהות ונוסחתן. אין בהן הגהות מהרא"י ולעומת זאת יש בהן הגהות של חכמים שלא נזכרו בספרים אחרים ולא נודע מי מקדושים הם¹³¹¹. ד. ויניציאה שכ"ד. דף על דף כקודמתה משנת ש"ח, אלא שתוקנו בה מקצת מהשגיאות שנפלו בקודמתה וגם נוספו בה קצת פירושים להגהות¹³¹². וכן נוספו בה קצת הגהות ממהרש"ל בהעלם שמו¹³¹³. ה. לובלין של"ה. כאן נוסף פירושו של מהר"נ שפירא 'מבוא שערים' וכפי הנראה הוא שהגיה גם את השערים והוסיף 'נוסח אחר' על הגליון¹³¹⁴. במהדורה זו לא באו הלכות נדה כיון שמהר"נ לא פירשם; ו. באזיליאה שנ"ט עם הגהות מהרש"ל; ז. לובלין שנ"ט גם זו עם הג' מהרש"ל [על שתי מהדורות אלו עי' במבוא לאיסור והיתר של מהרש"ל]. וה'דפוסים' מתחלקים באופן כללי לכמה ענפים: דפוס קראקא רצ"ד ובזל שנ"ט ולובלין שנ"ט – ענף אחד, שני האחרונים ינקו מקראקא¹³¹⁵; שני דפוסים ויניציאה ש"ח ושכ"ד וד' לובלין של"ה – ענף אחד¹³¹⁶; ד' קושטא שי"ג

מדפיסים את כל ההגהות שבו. אבל ברור הוא שנוסח אחד להם. וכן השתמשנו במידת הצורך בכת"י פריז 1310, שגם בו מצינו קצת הגהות שנדפסו רק בד"ק, כפי שהעיר הר"ע ברויאר. ולא העתקנו את מה שנמצא בו ולא נדפס בד' קושט', כפי הכלל שקבענו למהדורתנו שאין אנו מעלים מכתבי יד הגהות שלא נדפסו מלבד הגהות בודדות שכבר הובאו בפוסקים. צו. עי' מבוא לראבי"ה (בני ברק תשס"ה) הע' ט והע' כו. צז. עד ימינו שרדו מספרנו עשרות כתבי יד השמורים בספריות שונות ברחבי תבל. צח. וראוי לשים לב לדברי המלבה"ד שם: וגם הוספתי הגהות על הראשונות חדשות וגם ישנות כי ראיתי בהן גודל התועלת. וגם לפעמים במקומות מעטים במקום הראשונות כתבתי אחרות. צט. והיתה מהדורה זו לעיני הש"ך, עי' סי' צה סק"כ, וכנ' גם לפני המב"ש. ומש"כ הרי"נ פרייליך בשער מהדורתו 'הגהות חכמי ספרדים' הנדפסו בקושטנדינא' וחזר ע"כ בהקדמתו 'עם הגהות מחכמי ספרד הגאונים', במחכ"ת אין לזה שחר. ק. ז"ל המלבה"ד: ואלה מוסיף על הראשונים, הצב גבולות ההגהות, ופירוש על דברים עמוקים וקשה ההבנה, וקבץ נדחים כל החסר בהגהות ובדברי המחבר ז"ל. והוסיף קושיות ותירושים על דבריו שסותרים זה את זה. ונוסחאות ס"א. וביאור על מילות קשות. ומראה מקום על הראשונים כי לא שלם. וכן בהלכות נדה באר הרבה ענינים קשה הבנה לסכת קוצר הלשון וכו' יוסדו על ידי אריות דבי עילאה. כל זאת נמצא ביד אחד מתלמידי הגאונים הנשר הגדול וכו' הגאון מהר"ר שכנא זלה"ה ועם חדושים אחרים משאר גאוני עולם שנתקבצו יחד. עכ"ל. גם מהדיר ד' ויניציאה שח משתבח שהיה בידו טופס שהיה בידי 'אחד מתלמידי מאור הגולה מהר"ר שכנא הוגה בכתב ידו מה רב טובו ויופיו'. וא"כ אין לדעת אם מהדיר דשכ"ד מתכון לטופס זה או לטופס אחר או שבכלל הוא רק מעתיק דברי קודמו אלא ש'הרחיבם'. ועיין לעיל פרק א הערה יט שבישיבתו של מהר"ר שכנא היתה קביעות ללימוד השע"ד עם הבחורים. קא. עי' מה שכתבנו במבוא לאיסור והיתר של מהרש"ל. קב. ז"ל בהקדמתו: 'כי ספרי רבינו הקדומים. כולם נמצאו בעלי גומים. ועלו קמיונים. הן ההגהות הן הפנים. ובה חסרון לא יוכל להמנות. ולהגיהם לא יספיקו להם הגליונות. לכן במקלי עברתי עליו דרך העברה. וירדתי לקצת עומק דעתו וסברה. ובעזר האלהי תקנתיו עד שלא נמצא בו עוד דבר שאינו כשורה'. ובפירושו הוא דן באותן נוסחאות. ומהרש"ל בסי' פה קרי למהדורה זו 'איסור והיתר של מהר"ר נתן'. ובמהדורתו נפרטו מראי המקומות יותר מאשר בקודמות. כגון שכתוב 'מדרכי' ובמהדורתו נוסף 'פרק כל הבשר' וכן עזה"ד. אע"פ שברור שאלו הוספות הן ואינן מלשון ההגהה, הנחנו אותן כל עוד שמצאנו שהן מדויקות. קג. כדמוכח מהשואות הנוסחאות וביותר ממה שאירע בסי' עג שבד' קראקא הדפיסו מחוסר מקום שתי שורות באותיות זעירות כמותן של ההגהות ובשני דפוסים אלו נהפכו שורות אלו להגהות. קד. שמהר"נ השתמש בד' ויניציאה מתברר מהשואות הנוסחאות וגם ממש"כ בהקדמתו: 'שעל לוחות ספרי רבינו הראשונים נדפס מקדם על על שתי כתפיו מפה ומפה דינו ופסקיו וההכי נהוג של הגאון מהרא"י'. רק בדפוס ויניציאה נדפסו ההגהות על 'שני כתפיו' ר"ל מימין ומשמאל

ענף לעצמו. ואע"פ ששבעת הדפוסים מחולקים לשלשה ענפים, אבל כולם השתמשו גם בכת"י, א"כ יש בידנו שבעה דפוסים ראשונים. נישנם עוד שני דפוסים, יעסניץ תפ"ד, שם נדפסו לראשונה ההגהות המיוחסות ללבוש^י, וזאסלב תקס"ו, שם גם הוסיפו את חיבורו של מהרש"ל^י. דפוסים אלו הם ילידי דפ' לובלין של"ה ולית להו מגרמייהו כלום לענין נוסח השערים וההגהות].

לבסוף יש לציין את מהדורת הרי"ג פרייליך, וארנוב ת"ש – תש"א. לפני המהדיר היו כל הדפוסים הישנים והרבה כת"י כפי שהוא מודיע בהקדמתו. מהדורתו התפרסמה בעיקר בשל פירושו רב הכמות והאיכות 'שערי בינה'.

לא מנינו כאן את המהדורות שנדפסו בעקבות מהדורה זו – מכיון שאין בהן חידוש לענין הנוסח.

רבותינו הבית יוסף והרמ"א, היו לפנייהם כתבי יד של ספרנו^י.

ה. מהדורתנו

כבר כתבנו לעיל שבידינו עשרות כתבי יד של ספרנו. הקדומים שבהם, שנכתבו קודם שנתחברו הגהות שערי דורא, כוללים את לשון השערים בלבד, והמאוחרים יותר כוללים גם הגהות. מהם הכוללים הגהות מהתקופה שלפני מהרא"י והגהותיהם מועטות, ומהם שכוללים כבר גם את הגהות מהרא"י שנכתבו בשנות הרי"ש. ואף שרוב כתבי היד משתווים בנוסח השערים, בנוגע להגהות אינו כן, בכל אחד מכתה"י אנו מוצאים מערכת הגהות שונה, עד שקרוב לומר שאין שני טפסים השווים במבחר ההגהות המצויות בהן.

לשערים. וידעיה זו הביאה לפתרון של הגהה אחת תמוהה: בסי' צג הגהה ד כתוב: ולא היה הקופא יכול ליכנס לשם דרך הסמפונות כו'. לאו דווקא לא היה הקופא יכול, דהא קופא לגיו כשרה, אלא סתמא אמרינן לא היה הקופא יכול ליכנס לשם דרך הסמפונות משום דקצר אלא היכא דקופא לגיו. והנה בד' לובלין [וממנו בכל הדפוסים שלאחריו] נוסף בסופה: 'וכן הוא באשיר'י דף קנ"ח' והכונה לרא"ש ד' ויניציאה והוא פ"ג ס' כו וכו'. אבל אין שם דבר הנוגע להגהה זו. אלא שהגהה זו נדפסה לראשונה בד"ו שכן [והיא נלקחה מאו"ה של מהרש"ל וכו'נ"ל], ושם נדפס על הגליון בסמוך לה, על מש"כ בשערים ובריאה ליכא חילוק וכו', 'וכן הוא באשיר'י דף קנ"ח'. ואכן כ"ה ברא"ש שם ס' כו. ודין גרמא לדפוסים שלאחריו לעשותה הגהה אחת. אבל ברור שהשתמשו במהדורה זו גם בכת"י. עי' סס"י לב שנוספה שם שורה שאינה בשום דפוס [ונמצאת בכ"י לפי עדות הר"פ] וסי' כח הג' ט שששמה שורה בדפוס ויניציאה והשלימה הרי"ש על כרחין מכת"י. וכ"ה בסי' לג הג' ז. ועוד. וכן בסי' מב הגש"ד ו לא נמצאת בדפוסים שלפניו. וכן בסי' מה הגש"ד יט הרישא 'הכי נהוג כפסק זה' לא נמצא בדפוסים שלפניו שם מתחילה ההגהה 'ההטיפה מועטת'. קה. ז"ל השער שם: ועתה העיר ה' את רוח טהרה של האלוף התורני הרבני המופלא ומופלג החרף ובקי כמוהר"ר משה יצ"ו ... אשר הקרה ה' לפניו את הספר הנ"ל ונוסף עליו כתיבת ידי הים הגדול ורחב ידיים הגאון מהר"ם יפה. וכן בהסכמת הגאון וכו' כמוהר"ר יחיאל מיכל אב"ד ור"מ דק"ק ברלין והמדינה: '...ועוד ידו נטויה להוסיף ביאור מהגאון המפורסם מהר"ם יפה בעל הלבושים שהיה בכ"י. אף שלא בא לידי ביאור ההוא, סמיכנא אחזקת דההוא גברא בחזקה דבדיק לאור הנר בברור חיל דהיינו רביתיה מרבעתי' דאר"י ה"ה הגאון הנז'. עכ"ל ההסכמה. שמעינן מינה שלא היה שמו של הלבוש בקרבן של אותו ביאור, ונצרך הגאון ר' יחיאל להסמך על עדותו של הר"ר משה הנ"ל. והנה המעיין בהערותינו על הגהות אלו, יראה שיש בהן באותן הגהות כמה ענינים תמוהים וכן העתקות מא"ו של מהרש"ל. ולכא"ו יש בדברים אלו בכדי לערער עדות זו. קו. הכלילו במדור אחד את הגש"ד ואת הג' הלבוש שנדפסו בד' יעסניץ הנ"ל [והמעייין אינו יכול להבחין איזה הן הגהות הלבוש משום שהקדימו להן רק ראשי תיבות כ"י] וכן את דברי מהרש"ל. והיה לפנייהם רק מהדורת 'מכונות' כפי שכתבו בשער, ולא הכלילו את מה שנוסף בעטרת שלמה. ועי' מש"כ ע"ז במבוא לא"ו של מהרש"ל. קז. כדמוכח מהגש"ד המובאות בספריהם ונמצאות רק בכתה"י. עי' סי' ח הגש"ד ג וסי' יג הגהה א וסי' טו הגהה ה. וסי' יג הגהה ג ובהערה שם וסי' סג הגהה ב. ונראה שספר שערי דורא שהיה למרן לא כלל הלכות נדה, שכן אינו מביא ממנו דבר בהלכות אלו. לעומת הד"מ המביא ממנו בעשרות מקומות. ואכן שערי דורא הל' נדה נדפסו לראשונה בשנת ש"ח בויניציאה, ובאותה שנה כבר סיים מרן כפה"נ הל' נדה, כמש"כ במחזיק ברכה יו"ד סי' מב אות מ, 'דבשנת ש"ח כבר עשה על הרוב ב"י יו"ד ככלו מהדורא תנינא'. ואף שהיה לפני מרן גם כת"י, רוב כתה"י [עכ"פ המצויים כיום] אינם כוללים הלכות נדה. משא"כ הרמ"א, שכבר היה לפניו ד' ויניציאה הנ"ל, כמש"כ

משום כך ישנן הגהות בספרי הדפוס שלא מצאנו להן חבר בכתה"י, אע"פ שבידינו הרבה כתבי יד עם הגהות. כל שכן שלא מצאנו כתבי יד הכוללים את כל האוסף הנמצא בדפוסים הראשונים, כדמותו וכצלמו. ומאידך גיסא מצינו בכתה"י הרבה הגהות שאינן מצויות בדפוסים הראשונים.

נראה איפוא שהמדפיסים הראשונים הם שליטו את האוסף הנדפס, מתוך כמה כתבי יד, והם שעשוהו לחטיבה אחת. המדפיס הראשון בקראקא יצר את החטיבה הראשונה, וכשבאו מדפיסי ויניציאה אחריו הוסיפו על גביו עוד הגהות מכתבי היד [כפי שהם מעידים על עצמם¹], ולאחריהם מדפיסי לובלין בשנת של"ה הוסיפו עוד על מה שמצאו לפנייהם². וכך התגבש הנוסח הסופי שהיה לעיני רבותינו הפוסקים מני תחילת שנות השי"ן.

בבואנו לערוך את מהדורתנו זו, עמדה בפנינו השאלה, האם מחובתנו להכליל ולהדפיס את כל אותן ההגהות הנמצאות בכתה"י שלא באו עדיין בדפוס, שאם לא נדפיסן נמצא ספרנו ספר חסר, או להשאיר את מתכונת ההגהות הישנה כמות שהיא.

והנה, כבר הזכרנו למעלה בפרק ב שכל הגהה הכתובה על גליון השערים התקבלה אצל רבותינו הפוסקים כסמכות נוספת, כלומר, כשבעל ההגהה העתיק את לשון הרא"ש לספרו נקטו הפוסקים שבעל ההגהה - שהיה לדעתם רב גובריה - הכריע כמותה. ודבר זה מורגל בלשון הפוסקים 'וכן הוא בהגהת שערי דורא' אע"פ שלכי תבדוק תמצא שהגהת שערי דורא רק העתיקה את אחד מלשונות הראשונים. הוה אומר שהפוסקים נתנו להגהות מעמד של חיבור של אחד הפוסקים החשובים ולא ליקוט בעלמא. וכעין שמצינו ביחס לס' המרדכי, שאע"פ שרובו העתקות מכל מקום התייחסו הפוסקים לכל העתקה כאל פסקו של המרדכי.

ויותר מזה מצינו שהפוסקים מחשיבים גם הגהות שערי דורא שאינן חתומות בחותם כל שהוא ולא ידעינן מבטן מי יצאו. שנקטו שבעל ההגהות גברא דסמכא הוא וסבר וקיבל כל מה שהכניס לחיבורו³.

ואף שאין אתנו יודע עד מה למה נקטו כן, אבל 'מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו'. כבר נתקבל הדבר והוסכם אצל גדולי הפוסקים ועל דבריהם אין להרהר.

ואם כך הדבר, נראה שכשם שאין להרהר ולגרוע, כך אין לנו רשות להוסיף. אין לנו רשות להוסיף הגהות מכל הבא לידנו, ואפילו אלו הכוללות רק העתקות מלשונות הראשונים הידועים לנו, שאין לנו רשות להגדיל את החיבור 'הגהות שערי דורא' בהעתקות שלא ידעינן מאן חתים עליהו. שהרי זה כאילו שמנו בפיו של בעל ההגהות דברים שלא אמרם. וכל שכן שאין לנו רשות להכניס הגהות שלא ידעינן למי מקדושים הן⁴.

ומדאייתנין להכי, כיון שהחלטנו שחייבים אנו להשאר במסגרת ובמתכונת שהיתה לפני רבותינו הפוסקים, ממילא כבר היתה לפנינו שיטה מוגדרת: בררנו מתוך הדפוסים הראשונים את הדפוס הנראה כמוגה ביותר, ונכללו בו יותר הגהות מאשר בדפוסים, הוא דפוס לובלין של הר"ב מבוא שערים שדברנו אודותיו לעיל, ועל פיו הדפסנו את מהדורתנו. אלא כיון שאף דפוס זה אינו נקי משגיאות, תקנו והגהנו אותו על פי שאר הדפוסים וכתבי היד⁵.

בהקדמתו לתו"ח 'אשר נעתק ונדפס הספר הזה כמה פעמים' [ד' ויניציאה הנ"ל הוא הדפסתו השניה]. קח. כמש"כ המלבה"ד בויניציאה ש"ח: וגם הוספתי הגהות על הראשונות חדשות וגם ישנות. וכ"כ המלבה"ד שם שכ"ד: ואלה מוסף על הראשונים וכו' וקבץ נדחים כל החסר בהגהות. קט. עי' לעיל פרק ד שבררנו שמדפיסי מהדורה זו השתמשו בד"ו שכד. והמגיה של אותה מהדורה היה כנ' הרנ"ש בעל מבוא שערים כמו שכתבנו שם. וכך הוא כותב בהקדמתו: ובעברי עליו מצאתי עוד מעט מהם שהשמיט אותם המעתיק הראשון וכדי לזכות הרבים הוצאתי גם אותם לאור וכתבתי כל אחד ואחד מהם במקום הראוי לו. קי. עיין על כל זה לעיל פרק ב אות ד. קיא. ולעיל בפרק ב אות ג העתקנו לשון הרמ"א על הגהה נדפסת שלא ידוע מי כתבה: 'וגם על הג"ה מקובץ לאו מר בר רב אשי חתים עליה דידעינן דיש לסמוך עליה'. קיב. ולא סטינו מנוסח זה אלא כאשר הלשון משובשת בעליל. אז הגהנו לפי כל דפוס או כת"י. [ובמקרים אלו לא בכל מקום ציינו את מקור התיקון]. וכן כשנוכחנו שנוסחתו אינה נתמכת בשום נוסח,

וכן בנוגע לנוסח השערים. כבר הזכרנו לעיל שנוסח הדפוסים אינו אחיד והוא מתחלק לכמה ענפים. וכן הוא בנוגע לכתה"י, הם מתחלקים לכמה ענפים וכמעט שאין שנים המתבאים בסגנון אחד וכולם כאחד שונים מספרי הדפוס. ואנחנו לא נדע מי מהם הוא הנוסח שיצא מתח"י המחבר.

לכן גם כאן נקטנו בקו של 'הנוסח שהיה לפני הפוסקים'; קבענו לעיקר הספר את נוסח ד' לובלין הנזכר בשל מעלותיו שפרטנו לעיל, ועל צבאו העתקנו את נוסחאות שאר דפוסים וכתבי יד, כל שיש בהן ענין. עם זאת, בסוף הספר חזרנו והדפסנו את השערים בשלמותם מתוך כתבי יד נבחרים. והם שלשה כת"י דומים שנוסחתם כפה"נ הקרובה ביותר לנוסח רבינו המחבר"י.

ואע"פ שכלל קבענו שלא להוסיף הגהות שלא שיערו הפוסקים, היינו הגהות שלא נדפסו מעולם, מ"מ הגהות ספורות הוספנו גם מאלו שלא באו בדפוס, ואלו הגהות שהובאו כבר בפוסקים, שהעתיקו הם מכתבי יד"י. כמו כן כשמצאנו בכתבי היד הגהות המשלימות את ההגהות הידועות הנדפסות, לא נמנענו מלהעתיקן במסגרת ההערות^{טו}.

אם כן איפוא, לא ימצא המעיין בספרנו הגהות שלא היו בדפוסים הישנים. ולהפך, סלקנו וסקלנו מתוכו כל מה שנוסף בדפוסים האחרונים [למן מהדורת וארנוב] שלא היה בראשונים.

ודין גרמא שנשתנו במהדורתנו מספרי ההגהות מאשר היו במהדורות שלפנינו^{טז}.

הוספנו לספרנו 'מקורות וציונים' שם השתדלנו לחשוף ולציין את מקור דברי רבינו ולשונויותיו^{יז}. ב'שערים המצוינים' הבאנו גירסאות נבחרות [כמש"כ לעיל] ומראה מקום לפוסקים שהעתיקו והביאו את דברי רבינו ודברי ההגהות.

את ה'מבוא שערים' העתקנו מהדפוס הראשון לובלין של"ה. בדפוס שלאחריו, יעסניץ תפ"ד, חידשו והוסיפו אותיות בתוך השערים ובהגש"ד, לציין לדברי המב"ש. במהדורתנו חזרנו

העדפנו לפעמים את נוסח דפוס ויניציאה [שד' לובלין של הרנ"ש קרוב אליו], ואילו את נוסחתו הבאנו בהערות. ובכל אופן לא הגהנו דבר שלא על פי כת"י או דפוס כל שהוא. עמדו לפנינו מלבד הדפוסים הראשונים [המנויים לעיל בפרק ד] שערכם לפחות ככתבי יד [ע"י לעיל ליד הע' צו] כעשרה כתבי יד. ואלו הן: וואט' ס' 8698 ופרים ס' 14772 ואוקספורד ס' 20555. כת"י אלו מכילים רק את השערים ועל פיהם הדפסנו בסוף הספר את נוסח השערים במלואו, כאשר הבסיס הוא כ"י וואט' עם שנו"ס משני האחרים. כ"י אוקס' ס' 20605 הכולל גם הגש"ד [במקורו לא נכללו בו הגהות מהרא"י משום שהוא נכתב קודם שנת ר"ס ולאחר זמן נוספו קצתן על גלינותיו]. כ"י הספריה הבריטית ס' 4977 להלכות נדה. הוא כת"י כתוב על קלף לפני שנת ק"ס וממנו הדפסנו בסוף הספר את לשון השערים במלואו. פריס ס' 4092 הוא כת"י הקרוב ביותר לנוסח דפוס קושטא. פריס ס' 14941. פפד"מ ס' 4230. פפד"מ ס' 10605 להלכות נדה. פריז ס' 15708. פפד"מ ס' 10631. פרטים מסויימים נבדקו גם בכ"י נוספים כפי שצויין במקומם. ביניהם כת"י מיוחד, מונטי' ס' 5138, שתארנו אותו למעלה בפרק ו. אבל שוב יש להדגיש, השימוש בכתה"י היה בדרך כלל רק למקומות שהיו טעונים בירור ולא לאורך כל הספר, שאם באנו להגיה את הספר על פי כולם 'אין אנו מפסיקין ואין אנו מפסיקין' והתועלת מועטה אחרי שיש בידנו ששה או שבעה דפוסים ראשונים שאינם נופלים מכת"י. קיג. והם כת"י וואט' 183 עם תיקונים קלים מכת"י פריס קלוני 12290 ואוקספורד 2274. כת"י אלו נבחרו ע"י פרופ' ר' שמחה עמנואל הי"ו שמידו היתה לי העתקת כת"י אלו. קיד. ס' ח הג' ג; ס' יג הג' א; ס' טו הג' ה; ס' לה הג' יב; ס' פ הג' ב. וכן בהגהות נוסח ד' קושטא רס"י נז. קטו. לדוגמא, הבאנו בהערות מתוך כת"י כעשרים וחמשה הגהות 'מקבלת מהרי"ב ממהרי"ש'. היינו מהרי"ב ברונא בשם מהרא"י בעל תרוה"ד ובעל ההגהות, והרבה פעמים משלימה הגהה זו את הכתוב בפנים. קטז. ובלאו הכי אין אחידות בענין זה בין הדפוסים השונים. בכל דפוס סדר מספרים שונה. [המספרים שצוינו בטור הוצאת שירת דבורה ובשו"ע הוצ' מכר"י, מכוונים למספרים של מהדורת הרי"נ פרייליך. ומש"ה התקנו מפתח חדש לב"י וד"מ ונו"כ השו"ע, לפי מספרי הסימנים של מהדורתנו]. קיז. חשיפת מקורות הספר חשובה מכמה אנפי, הן לגירסא והן להבנה. בעזרתם של המקורות יכולים אנו לעמוד על הגירסא הנכונה ולפעמים, במקום שהמחבר קיצר, מסייעים לנו המקורות בהבנת דבריו. והרי דוגמא: כתב רבינו בהל' נידה, אשה שטובלת במקום שבני אדם עומדים יש לה להטביל עצמה בסדין או בחלוק רחב כדאמרינן נידה שנאנסה וטבלה רב אמר טהורה לביתה וכו', הכא נמי מפני דוחק בני אדם העומדים שם טובלת כך. ע"כ. מה ענין נאנסה לטובלת בבגדיה? אבל אחר שמצאנו שהלשון הוא לשון ראב"ן ס' שכו, מצאנו שם במקום 'וכו' 'ואוקימנא בנפלה מן הגשר אלמא טובלת בבגדיה ועלתה לה טבילה'. ומעתה

לצורתו של הדפוס הראשון והשמטנו אותן, בכדי למנוע ריבוי אותיות וסימונים בתוך השערים וההגהות ק"י.

כל הנדפס במהדורתנו, השערים והגש"ד ומבוא שערים ול"ו שערים ואיסור והיתר של מהרש"ל וביאור הר"י קרעמניץ והג' הלבוש - הכל נדפס עפ"י הדפוסים הראשונים [בסיוע כתבי היד במקום שנמצאו] ולא מאשר הורק מכלי אל כלי.

1. מהדורה אחרת של שערי דורא

בין עשרות כתבי היד של ספרנו תופס מקום מיוחד כת"י מונטיפיורי ס' 5138. כת"י זה הוא נוסח מקוצר של השערים שכתב התלמיד מפי רבו רבינו יצחק. ככתוב בפתחתו 'זה איסור והיתר העתקתי מפי מורי'. וכן בדין סתם כלי גוים כתוב שם 'והרבה היה לו להאריך למורי ה"ר יצחק אלא שהפצרנו בו וכתב לנו בקוצר'. וכן בדין החמאה לשון התלמיד 'לפי שראה מורי ה"ר יצחק שבזה המלכות שוב"א אוכלין חמאת הגוים הגדולים והקטנים ואין מוחה בידם כתב להם סמך דתלו באשלי רברבי. אעפ"כ מורי לא היה רגיל לאוכלה. לא מפני שהיה מחזיק איסור בחמאת הגוים שבזה המלכות מביאין מן ההרים וידוע שאין מערבין בה דבר, אך מורי מנע משום וכו'". ונמצא בדין בסי' עח בלשון מדבר בעדו 'לפי שראיתי'. וכן בדין טיפת חלב שנפלה על הקדירה כתוב שם, אחר שהביא שיטת ראב"ן, 'ולא היה מורי דן הכי אלא כאשר פירש כתבתי למעלה'. ונמצא בספרנו בלשון מדבר בעדו 'ושאלו לראב"ן וכו' והשיב וכו' ועוד האריך ראב"ן. אך אני עיקר קבלתי אכתוב' ק"י.

החיבור מחולק לל"ב 'דינין' [קרוב לכמות הסימנים שבספרנו בכתבי היד] וכולן בלשון קצרה. והרבה לשונות יש בו השוות ללשון השערים דידן, אבל יש בו כמה 'דינין' שאינם בנוסח דידן, כגון בדיני חלה וי"נ וחומץ שנגע בו גוי וכבשים של גוים ועוד.

והרי כמה 'דינין' הנמצאים בו ואינם בנוסח דידן:

דין כ' 'אם לאחר שהפריש החלה חזרה ונתערבה בתוך העיסה בטילה באחד ומאה. ואם אין בעיסה שיעור ק"א שמעתי מפי ה"ר דוד שיכול לשאל עליה החלה. ה"ר שמשון היה מצריך להפריש השאור שמחמיצין בה את העיסה קודם הרמת חלה כדי שיהא השאור טבול לחלה וכשיחזור ויתננו בעיסה אחרת לחמצה נמצא מעשר מן החיוב על החיוב דאם כן לא נמצא מרים מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב. ומתוך דבריו יש ליזהר שלא ליקח שאור מן הגוי ליתן בעיסתו דגילגול הגוי פוטר ונמצא מעשר מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב'.

והנה דין זה יש לו סימוכין מדברי רבינו במקום אחר, בהלכות חלה אשר לו, שנדפסו ע"י הר"א חבצלת ב'צפונות' שנה א גליון ב. ז"ל שם: 'שאור של גוי שנתערבה בעיסה של ישראל אינו יכול להפריש מן העיסה שמא יפריש מן הפטור על החיוב כי עיסת גוי פטורה'.

ועוד נמצא בו חידוש דין: 'וכן קדירה חולבת שנתבשל בה בשר או איפכא, אם הקדירה לא היתה בת יומא המאכל מותר. וישפוך המאכל לקדירה אחרת דנותן טעם לפגם מותר והקדירה אסורה'.

הדברים ברורים. ועי' גם ס' סב הגש"ד ד ובהע' שם. קיח. אעפ"כ השארנו את אותן אותיות בגוף המבוא שערים. משום שאפשר שספר כל שהוא הפנה לדברי המב"ש לפי אותן אותיות. קיט. ס' נה. ועי"ש ששיטת רבינו דבנפלה כנגד הרוטב ויש ששים ברוטב התבשיל מותר ומ"מ אסור להשתמש בקדירה לכתחילה לא בשר ולא חלב. וכ"ה מוסכם בפוסקים (עי' רמ"א ס' צב ס"ו). והנה בכת"י דידן כתוב כך: אבל אם נפלה על הקדירה שלא כנגד האור כנגד הרוטב וברוטב יש ס' כנגד האיסור מותר הכל. ממה נפשך אי עוברת הטיפה בתוך המאכל בטילה בס' ואם אינה עוברת גם בפעם אחרת גם (היכא) [אינה] עוברת. ויש שמתירין קדירה עצמה אפילו לבשל פעם אחרת אפילו היא של חרס. [נראה שנתהפכו השורות וכצ"ל: ויש שמתירין קדירה עצמה וכו' של חרס, ממה נפשך וכו']. ומיהו יש שאוסר להשתמש לכתחילה אם היא כלי חרס וכו'. וכן היה מורי רגיל להורות. ועי' ט"ז שם סק"ז ופמ"ג במשבצות שם. קכ. עי' לעיל פרק

ופשטות דבריו דגם כאשר נצטנן כבר יש לשפוך. ואולי משום דס"ל שהכלים שנאסרו מחמת בשר בחלב אסור להשתמש בהן לח אפילו צונן. וכד' המרדכי שהבאנו בסי' פה עמ' רכז הע' ה. אלא שנוסף בדבריו דגם באינה ב"י, שכל איסורה גזירה אטו ב"י, דינא הכי. ול"מ דין זה בפוסקים קכ"א.

וכן במקום הכתוב בספרנו ס"י עה וכן פי' רבינו שי"ר מורי"ל וגם עשה מעשה כן, ופרטי המעשה לא הובאו שם, מצינו בחיבור דנן: וראיתי מורי הרב ר' שיר מוריל שפעם אחת הוציאו הפת מן התנור וכבר נאפה ושכחו ולא נתנו קיסם. וצויה להחזירו בתנור ולהכשירו. כי אמר שהפת לא היה אפוי כל צורכו ויועיל נתינת קיסם או לעשות מדורה בתוך פי התנור. ועי"ש בהערה לספרנו שם, היוצא לדינא מפרטי המעשה.

כתה"י אינו כולל הלכות נדה.

ולכאורה לפנינו מהדורא קמא של השערים. וראוי היה להעתיק את כולו, אלא שהוא מטושטש בחלקו הגדול ולא ניתן לקריאה. והעתקנו ממנו מפעם לפעם בהערות.

ז. ספרים שנתחברו בעקבות ספרנו

ישנם כמה ספרים שנתחברו בעקבות ספרנו וכיון שהזכרנו אותם בהערות עלינו לתארם:

א. הראשון בזמן והקרוב ביותר לספרנו בלשונו, הוא ל"ו שערים למהרא"י, רבי ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן. על ספר זה הארכנו במבוא שהקדמנו לו במהדורתנו. עי"ש.

ב. ספר תורת חטאת לרמ"א. וכך כתוב בהקדמתו: אברך את ה' את אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי לסדר סדר או"ה על הדינים המבוארים בשערי דורא. באשר הוא מורגל ונמצא ביד כל אדם וכו' כ"ש עכשיו בדור האחרון הזה אשר נעתק ונדפס הספר הזה כמה פעמים כי כל אדם חושק בו לרוב קיצורו ורוצה ללמוד תורת או"ה וכו' ראיתי כי טוב הוא לסדר סדר נכון בכל דיני איסור והיתר הנמצאים בשערי דורא ולכתוב אותן על פי סדר סימניו שבשערי דורא.

וכתב רבינו התויו"ט בספרו תורת האשם 'שהאמת יורה דרכו שדבריו דלעיל הם דברי השערי דורא. וכדרכו ברוב המקומות שמתחיל בדברי השערי דורא אעפ"י שאינו מזכיר את שמו. כי סתמא כפירושו כמבואר בהקדמתו, שעל סדר השע"ד חיבר ספרו זה' קכ"ב.

ואכן הספר מחולק לסימנים [כללים] כחלוקת השע"ד, סימן מול סימן קכ"א. כאשר בכל סימן וסימן דן הרמ"א בדברי השע"ד והגהותיו. והיו תוצאותיו דברי השע"ד והגהות שדברכי משה ובהגהות השו"ע קכ"ד.

וכבר כתבנו לעיל שנראה שחלוקת צ"ו הסימנים התחדשה החל מד' ויניציאה ש"ח. ונראה שהרמ"א שכבר השתמש בדפוסים קכ"ה התאים את ספרו לאותם סימנים.

ג. הלכות איסור והיתר שבסוף ספר מנהגי מהרי"ל.

חיבור זה כולל הלכות איסור והיתר המועתקים בקיצור מספר שערי דורא. וזה אשר כתוב בתחילתם:

'והן כל דיני השערים מדורין [מדורא] ואינן משם מהר"י סג"ל [מהרי"ל] רק גדולים אחרים קצרו הם'.

א. קכ"א. עי' בס' בדי השלחן הל' בב"ח עמ' רכג ב'ביאורים' לענין כשהתבטל חם. ואינו ענין לכאן דהתם משום בישול בב"ח נגע בה. קכ"ב. ב"ב תש"ע עמ' קכג. קכג. וע"ל הערה כה שלפעמים איחד הרב שני סימנים לאחד. קכ"ד. עי' פמ"ג בכללים בהוראת או"ה שכת' שהסכמת האחרונים דהגהות חיבר באחרונה ותו"ח בראשונה. ויש לברר לפי"ז אם כל ההלכות שמקורן בשע"ד והגהותיו המובאות בהגהות הרמ"א, מקורן בתו"ח. קכ"ה. מצינו לרמ"א בהגהה למרדכי חולין ר' תרעט שמציין לשע"ד דף כ"ט. והוא בדפוס ויניציאה שח [ואולי שכ"ד השוה לו דף על דף]. וכן בתו"ח כלל כז דין ב: 'אגרת מהרא"י כ"ץ... והוא נדפס בסוף שערי דורא החדשים'. והיינו דפוס ויניציאה.

לכאורה דברים ברורים, לא מהרי"ל ערך-חיבר קובץ זה אלא גדולים אחרים, ואם כן, כל ערכו של חיבור זה רק לאוקמי גירסא [אלא א"כ נתייחס לתואר 'גדולים' במלא המשמעות]. אבל לא כן נקט כנראה הר"ב מבוא שערים, שהרי הוא מביא פעמים רבות אסמכתא ממש"כ בהל' או"ה שבס' מהרי"ל, ולרוב, המובאות אינן בכדי להעמיד את נוסח השערים אלא כתנא דמסייע. משמע שנקט שהן ממהרי"ל.

וכבר הרגיש בזה החיד"א במח"ב יו"ד סי' מב אות לג:

...והגהות קטנות [כונתו להגהות קצרות של הר"ב מבוא שערים שאין בהן שום מו"מ] בשע"ד שכתבו דמהרי"ל מתיר בחסרה המרה ובשתי מרות. ועמהם הסליחה דזה שכתוב במהרי"ל הוא קצור שע"ד ואינו מתורת מהרי"ל ואף זה הקצור מהרי"ל לא קצרו אלא גדולים אחרים. ועל כל פנים הוא קצור שע"ד ואינו נכנס בדבר שבמנין המתירים נוסף על שע"ד כי הוא שע"ד עצמו וכמפורש שם במהרי"ל דף צ"ו ע"ב. וכן מור"ם שמזכיר תדיר למהרי"ל הכא לא הזכיר למהרי"ל לא בת"ח ולא בד"מ כי מהרי"ל לא דיבר בזה קט.

אבל כמו דנקט הר"ב מבוא שערים מצינו גם כמה פעמים בש"ך. כגון בסי' סט סקל"ה כשבא להוכיח דאפילו אם נקטינן איסור דבוק מ"מ בחתיכה שנמלחה ולא הודחה לא בעינן ס' נגד כל החתיכה שהרי 'השערי דורא וכו' ומהרי"ל דפסקו בעלמא באיסור דבוק בעינן ס' נגד כל החתיכה והחתיכה עצמה אסורה וכאן פסקו כדברי הר"ב. וכך דייקת תמצא ש'מהרי"ל' [בשני המקומות, בדבוק ובלא הודחה] היינו אותן הלכות שנעתקו משערי דורא. וכמו שצינו בשו"ע הוצ' מכו"י. וכ"ה בארוך שם ד"ה ולענין, שאחר שהביא לשון השע"ד ריש שער א אם יש ששים במים וכו', כתב וכ"כ מהרי"ל בתחילת איסור והיתר שלו וז"ל אם יש ששים וכו'. וכונתו לאותן הלכות שהועתקו משע"ד בס' מהרי"ל עמ' תקלב. וכ"כ בסי' צא ססק"י 'וכן כתבו שערי דורא ומהרי"ל באיסור והיתר שלו בדיני בשר בחלב בהדיא'. וכונתו לאותן הלכות שהועתקו משע"ד [בס' מהרי"ל עמ' תקמט משע"ד סי' כב]. וכן שם סי' נא סק"ג הביא מאותן הלכות 'וכ"כ מהרי"ל בסוף דיני איסור חלב נבילה' [עמ' תקסז והוא משע"ד סי' צד]. וכ"ה שם סי' נו סק"ג: 'וגם מהרי"ל בהל' איסור חלב נבילה כתב כדברי שע"ד'. והוא באותן הלכות עמ' תקסה משע"ד סי' פוקט.

ובאין מוצא צ"ל כמש"כ במנחת יעקב סי' לד סק"ד: 'אף שהדינים שהעתיק שם [בס' מהרי"ל] אינם מפי מהרי"ל עצמו רק בשם שאר גדולים וכמ"ש שם ריש דיני איסור והיתר, מ"מ אם מהרי"ל היה מחמיר בדבר לא היה מונע מלכתוב דעתו דהא העתיק שם כל דיניו ומנהגיו ולא היה סותם להקל נגד דעתו'. [ור"ל שעורך הספר לא היה מונע מלכתוב את דעת מהרי"ל, שהרי העתיק את כל דיניו ומנהגיו. ויש להוסיף שגם בתוך ה'קצור שע"ד' ישנן הלכות ממהרי"ל עצמו].

ד. הלכות איסור והיתר שנדפסו כ'ליקוטים מהלכות אמרכל' בספר חמשה קונטרסים שהו"ל הרנ"צ קורניל. מן דף כז ע"ב עד לה ע"ב נדפסו שם הלכות או"ה המקוצרות מספרנו מתחילתו עד סופו, עם קצת הוספות מספרים אחרים. ואינו חלק מספר אמרכל קט. ונעזרנו בקיצור זה מדי פעם לאוקומי גירסא.

ישנם עוד קיצורים מספרנו שנעשו ע"י חכמים שונים וכן פירושים לספרנו, והם בכת"י קט. ונזכיר שנים מהם שנזכרו ונרמזו בספרנו:

קנו. וכ"ה בקיצור בשה"ג ע' אסור והתר. ויש להעיר שאע"פ שכתב החיד"א שגדולים אחרים קצרו, מ"מ לא סגי בזה למנותן כדעה נוספת. וס"ל שממה שהעתיקו וקצרו את השע"ד לא מוכח דהכי נקטו. קנו. ועיין בפסקים וכתבים של מהרא"י סי' קמא שכתב לענין שיעור צוה"ג בעוף 'ואם מהרי"ל ז"ל שיער ברוחב אצבע' וכו'. והנה לא נמצא ד"ז לא בשו"ת מהרי"ל ולא במנהגי מהרי"ל. אבל נמצא ד"ז באו"ה שבס' מהרי"ל [המקוצרים מספרנו] עמ' תקסה לענין שבירת הכנף. ואם לשם כונתו, הרי שגם הוא חשיב ליה כד' מהרי"ל. קנח. ס' שביר לוחות עמ' 143 בהערה בשם רשזח"ה. קנט. ולא נפננו לעסוק בהם

איסור והיתר שקיצר מורינו רבינו זוסמן מרגנשפורק^{קל} והוא הנזכר בהגש"ד לסי' ו' 'הגיה מהר"ר זוסמן מאוסטרייך^{קלא}. מהר"ר זוסמן, מ'רבותינו שבגולה' בדור שלפני מהרי"ל^{קלי}, קיצר את השערים אבל בדרך כלל שמר על לשונם^{קלי}. עם זאת לא נמנע מלהוסיף מדיליה פירושים והכרעות בתוך דברי השערים. וכנ' אף לחלוק עליהם^{קלי}.

עוד נזכיר - קיצור איסור והיתר שקיצר מהר"ר טענכל. נזכר בהגש"ד ד' קושטא סי' ח.

ח. על הלכות נדה שבספרנו

הלכות נדה של רבינו יצחק מדורא הם חיבור נפרד מהלכות איסור והיתר שלו. אלו האחרונים נכתבו 'להפצרת חבריו' ואילו הל' נדה נכתבו 'להפצרת זוגתו' ככתוב בהקדמותיו. ואכן ברוב כתבי היד מצינו רק הלכות איסור והיתר ורק במיעוטם מצינו הל' נדה. גם הדפוס הראשון קראקא רצ"ד אינו כולל הל' נדה והם נדפסו לראשונה בד' ויניציאה ש"ח^{קלי}. גם בשערי דורא שכתב התלמיד מפי רבו בעל השערים, שתואר לעיל בפרק ו', אין הל"נ. וכן ליתנייהו בקיצורו של מוהר"ר זוסמן שתואר לעיל בפרק ז'.

חלוקת הסימנים ומספריהם נמצאים כבר בכתה"י. והם שוים לחלוקת הדפוס [פרט לסי' יג המתחיל בכתה"י 'ואם הקיזה'. בד' קושטא, שהוא נוסח אחר, חלוקת הסימנים ומספריהם שונה]. מספרי ההגהות התחדשו במהדורתנו.

רוב החיבור ככולו מיוסד על ספר התרומה. ולכן על רוב לשונות הספר שהן לשונות סה"ת, בדרך כלל לא הערנו. מלאכה זו שמורה למהדירי סה"ת. הערנו רק במקומות שבעל השערים שינה מהכתוב בסה"ת. [על חשיבות הידיעה כי מקור החיבור הוא בסה"ת, בין לענין גירסא בין לענין פירוש, יעמוד המעיין בהערות]. גם לא דקדקנו בלשונות אלו על מראי המקומות, אותן ימצא המעיין בס' התרומה.

בתרה"ד ובלקט יושר קרי להלכות אלו 'הלכות נדה' סתם^{קלי}. ושמעינן מינה שהיה חיבור זה בזמנן כשלחן ערוך בזמננו.

להלכות אלו יש לנו רק שלשה דפוסים ראשונים, שני דפוסים ויניציאה שהם אחד וד' בזליאה^{קלי}. בדפוס זה האחרון נוספו הגהות רבות שליתנייהו בד"ו ואף הן הובאו בפוסקים

במסגרת זו ואכן ראויים הם למאמר בפ"ע. קל. כת"י אוקס' 20609 והוא כולל גם הגהות שאינן לקוחות בדוקא מהגש"ד שלפנינו. והכותרת נמצאת שם בסופו. וכן נמצא חלקו, כמחצית החיבור, בכת"י בית מדרש לרבנים ס' 43197. שם ללא הגהות. קלא. ובהערה שם כתבנו שהלשון 'הגיה' אינו מדויק, כי מוהר"ר זוסמן הוסיף 'ידיחנה' בתורת פירוש, [כדרכו, כפי שהדגמנו בהערה להלן], ולא כהגהה. ובזה הסירותי מעליו תלונת הר"ב מבוא שערים שכתב שם: ומיהו יכול להיות שהדין הזה הוא דין אמת וכו' אך מכל מקום אין ראוי לשבש הספרים ולהגיהו בשביל זה'. קלב. לשון מהרי"ל בשו"ת החדשות סימן רז. קלג. ומשו"ה אפשר היה להסתיע בו לבירור נוסח השערים. קלד. ואציין לדוגמא שני פירושים ושתי הכרעות. פירושים - בסי' ו' כתוב בשערים חתיכה שלא נמלחה ונפל עליה ציר וכו' יחזור וימליחנה. והקשו בהגש"ד הא מיירי בחתיכה שלא נמלחה ומאי יחזור? והנה בנוסח ה"ר זוסמן: יחזור וידיחנה וימלחנה [הובא בהגש"ד שם]. וכן, כאשר כתוב בשע"ד סי' ט בשר לצלי אינו צריך מליחה כלל ואם צלו בשר ולא נמלח מותר. והקשו בהגש"ד אמאי קאמר ואם צלו לשון דיעבד, והא אמרת אין צריך, משמע לכתחילה. ותירצו דה"ק, אבל הנהג כרש"י דצריך מליחה קצת, ואם צלו בלא מליחה כלל. וז"ל ה"ר זוסמן: בשר לצלי א"צ מליחה כלל ומיהו מנהג למולחו מעט לכתחילה ומ"מ אם צלה בלא מליחה מותר. הכרעה - בשערים סי' לט כתוב על יבש ביבש שנתערב חד בתרי: וי"מ דוקא יבשלם בב' קדירות וכו' ומיהו רבינו משה מתיר וכו' ומביא ראיה וכו'. ולא הכריע בעל השערים. ואילו ה"ר זוסמן כתב: ודבר המבוטל ברוב י"מ שיבשלם בב' קדירות ולא בקדירה אחת וכן נכון. וכן הכריע שלא כדברי השערים בדין טיפת חלב שנפלה על הקדרה, לדעת השערים נפלה כנגד הריקן א"צ ששים בתבשיל ויערה התבשיל מצד אחר, והוא הכריע שאע"פ כן צריך ששים. קלה. וע"ל הערה קז שדין גרמא שלא היו לפני מרן הבי"י. קלו. עי' תרה"ד סי' רמו וסי' רנא ולקט יושר עמ' כא. קלז. תוארו לעיל בפרק ד'.

[כגון ב"ח ועוד]. וכן יש לנו ד' קושטא שנוסחתו שונה מהדפוסים האמורים. מהדורתנו מבוססת על ד"ב שהוא כאמור מורחב יותר עם השוואות לשאר דפוסים וכת"י.

בהלכות אלו אין לנו הגהות מהר"י טרושין והגהות מהרא"י. ובמקומן העתיק בעל ההגהות דעת מהרא"י מתוך ספרו תרה"ד. ובכלל, רובן ככולן של ההגהות הן העתקות מחיבורי הראשונים הנמצאים בידינו [ואפילו מתשב"ץ דמהר"ם. עי' סי' ז.]. ומעט מזער דברים מקוריים [מבעל ההגהות או מחיבורים שהיו לפניו ואבדו מאתנו]. את אלו האחרונים ציינו בכוכב.

על אותן הגהות שאינן אלא העתקות מחיבורים ידועים, כמעט שלא הערנו. מקומן של הערות אלו בשולי אותם חיבורים. הערנו רק על הגהות שנתחדשו בחיבור זה.

להלכות אלו לא זכינו למבוא שערים של הרנ"ש ולפיכך 'הרבה מעות יש לנו ואין לנו שולחני להרצות' (סנה' סח' ע"א).

בד"ו שכ"ד ישנן על הגליון הגהות שרובן מראי מקומות ומיעוטן פירושים. את אלו האחרונות העתקנו בהערות אע"פ שלא נודע מי בעל דברים.

* * *

הנורכ צמהדורה חדשה של שערי דורא, מהדורה דוקנית שאינה מגובצת צנוסחאות על גבי נוסחאות ואינה מטולאת טלאי על גבי טלאי, ידוע מכבר בין הלומדים העוסקים צחורת איסור והיתר, ורצים אומרים מי יראנו טוב. אם אכן תיטב מהדורה זו צעיני המעיינים, והיה זה שכרי. ועל פתחם של שערים, אצא שערי צחודה. אודה את ה' אשר נתן חלקי צחורתו, וזיכני לערוך את אחד החיצורים המפורסמים בין חיצורי צחתינו הראשונים חכמי אשכנז. כה יעזרני ה' ללמוד וללמד לשמור ולעשות ספרים הרבה אין קץ.

והכל משל אצ ולא משל בן. וכח הבן מכח האב. הלא הוא אבי מורי, מגדולי הדור, לדיק בכל דרכיו וחסידי בכל מעשיו, שר ההלכה ועמוד הקצלה. הוא אשר הרגיל את שומעי לקחו לצרר כל הלכה ממקורותיה ונטע בלצם את הערצת דצרי צחתינו הראשונים ואת החוצה לדקדק בלשונם. יאריך ה' שנותיו צטוב וצנעימים כאות נפש כל יראי ה' המנפים לחזות צנועם עצודתו וצחיצוריו הנפלאים.

תודתי להנהלות הספריות הממוזיקות צכתה"י שהשתמשנו צהם, והם נקוצים צשמותם לעיל עמ' 20 הערה קיב. ולאנשי המכון לתלומי כת"י צירושלים וצראשם ד"ר עזרא שצט הי"ו על עזרתם הצרה. ועל כולם לפרופ' שמחה עמנואל הי"ו, ממנו היתה לי העתקת כתה"י הנצחרים של השערים, הנדפסים צשלמותם צספרנו.

ויזכר לטוב מו"ר הגאון רד"צ הילמן ז"ל. הוא היה אומר 'התרחק ממליצות, כתוב רק את האמת, כתוב צרור, כתוב צדייקנות, כתוב ומחק וכתוב ואל תהי צוש לומר טעיתי. ומעל הכל דע את מן ערכך לפני צחתינו והוה זהיר צגחלתן'. ולואי ומילאתי את דצרי.

דוד בהגאון ר' שריה שליט"א

סימני איסור והיתר

[כפי שנדפסו בדפוס ויניציאה ש"ח ובדפוסים שלאחריו]

הא לך סימני ספר איסור והיתר. וכלל אתן לך באילו הסימנים שכל מה שלא תמצא בפנים תמצא בהגהות שבאותו סימן.

- א.** בשר או שומן אוזו שלא הורח ממלחו ונתבשל. וכמה הוא שיעור שהיית מליחה. וגם כפול הוא בסימן י"א. ומעם למה משערין כל האיסורים בששים.
- ב.** בשר שהורח מדם ונתבשל בלא מליחה. וחתיכה בשר תפל שנתבשלה בקדירה עם חתיכות מלוחות.
- ג.** בשר שנשתהה בשרייתו מעת לעת או פחות.
- ד.** בשר שלא נמלח ולא נוקר תוך ג' ימים לשחיטתו.
- ה.** בשר שנמלח טרם הורח מדמו.
- ו.** חתיכה שלא נמלחה ונפל עליה ציר. או החתיכה נפלה בתוך הציר. וכן חתיכה שפלטת כל צרכה ונפל עליה ציר.
- ז.** נותנין עצים בשולי הגיגית להפסיק בין הבשר ובין הציר. וכשמוציאין מקצת חתיכה בציר ומקצתה חוץ לציר.
- ח.** בשר ששהה בשרייתו כל הלילה. וגם כפול הוא לעיל בסימן ג.
- ט.** דין בשר ועופות שלמות לצלי. ומקום שאין מלח כלל.
- י.** אם מותר לבשל בשר יבש בלא הדרחה. ולזהר לכתחילה שלא ידח בשר יבש במים חמין שהיד סולדת בהן.
- יא.** שלא למלוח כי אם בכלי מנוקב או על גב דף משופע. ושלא לחתוך בסכין מבשר מלוח טרם הורח ממלחו.
- יב.** דין אם מלחו בכלי שאינו מנוקב. וחתיכת בשר תפל שנמלחה^י עם חתיכות מלוחות בכלי שאינו מנוקב.
- יג.** אם נפל ציר על כלי חרס צריך שבירה ובשאר כלים הגעלה.
- יד.** כשרוצין להדיח הבשר ממליחתו צריך ליתן המים תחילה בכלי ואחר כך הבשר המלוח.
- טו.** בשר לקדירה היאך נוהגין בהדרחתו ובמליחתו וכן מלה ותרנגול שלמים. ואם לא הדיחואו אחר המליחה רק פעם אחת.
- יז.** הטעם מה שנוהגין העולם למלוח בכלי מנוקב כמה פעמים זה אחר זה.
- יז.** מה שנוהגין היתר בדפוס גבינות גוים לתקן בהם גבינות ישראל.
- יח.** שפור שנצלה בו בשר בלתי מלוח לכתחילה אין לצלות בו אחר כך.
- יט.** אין לתחוב הסכין בבשר בשעת צלייתו אם לא נמלח כראוי.
- כ.** אם נמלח בשר שחוטת עם בשר נבילה. וכן דגים טמאים ועופות שנמלחו יחד. ועל מה סומכים העולם לקנות דגים מלוחים מן הגוים ולא חיישינן שמא נמלחו עם דגים טמאים.
- כא.** בשר מלוח שנגע לגבינה או איפכא. ואם אחד מהן מלוח והשני תפל או שניהן מלוחין.
- כב.** בשר חי תפל שנפל לתוך חלב צונן. ועכברת' שנפל לתוך שומן של אוזו מהותך. ועכברתא בשיכרא.
- כג.** הילכתא כוותיה דשמואל דתתאה גבר.
- כד.** דיני כבד היאך נוהגין בצלייתה ובבישולה. ולבשלה עם בשר אחר. ואם נמלחה עם בשר אחר.
- כה.** אם הכבד דבוק בעוף ונתבשל העוף. ודין ירך שנבשל בגיד הנשה.
- כו.** אם הכבד דבוק בעוף בשעת צלייתו.
- כז.** דין לב שנתבשל בקדירה.
- כח.** אם הלב דבוק בחתיכה והחתיכה נתבשלה עם חתיכות אחרות.
- כט.** דין כחל לצלי ולקדירה ולעשות ממנה מולייתא שקורין פשטידא. ואם נתבשלה בלא קריעה. ואם נתייבשה בעשן^י.
- ל.** אם מלחו הכחל עם שאר בשר.
- לא.** דיני טחול.
- לב.** עכד ושפחה עושין בבית ישראל בלא ראיית ישראל אם הישראל יוצא ונכנס והשפחה והעכד יודעים מנהג ישראל.
- לג.** תרנגולים שנמלגו בכלי שני ונמצא אחד מהן

ב. בפנים לא נזכר שנמלחה. ב. עי' בשערים המצוינים עמ' קיד אות א.

נז. מים שנחממו בכלי של גוי לכתחילה אסור ללוש באותן המים. ומעם שמחזיקין סתם כליהם אינן בני יומן.

ס. שלא לאפות פת בצד פשמידא. או ולאדון.

סא. צנון שחתכו בסכין של גוים אסור לאוכלו בכותח. ועל מה סומכין העולם לאכול שום ובצלים של גוים וזנבותיהן נחתכות בסכין של גוים.

סב. קורט דם שנמצא על הביצה. והחילוק שבין אם נמצא הדם על החלמון או על החלבון.

סג. ביצה שצלאה גוי.

סד. ביצה שנמצא בה אפרוח.

סה. מעם של התר דבש דבורים שלנו. ודין חלב אשה. ואם פירש בכלי. ואם השתין התינוק בקדירה.

סו. מה שקונין ביצים מן הגוים ואין חוששין לא משום לא משום נבילות ולא משום טריפות.

סז. אין קונין מן הגוים ביצים טרופות בקערה.

סח. קוכלין שנילושין בביצים מותר לקנותן מן הגוים.

סט. סתם ביצים אין בהם דם.

ע. ביצים שנמצאו בתרנגולת שחוטה אם מותר לאכלן בחלב.

עא. ביצים שנמצאו בתרנגולת שנתנבלה בשחיטה.

עב. ביצים שנמצאו בתרנגולת טריפה.

עג. תרנגולת שהיא ספק טריפה וילדה ביצים.

עד. ביצה שנולדה ביום טוב. או ביצה שספק אם נולדה ב"ט או בחול.

עה. ישראל שאפה בתנור של גוי ולא חתה בגחלים. והטעם שמוניחין השפחות לבשל. ומעם היתר פתן של גוים.

עו. דין אכילת גבינה אחרי אכילת בשר בהמה חיה ועוף. וחילוק שבין בשר בעין לתבשיל הנעשה מבשר.

עז. דין אכילת בשר אחר גבינה ולהסיר פתיתי לחם שנאכלין עם הגבינה.

עח. דין חמאה וחלב של גוים.

עז. דין אכילת בשר אחר גבינה. ולהסיר פתיתי לחם שנאכלים עם הגבינה.

עח. דין חמאה וחלב של גוים.

עט. דין קיבת גוים.

פ. דין קיבת כשירה שינקת מן המריפה.

פא. שכח החותם עם הגבינות בבית גוי.

פב. חלב שנחלב בלי ראיית ישראל.

פג. דין דפוסי גבינות גוים.

פד. כבשה שנמצאת טריפה היאך נוהגין בחלבה שחלבו ממנה מקורם.

נבילה. נוהרין שלא להחזיר התרנגולת למי מליגה אחר שהוציאה לחוץ.

לד. אם לא ניטלו גידי הצואר ונתנוה במי מליגה.

לה. פת שאפאה עם צלי בתנור אם מותר לאכלו בכותח.

לו. חמץ ומצה שנאפו יחד בתנור.

לז. דין גדי שצלאו בחלבו. ואם נמלח הקרום שע"ג הכסלים עם הבשר. ודין שומן הגיד.

לח. בשר שנמלח עם חלב. ודין כוליא שנתבשלה עם בשר.

למ. דין ביטול ברוב. ואיזה דבר בטל בס'. ואיזה דבר אפילו באלף לא בטיל. ואיזה דבר נקרא מין במינו. ואיזה חתיכה נקרא' ראוייה להתכבד.

מ. רגלים של נבילה שנתערבו בכשירות.

מא. איזה נקרא' בריא שאינה בטילה.

מב. איזה דבר נקרא דבר שבמניין.

מג. דין כל קבוע כמחצה על מחצה דמי.

מד. זאב שדרס בעדר ואין ידוע איזה מהן דרס.

מה. דין ביטול ספק איסור דאורייתא.

מו. תולע הנמצא בפירי וחילוק בין אם בא התולע לתוך הפרי במחובר או בתלוש.

מז. תולעים הנמצאים בגבינה ובראש של בהמה ובמעיה.

מח. בשר המותלע מחמת חום.

ממ. אם נמצא תולע בפירי בין פירות מבושלות. ואם הגיסו בכף בקדירה והעלו בתוך הכף תולע.

נ. דג ממא הנמצא בין הרכה דגים מבושלים

נא. ביצים שנתבשלו ונמצא באחת מהן דם או אפרוח.

נב. תולעים הנמצאים בכבד. ובחתיכת בשר או ברגים. ודין קמח שהתלע.

נג. תולעים הגדילים במים שבכלי או במכונסים בארץ.

נד. יבחושין הרגילין ליגדל ביין ובשכר איך לנהוג בשתייתן ובסגונתן.

נה. טיפת חלב שנפלה על קדירת בשר מבחוץ. וקדירת בשר וחלב שנגעו זה בזה. וטיפת חלב רותח שנפלה על הסכין.

נו. אם נפל טיפת חלב על כיסוי הקדירה.

נז. דגים שעלו בקערה וכן שנתבשלו במחבת של בשר. ואם חממו מים במחבת של בשר ונשפכו לקדירה חולבת. ואם הודחה קערה חולבת בין קערות של בשר.

נח. ביצים שנתבשלו במחבת חולבת מותר לתתן במולייתא שקורין פשמיד"א.

פח. דין ביטול בשר בחלב ושם מבוארין הששה דינין.	צב. דין ניקור חלב חיות.
פז. בהמה ועוף שנחתכו רגליהן וחילוק שבין רגליה שלפניה ובין רגליה שלאחריה.	צא. כשרוצין להסיר שער הראש והרגלים.
פז. דין חסר או יתר של יד או רגל.	צב. מחט שנמצאת בריאה.
פח. מרה שנקבה או שנמלה ושיש לה ב' מרות ושאינן לה מרה כלל. ואוואז שנמצאו בני מעיה בין עור לבשר. ומים שנמצאו במוח של בהמה.	צג. מחט שנמצאת בכבד.
פמ. מחול שנמל וכבד שנמלה.	צד. מחט שנמצאת בקורקבן או בהמסס ובבית הכסות.
	צה. המסס ובית הכסות שניקבו. ושם מבואר חילוק בין אם נקבו זה כנגד זה או נקבו כנגד חלב שעליהן.
	צו. דין הדורא דכנתא שנקבו זה כנגד זה.

נשלמו סימני איסור והיתר

מפתח לכתה"י הנזכרים ב'שערים המצוינים'

בגוף ההערות שב'שערים המצוינים' לא נקבנו בשמות כתבי היד [ושמו של גויות... חלילה להזכירו בתורת משה וישראל' עי' ס' הישר תשו' כה], והרינו נותנים אותם כאן:

עמ' א הע' ג – כת"י לידס 15447. שם הע' ו – כת"י אוקס' 20605. שם הע' ז בכמה כת"י – אוקס' 317 ומוסקבה 555 וכת"י על קלף הנמצא באוסף פרטי; בכת"י אחרים – אוקס' 20605 ו20606 והמבורג 978. עמ' ב הע' ז – אוקס' 20605. שם הע' יד – גינצבורג 206. עמ' ג הע' ב – פריז 4092 ופריז 1310. עמ' ז הע' א – אוקספורד 20605. עמ' יט הע' ח – ואט' 141 ובודפסט. עמ' כז הע' ג – אוקס' 20605. עמ' כט הע' א – פריז 4092 ופריז 1310. עמ' לא מקורות וציונים – המוזיאון הבריטי 5648. עמ' מח הע' א – פריז הנ"ל. עמ' נד הע' ח – אוקס' 20605. שם הע' יא – אוקס' הנ"ל. שם הע' טו – אוקס' הנ"ל. עמ' סא הע' ג – בימ"ל 6383. עמ' סד הע' ג – אוקס' הנ"ל. עמ' סז הע' א – פפד"מ 12. שם הע' ד – פריז 4092 ופריז 446. שם הע' ה – אוקס' 20605. עמ' סט הע' ג – אוקס' הנ"ל ובימ"ל 6383. עמ' עד הע' ה – אוקס' הנ"ל. עמ' צא הע' א – סה"ת כ"י מוזיאון הבריטי 5648. עמ' צב הע' א – אוקס' הנ"ל. שם הע' ח – אוקס' הנ"ל. עמ' צז הע' א – אוקס' הנ"ל. עמ' צח הע' ג – אוקס' הנ"ל. עמ' קד הע' ד – אוקס' הנ"ל. עמ' קז הע' ב – אוקס' הנ"ל. עמ' קיב הע' ג – פריז 4092 ופריז 1310. עמ' קטז הע' ו – אוקס' 20605. עמ' קיח הע' ב – ואט' 141 ובודפסט. עמ' קכ הע' ז – אוקס' 20605 ובימ"ל 6383 ועוד. עמ' קכא הע' ד – אוקס' 20605. עמ' קכו הע' י – שם. עמ' קל הע' ג – שם. שם הע' יב – שם. עמ' קלט הע' ו – שם. עמ' קמא הע' ט – שם. עמ' קמח הע' ג – פריז 1310. עמ' קנו הע' י – אוקס' 20605. עמ' קע הע' ט – שם. עמ' קעא הע' ו – שם. עמ' קעב הע' ג – המבורג 978. עמ' קעד הע' ה – אוקס' 20605. עמ' קעח הע' ג – שם. עמ' קעט הע' ח – שם. עמ' קפט הע' ג – שם. עמ' קצב הע' ו – שם. עמ' קצד הע' ו – אוקס' 20605. עמ' קצז הע' ד – אוקס' הנ"ל. שם הע' ז – ואט' 141 ובודפסט. עמ' רו הע' ז – אוקס' 20605. עמ' רז הע' טו – פריז 1310 וכן המבורג 337 וכן בימ"ל 1081 ועוד. עמ' ריט הע' ח – אוקס' הנ"ל. עמ' רכז הע' ז – פרנקפורט 10631. עמ' רל הע' ד – אוקס' הנ"ל. עמ' רלג הע' ו – אוקס' הנ"ל. עמ' רלה הע' א – פרנקפורט 10631. שם הע' ד – אוקס' הנ"ל. שם הע' יא – פרנקפורט הנ"ל. עמ' רנז הע' ד – ואט' 183. שם הע' ז – שם. עמ' רסא הע' נד – פריז 4092 דף 8 ע"ב. עמ' שטו הע' רח – פריז 446. סתם 'כת"י' או 'כתה"י' שלא נתפרשה זהותם – הכונה לכתבי היד הנדפסים אצלנו בשלמותם מעמ' שלב ואילך. והם כת"י ואט' 183 עם חילופי נוסחאות נבחרים מתוך כת"י פריס קלוני 12290 וכת"י אוקס' 2274. אלו נבחרו ע"י פרופ' ר' שמחה עמנואל הי"ו וממנו היו לי למנה.

בשערים המצוינים להלכות נדה, סומנו כתבי היד באופן אחר:

כ"י א – הספריה הבריטית ס' 4977 והוא כ"י כתוב על קלף קודם לשנת ק"ס והוא הנדפס אצלנו בשלמותו; כת"י ב' – אוקס' 20605; כת"י ג' – פפד"מ 10605; כת"י ד' – פריז 14941; כ"י ה' – אוקס' 17285. כשצויין 'כתה"י', הכונה לכולם [מלבד ה שלא השתמשנו בו לאורך כל ההלכות]. כל הסימנים הללו נכונים רק להל' נדה.

מהדורות הספרים אליהן נתכוונו במראי המקומות

סמ"ק – מהד' סאטמר תרצ"ה	אור זרוע – מהד' מכון ירושלים
ספר התרומה – ד' וארשא	אור זרוע קצר – הנדפס לצד האו"ז הנ"ל
ראבי"ה – ב"ב תשס"ה	הלכות גדולות – ד' וארשא
ראב"ן - ב"ב תשס"ח – תשע"ב	טור – מהד' שירת דבורה
תורת האשם – ב"ב תש"ע	מהרי"ל מנהגים – מהד' מכון ירושלים
תורת הבית – ד' יאזעפאף	מהרי"ל שו"ת – כנ"ל
	סמ"ג – ד' ויניציאה ש"ז

ר"ת המיוחדים לספרנו

סה"ד – סוף הדיבור	ריב"ה – רבינו יעקב בעל הטורים
רנ"ש – ר' נתן שפירא [בעל מבוא שערים]	לו"ש – ל"ו שערים
הר"פ – ר' ישעיה נתן פרייליך	ד"ק – דפוס קושטנטינא; דפוס קראקא
ש"ב – שערי בינה	ד"ל – דפוס לובלין
תפ"ו – תשובות פסקים ומנהגים למהר"ם	ד"ו – דפוס ויניציאה
מרוטבורג	מהרא"י – ר' ישראל איסרלין [בעל תרה"ד]
	מב"ש – מבוא שערים

כמה ידיעות

הגהות שע"ד מסומנות באותיות, אבל בפנים - בתוך לשון השערי דורא - סומנו האותיות רק במקומות שההגהות שייכות לפנים.

מבוא שערים נחלק לכמה מדורים: פירוש על השערי דורא ופירוש על ההגהות [זה האחרון מרוכז בסוף הסימן]. ועוד לו שבתוך ההגהות גופייהו הוסיף הגהות קטנות שתוכנן הוא דעת שאר פוסקים ואין בהן פירושים או מו"מ.

הקדמת בעל מבוא שערים

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו וזהם בחר לחבל נחלתו • כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו • אנחנו עמו ואין מרעיתו • מספרים תהלתו • עין לא ראתה זולתו • אין שיעור להדרתו • אין ערכו ואין זולתו • אין חקר לגדולתו • אין מספר לתבונתו • אין אלהות כאלהותו • אין אדנות כאדנותו • אין קדושה כקדושתו • אין מלכות כמלכותו • אין למלל גבורתו • אין להשמיע כל תהילתו • אין סוף לאחדותו • לכל הלצות נלאו לדעת כתר מעלתו • בחכמה יסד ארץ וכן שמים סביבתו • עולם בנה בחסידותו • ולא מנאנוהו שגיא כח גבורתו • מעשה ידיו מגידים תפארתו • הגבור נלגה והנורא בנוראתו • הוד והדר לפניו במחילתו • עוז וחדוה במקום גדולתו • והוא לדיק יסוד עולם בלדקתו • וצורך שם כבוד מלכותו ופי יגיד תהילתו • ולשוני תהבה בלדקתו • ותען לשוני אמרתו ופי יספר כל היום תשועתו • ומפי לא ימוש לעולם ועד תשבתו • לדור ודור אודיע אמונתו • על ישראל גאולתו • וקרצם לעבודתו • והראה להם אהבתו • ונתן להם תורתו • כל חמדתו • שהיה משתעשע בו טרם נשתכלל העולם ובריאתו • ומן השמים קולו השמיענו • תורה נזה לנו • תורת ה' תמימה משיבת נפש למקומה • לא עשה כן לכל גוי ואומה • ומשפחת האדמה • וזה כלולים תורה ומצוות ועדות וחוקים ומשפטים ישרים • כדי להגות בהם זקנים ונערים • ישישים וצעירים • צעלי שיבה וצחורים •

והנה אני צעיר הצעירים נתן אשכנזי בן לא"א איש חי רב פעלים כבוד רבי שמשון שפירא ז"ל ה"ה השוכן היום צירכתי המשכן פה קהלת עיר הגדולה הורדנא צמדינת ליעול. ראה ראיתי את תלמידי המתארים תאורה לנפש • לשקוד על דלתות ולדרוש מעל ספר ה' בנתי נפש • והתאור תאורה מקצתם • ואותי יום יום ידרושון לפתוח להם שערי דק שיערי רצינו יתחזק מדורא וילאו בו ידי חובתם • ולהסיר מסוה מעל פניהם ולסקל להם המסילה ולהורות להם הדרך הישר והאמיתי אשר יכנסו בו בשערי הנעולים וסגורים בפניהם ולהמציא מרגוע לנפשם ולעשות להם פרישה לספר הנכבד ההוא כי נלאו למצוא הפתח וקצר מצע שכלם מהשתרע להצין דבריו • והדרך גדר צעדס וסגור ואין פותח לעבור צין גדריו • ונפשם חשקה לחזות צנועס דבריו • ולבקר בהיכלו • ולהתענג ולהשתעשע מזיו כבוד נעמות מילולו • ולעמוד על סודו • ולספר הודו • ולהכיר מה טיבו • והחי יתן אל לבו • ואמרו אלי עורה משנתך • וקום קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך • וחזק ואמץ את עצמך בזריזות ולא בעצלתיים • גמרא גמור ופרש לנו דברי אלהים חיים • ועשה לנו ספר • הנותן אמרי שפר • ועל מגלת ספר • ובלשון נח • מנחמח • ובשפה ברורה • קלה ולא חמורה • לגור ועטרה • בכתב עברית • ולא ארמית • למען ירוץ בו כל תלמיד הקורא • מבלי ראות אור הפוסקים והגמרא • ותגלול את האון מעל פי הציאור • וידענו שאילו דברים אין להם שיעור • אך אחת תצחור בקצור ולא באריכות • ורק בדברים שיש בהם נריכות • כי המלאכה מרובה והיום קצר • עת להאריך ועת לקצר וכבר אמר ר' מאיר בגמרא לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה • ואיך נריך להאריך ולהפליג בצפור שצחו של רצינו המחבר וצמעותיו • כי כבר ידועים הם לכל דורותיו • ולכל הצאים אחריו • אך חזק ואמץ לפרש דבריו וללגנס ולבדר • ולקדש ולטהר • שהרי גלוי וידוע לכל צעלי עינים • כשמש בנתי השמים • ולכל יודעי דת ודין ידועה ידיעה ברורה כשמש זכה וברה • שראוי לכל אדם שיפרש דברי הגדולים הראשונים באופן שלא תשאר לדבריהם סתירה • אפילו צפנים רחוקים וצאספקלריא שאינה מאירה • ואף אם נראה לו לאדם סתירה לדבריהם מתוך הקפת התלמוד צצלי וירושלמי ספרא וספרי ומכילתא ופוסקים המפורסמים אצלנו • ראוי והגון לנו לתלות החסרון צמעוט הקפתינו והשגתינו. ולא עוד אלא אפילו אם נראה לאדם שיש לו סמך גדול וראייה והוכחה גדולה ומפורסמת לכל ותשובה נכחת, מכל מקום יש להמליץ צעדס ולבדר דבריהם כצמורה וצחת • ובכל עוז ומאמץ כחינו • יש לנו לקיים

ולהעמיד דברי קדמונינו • כי דעתם רחבה מדעתנו • ויש לנו לדון אילו היו חיים וקיימים לפנינו • היו פותחין לנו פתח יותר מפתחו של אולם לעינינו • עד שנחזור מדברינו • אשר עלו על רוחינו •

ידיה בשמעני דבריהם כי נעמו ולדק דברים • ואשר מגידים מישרים • ודבריהם דברים טובים ונכוחים וטוב טעם • הנה נא הואלתי לדבר הפעם • ואמרתי הנני הנני • ואף כי לצי בקרבי הומה לי ויענני • מה לך פה לענות בגדולות ובפלאות נוראים להראות מקום מבוא שערים • עם כל זה זאת אשיב אל לצי • אשברה אף רוחי בקרבי • לאמר הגם כי אנכי חולעת • נצער מדעת • וזאת מודעת • והיד מגעת • והלשון מצעת • ואזן שומעת • ומכיר אני את מקומי בצית המדרש שמדבורי שתיקתי יפה • כי דעת הקטן כמוני אינה מכרעת ומיפה • וגם מי שהוא אסור בזיקי טרדות הזמן איך יוכל להתנועע למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת טוב ויפה • הלא ידוע לכל בני יהודה ועבר הירדן וגליל דשמעתחא צעי כלותא כמאן דאזיל לחינגא בתוך ובחליל • ואיך אשיב דברים נכוחים ולהכנס בשער הקדוש הזה • זה השער לה' לדיקים יצאו בו וליתן אמרי שפר • ואנכי עפר ואפר • לא ידעתי ספר • ועל כן ראוי דברי להפר • ולא כתב בספר • פן אהיה לאפר (אולי: לחפר) • ומאורף לזה כי חילוקי אסורי מאכלות הם רבים ועמוקים ובהררים תלויין בשערה • וקשה להוציא לאור תעלומה • אמנם מאחר שנדרשתי בהפסרה • לכן פי מלך מלכי המלכים אשמורה • ובעזרתו אצא בקררה • שלא כשורה • ואפיק ראון הנכספים לדבר צי • ולא אחסוך פי • ואומר את אשר בלצני לפי קטן שכלי • וקוצר השגתי • ואענה חלקי אף אני • והיא מצער ותחי נפשי • ואשאלה עזר מיושב מרומות • האל בתעלומות • יוצר נשמות • ולכו צנים שמעו לי וכליותיכם תשתו • ותסירו מעל פניכם העין • ודברי אלה אשר אנכי לפניכם על קלף • תקבלו ממני בזהבה וייטב לכם משור פר מקרין ומפריס או בהמות בהרי אלה • ומהנה באתי לדבר • ומלין אחצר • לפרש קצת דברי רבינו המחצר • כפי אשר מן השמים יורינו •

ובכן אברך את ה' אשר יענני • אף לילות כליותי הערוני • וידיו הצוני • וגם לצי מלאני • והנחני ולא עזבני • וצדקך אמת ואמונה הדריכני • ועד הנה עורני • והטוב גמלני • והפלגת חסדו הראני • צדק שהחיני וקיימני • ואני המדבר נתתי אל לצי לקרות שם המאמר הזה בישראל מבוא שערים לשני טעמים • האחד לפי שהוא דרך ומצוא לצא וליכנס אל כל שער ושער משערי רבינו המחצר • והשני לפי שהמעשה הזה אשר עשיתי לחצר המאמר הלו לא ללמד על עצמי יצאתי אלא ללמד על כלל תלמידי' כולו יצאתי כנזכר • ודבר ידוע הוא שזהו הלימוד האמיתי מה שהאדם לומד על מנת ללמד לתלמידים כענין שנאמר ושנחתם לצניח ושנו בספרי אלו התלמידים כו' • ולזה קוה קויתי אל ה' ואוחיל לו שהמעשה הזה יהיה לי דרך ומצוא להעלות נפשי אל שערי השמים שערי המלך העליון יתברך • ממה שידוע שמורתינו הקדושה היא הנותנת שלימות בנפש ומציאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואף דבקות הנפש בעליונים הרוחניים ומשיצה את הנפש אל האלהים אשר נתנה כמו שאמר המשורר ע"ה תורת ה' תמימה משיצת נפש, כלומר היא משיצה את הנפש אל האלהים אשר נתנה אל המקום אשר היה שם אלהה בתחילה • לכן בחרתי לקרותו בשם הזה •

וקודם כל אני מודיע לכל שלפעמים כתבתי שנים או שלשה תירושים או יותר על קושיא אחת, ואף על פי שאני יודע ידיעה נאמנה שאין כולן עולין כהלכה, עם כל זה לא הכרעתי ציניהם והעליתם כלם על הקונטרס הלו איש איש על מקומו • ועל זה לא יאשם אותי שום אדם לא אשם שגגות ולא אשם מעילות. לא ולמד מצעלי תוספות ושאר גאוני עולם • אשר צריא לצם כאלו • שלפעמים כתבו שנים או שלשה תירושים או יותר על קושיא אחת וידוע הוא לכל מצין שאינם כולם על פי ההלכה • ודיו לתלמיד כמוני להיותו כרצותיו. ואתה תלמידי תאסוף התוך ותשמור המאכל • זאת עשה ויכול תוכל • ותזרוק את הקליפות לחוץ לדוש • ואת אשר תבחר בו הוא הקדוש • וגם לריך שדע שלעמים (אולי: שלפעמים) לא כתבתי כי אם תירוצ אחד או שנים על איזה קושיות וראוי היה לי להאריך יותר במקום ההוא ומשכתי את ידי ממנו וקצרתי במקום שהיה ראוי לי להאריך • ולפעמים עשיתי להיפך והארכת במקום שהיה ראוי לי לקצר • והכל לפי הענין • לפי שכל כוונתי היה לערוך שלחן

ערוך לפני תלמידי • שימה צפיהם כל כללי ופרטי דקדוקי ענייני איסורי מאכלות • כי היכי דליהוי כולהו מרגלא צפומייהו ויועיל להם זה תועלת רב • כי לא זו בלדז שיועיל להם זה בהצגת זה הספר של רבינו • אלא ימלאו בהם פתח הצגת גם שאר הפוסקים אשר היו לפנינו • כי גם בהם נשאתי ונתתי לפעמים עד מקום שהיתה ידי מגעת • ולשוני מצעת • ולזה כשראיתי שמתוך ריבוי החירושים יולא איזה דבר חידוש • אמרתי להאריך ולהעלות כולם על ספרי הלז לומר ראה זה דבר חדש • וכזה ראה וחדש • אבל כשראיתי שאין בהם דבר חידוש • משכתי את ידי ולא מדדתי בגודש • בחשבי פן לרוב האריכות • יקון צו נפש המעיין וימאסו • בהצטו אל מראיהו • ומפני זה עלי ההכרח לגלות טפח ולכסות טפחים • כאשר תראה במקומות רבים באר היטב • ברוך הטוב והמטיב •

ועוד נתתי אל לבי לדרוש ולחקור להועיל לתלמידים המעיינים במאמר הלז תועלת גדולה להקל מעליהם טורח רב • והוא שאל חצורי זה נתתי סדר • וריוח שמתי בין עדר לעדר • כי בכל שער ושער ובכל הלכות והלכות חלקתי מאמר הלז לשני חלקים, החלק הראשון מדבר בעניין דברי רבינו עזמם שהוא הפנים, והשני מדבר בענייני ההגהות אשר ניתוספו על דברי רבינו ונדפסו במקום סביביו • ובה יקלו טורח התלמיד המעיין צו • כי כאשר ידע באיזה שער ובאיזה הלכות יהיה מצוקשו צנים או בהגהות • אז יצקשו במאמר הלז במקום שהוא צלתי שום טורח •

ועוד שלש אלה עשיתי לו • האחד כי ספרי רבינו הקדומים • כולם נמלאו צעלי מומים • ועלו קמשינים • הן ההגהות הן הפנים • ובה חסרון לא יוכל להמנות • ולהגיהם לא יספיקו להם הגליונות • לכן במקלי עברתי עליו דרך העברה • וירדתי לקחת עומק דעתו וסברה • וצעור האלהי תקנתיו עד שלא נמלא צו עוד דבר שאינו כשורה • והשני שעל לוחות ספרי רבינו הראשונים נדפסו מקדם על על שתי כתפיו מפה ומפה דינו ופסקיו וההכי נהוג של הגאון מהר"א ז"ל הועתק כולם מן הספר אשר חצר הוא ז"ל נקרא ל"צ שיערים • ובעצרי עליו מלאתי עוד מעט מהם שהשמיט אותם המעתיק הראשון וכדי לזכות הרבים הוצאתי גם אותם לאור וכתבתי כל אחד ואחד מהם במקום הראוי לו • והשלישי שכמה פעמים נמצא שגם שאר הגאונים האחרונים אשר אנחנו נוהגים אחריהם הלא המה מהר"ל ומהר"ר יונה ומהר"ר מנחם מעיל דדק • ורי"צ"ש ומהר"ר לוי אבן חביב וצנימין ואב ומהר"ר מאיר מפדואה ובית יוסף וחולתם נושאין ונותנין באותו הדין והפסק אשר נושא ונותן צו הוא ז"ל • ולפעמים מסכימים עמו • ולפעמים חולקין עליו • ולפעמים גורעין או מוסיפין על דבריו • לכן ערכתי מערכה מול מערכה • למען לא תהא עוד הדעת נצוכה • ובכל מקום שהם כולם או מקצתם מסכימים עמו • רשמתי בצדו וכן כתב פלוני • ובמקום שחולקים עליו כתבתי אבל פלוני כתב כך וכך • ובמקום שגורעין או מוסיפין כתבתי עיין במקום פלוני • ומתוך כך צקיור מופלג יהיו כולם בחיבור זה מובאים • בחור הבאים • ומעתה ידע כל תלמיד לדעת את המעשה אשר יעשה מבלי שיטרח לשאול לו במשפט האורים ותומים • לפי שאם ימצא שהסכימו עמו אלו הפוסקים האחרונים צעלי המנהגים ידע וידין שילך אחריהם צלתי שום פיקפוק וגמגום • ואם ימצא שחולקין עליו או גורעין או מוסיפין • אז ישפוט בצדק וישקול במאזני דק שכלו • ויחפוש באמתחתו וירד לסוף דעתו וסברתו • ויצט צעין השכל איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים • ויחשוב שאף אם גורעין או מוסיפין בלשונם אפשר שאע"פ כן שניהם לדבר אחד היה כוונתם • ואחר הדקדוק והעיון יעשה כפי רצונו ולא כפי רצוני • כי הוא יבחר ולא אני • כי קשה עלי לבחור בחירה זו • ממה שכבר ידוע שכל היישוב ארצות ארצות הוא • וכל ארץ וארץ יש בה כרכים ועיירות • וידוע גם כן שהמנהגים משתנים לפי המקום • שיש מדינה שנוהגת כך ויש מדינה שנוהגת כך • ואפילו במדינה אחת יש עיר שנוהגת כך ויש עיר שנוהגת כך • ובכל מקום שיש שם מנהג אין רשות לאדם לשנותו • אלא יש לו לילך אחר מנהג המקום ונהרא נהרא ופשטיה כדאמרינן בפרק קמא דחולין • ואמרינן נמי בפרק מציאת האשה הכל כמנהג המדינה • ואמרינן נמי בירושלמי בפרק השוכר את הפועלים זאת אומר מנהג מצטל הלכה • ורבים כאלה צים התלמוד צלי

וירושלמי וצמנולת הפוסקים. ואם כן מי יערב לנו לגשת להכריע צין הסצרות וצין הפוסקים ולקצוע הלכה לכל מושבות בני ישראל היאך יתנהגו בכל פרטי דיני היתר ואיסורים. הלא יש פתחון פה לצעל דין לחלוק ולומר כולי האי ואולי במקום אחר המנהג הוא להיפך על פי ותיקיהם. ואם אען יהיו דברי אלה לאותן המקומות שאין שם מנהג קבוע ואין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. הנה דברתי בלצי שגם זה הצל ולא יעלה על לב לעולם. כי מי גדול לנו מאלו הגאונים האחרונים הנזכרים. אשר שמם נודע בשערים. ומרחוק נשמע קולם. וכבודם מלא עולם. וצריא לבס כאלום. וגזרתם ספיר ויהלום. ולפעמים תמצא בדברי הראשונים. מהם שאמרו שהמנהג כך וכך. ותחזור ותמצא בדברי האחרונים מהם מתנגדים לזה לומר שהמנהג להיפך. הרי ענין תחזיקה מישרים. שהאחרונים לא קיימו ולא קבלו דברי הראשונים מהם באלו העניינים. ואם מלאנו כך בארזים הגבוהים הרמים והנשאים מלאכי אלהים עולים ויורדים. אם כן מה יעשו ארזי קיר כגון איש כמוני. וחוששני פן כמקרה החכמים האלה גם אני יקרני. את כל זה ראיתי ונתון אל לבי. ותפעם רוחי בקרבי. בכן יענני כליותי. לחסום בזה פי ושפתי. והדרך הטוב הנצחר. הוא שיהיה בחירה זו הנזכרת ציד כל אדם מסור. ומילתא כדקאי קאי. ורחמנא לבא צעי. בריך רחמנא דיהיב לן אורייתא תליתאי.

ובבין קולי אל ה' אחתני. משגיאות ילילני. ומנסתרות ינקני. ונפלאות מתורתו יראני. וצמגעלי דק יחני. וצנתיב מלותיו וצדרך הטוב והישר ידריכני. ולב האבן יסיר מבשרינו. ויעזרינו אלהי ישעינו. וקול רינה וישועה ישמע צההלינו. וישלח עזרינו מקודש ומציון יסעדינו. ויקרב ציאת משיחהו. ויצנה את צית מקדשינו ויוליכנו קוממיות לארצנו. צמהרה צימינו. ואז נשורר רינונינו. וצסם ה' צורי וגואלי. היה החלי. והוא יעזור לי. וזה החלי לאמור. את פי מלך שמור. ולו אעתיר צאמרי שפר. להעמיד ולקיים זה הספר. ויורני דרך הטובה. ויצרף לי למעשה המחשבה. ויעזרי להשלים המלאכה. צחורתו הקדושה הרחבה והארוכה. צלתי טעיות ומצוכה. כדין וכהלכה. כנתינתה למשה מסיני הלכה. צרוך אדיר צמלוכה.

בדצות פי רצה נא ה' ומשפטין למדני. תהי ידך לעזרני כי פקודין נצחתי. בר לרגלי דצריך ואור לנתיצתי.

א [א] בשרי שנמלח ושהה כדי מליחה ושמוהו בקדירה לבשל בלא הדחה, מותר שכבר פלט דמו ולא נשאר רק מעט דם מן המלח ואותו דם בטל בששים. כי אין לך שום חתיכה שנמלחה ושהתה כדי מליחה שלא יהא בה ששים כנגד דם שעל המלח. כל שכן שהמים שבקדרה כמו כן מצטרפין לבטל הדם. אבל אין צריך מצירוף המים כי בחתיכה עצמה יש ששים. וליכא למימר מלח לטעמא עבידא וטעמא לא בטיל, דהא לא שייך אלא בדבר האיסור כגון תבלין של ע"ז פ"ק דחולין (ו ע"ב), אבל מלח גופיה התר הוא.¹

עוד הג"ה מא"ז (סי' תעד). אי לא מסתפינא מחביריא אמינא מילתא, בשר שנמלח ושהה כשיעור צלייה והושם בקדירה בלא הדחה כלל² שהוא מותר. שהחתיכה גופה והרוטב מבטלין אותו דם דנפיק מינה. משום דחתיכה שנמלחה פלטה כל הדם לחרץ והיא היתר גמור ולא אסור אלא דם שעליה, לכך חתיכה גופה וכל מה שבקדרה מצטרף לבטל האיסור בששים. וכן נהג מהר"ם להתיר ע"כ.³

וצריך עיון על תרי הגהות אלו מאו"ז, דאמאי בבתראה הצריך לצרף כל מה שבקדירה לבטל, מה שאין כן בראשונה דחתיכה גופה מבטלת בלתי שום צירוף. ויש לחלק בין חתיכה

א בשר שהודח ונמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל בלא הדחה וכו'. כבר ידוע סדר מליחה לקדירה שצריך להדיח הנשר תחילה היטב ולמולחו אחר כך היטב ולשהות צמלח כשיעור. ואחר כך כשרוזה לצל הנשר צריך לחזור ולהדיח הנשר כו' כמו שימצא לקמן בשער השמיני ובשער שלישי. ועל פי אותה ההקדמה כתב כאן רצינו מה שכתב. ולפי שדעת שיש כאן נסחאות מתחלפות נספרי רצינו, כי נקצתם כתוב בשר שהודח ונמלח ושהה כדי מליחה כו' ונקצתם אין כתוב זה רק בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ולא כתוב זה

אמר המחבר הנה הפצירוני חברי לכתוב להם אסור והתר ואפרש להם בקוצר ואתחיל בדיון מליחה והדחה בעשר שערים זה השער לה' צדיקים יבאו בו

השער הראשון

א. בשר שהודח ונמלח ונ' ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל בלא הדחה,

מקורות וצינונים⁴ בשר שהודח וכו'. כ"ה בסה"ת סי' נג לענין מלח שהוא משויירי מליחה ונתנהו בקדרה [ובטור סי' קה סע' יד נוסף בשמו 'או שנתנו בקדרה בשר מלוח בלא

מלח שהודח. וכך היא הנסחא גם כן צ"ל⁵ כמו שכתוב צעמוד זהה ראשונה. והוא המקום אשר נוצע משם מקור דין זה של רצינו. ונראה לע"ד ששתי הנסחאות הללו עולין בקנה אחד והכוונה אחת היא בשתיים. שאף לפי הנסחא השנייה היא צריכה לומר דמיירי כשהודח הנשר הדחה ראשונה, ומה שלא הזכירו ההדחה ראשונה, אפשר לומר דמיירי דחללי צי טבחי, דכי האי גונא אמרינן צפרק כל הנשר (קיג ע"א) ומהר"י טרושין מצינו לקמן בשער שלישי אמר שמואל אין הנשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה יפה ומדימו יפה יפה, ומוקי לה דחללי צי טבחי. וכן צפרק השוחט (לג ע"א) גבי הא דמינא הרוזה לכולל צהמה קודם שתלך נפשה חותך כזית צפר מצית השחיטה ומולחו יפה יפה וכו' כתבו שם המוספות⁶ הא דלא אזכיר הדחה קמייתא כגון דחללי צי טבחי כדאמרינן צפרק כל הנשר עכ"ל. וכאלה רצים. והשתא אף כאן צנודן דידן נוכל לומר דמיירי דחללי צי טבחי.

שערים המצוינים

א. כ"ה בדפוס וינ' וד' לובלין של הרנ"ש וכן העתיק הרמ"א בתו"ח כלל א. וכן היה כנ' לפני או"ה ריש שער יא. וכע"ז בדפוס מהרש"ל בשר שנמלח וכבר הודח [והיינו שהודח קודם המליחה, שהרי כתוב לבתר הכי 'ואח"כ הניחו אותו לבשל בלא הדחה']. בד' קראקא בשר שנמלח ושהה וכו'. וכ"ה כמעט בכל כתה". וכ"ה בקיצור שע"ד שכתוב בתחילתו 'זה או"ה העתקתי מפי מורי' וכ"ה בקיצור שע"ד של הר"ר זוסמן [ע"ע במבוא עמ' 24]. וכ"ה בס' אמרכל [חמשה קונטרסים דכ"ז ע"ב. ע"ע במבוא עמ' 23]. וכ"ה בהגהה הראשונה שבהגש"ד אות א שלד' המב"ש היא מקור ההגהה. וכ"ה בל"ו שערים ריש שער ה. ועי' מב"ש וביאורי הר"י קרעמניץ. ב. ואם הדיחוהו פעם אחת עיין להלן סי' טו בהגש"ד אות ט. ג. בכת"י אחד פותחת ההגהה לשון הר"י א"ז. ועיין להלן. ד. ס"א עם [גליון ד'] ויניציאה שכד וד' לובלין. ובפ' ר"י מקרעמניץ: על המלח. ה. משמע דבעינן רק לבטל הדם ולא את המלח. ודלא כמש"כ בשערים 'כנגד לחלוחית דם ומלח'. ועי' מב"ש. ו. כ"ה בכ"י אחד וכן העתיק בבנימין זאב סי' שלב וכצ"ל. בשארא דליכא. ז. בכמה כת"י חתומה ההגהה לשון הר"י א"ז ז"ל. בכת"י אחרים חתומה לשון הר"י ז"ל. ולפנינו באו"ז ליתא. אבל בשם או"ז דבחתיכה עצמה יש ששים, גם באו"ה כלל יא ס"ד ובס' אמרכל הנ"ל. ח. כלל כ"ה בד"ו שכד וכ"ה באו"ז. וכן היה לפני המב"ש (ועפ"ז מיישב סתירת ההגהה) וליתא בד"ו שח. ט. כל ההגהה השניה לקוחה מהמרדכי (כעדות הג"א פ"ח סי' מג. ולפנינו במרדכי רק הסיפא 'וכן נהג מהר"ם להתיר'). וממילא פשוט שהלשון וכן נהג מהר"ם הוא לשון המרדכי. ודברי מהר"ם מפורשים בתשובתו שנדפסה בס' תפ"ו ח"ב סי' י. ושם מפורש דסגי בחתיכה עצמה לבטל וא"צ לצירוף הקדרה. וכ"ה בשם מהר"ם בהגמ"י פ"ו מהל' מאכ"א הג' ח. [בכל הדפ' ולא איסור. ותקנתי לפי א"ז והג"א]. י. והב"ח בסי' סט חולק וס"ל דדעת או"ז דמדינא א"צ צירוף הרוטב, ומש"כ בהג' שנייה דהחתיכה גופה והרוטב מבטלין אותו דם וכו' לרוחא דמילתא כתב כך וכו'. וגם במנח"י כתב שהוא חילוק דחוק מאד דלהדיא איתא בהגהה הראשונה דאין לך שום חתיכה וכו', וא"כ אינו מחלק בין חתיכה לחתיכה. [אלא שד' המנח"י דבעינן צירוף הרוטב]. יא. עי' לעיל הע' ז שלפנינו ליתא. יב. עי' מש"כ במק"צ. יג. הר"ר בהגהה ח לסימן ה.

אצל ליכא למימר דמיירי בצער שלא הודם נמי הדמה ראשונה אלא שנמלח לצד ושהה כדי מליחה ואחר כך נשלו אותו צלל הדמה אחרונה, כדמשמע לשון הנסחא השנייה ולשון הא"ו דלעיל, דאם כן למה כתב רבינו צפשיטות דמוחר אס יס ס' צחתיכה וצמיס וצחצחיל כו', הלא לקמן בשער השלישי כתב צחתיכה של צער שלא הודם צמיס מתחלה ונמלח אסור כו'. ומיהו יס לחלקי' אלא שאין כאן מקום להאריך.

בשר שהודח ונמלח ושהה כדי מליחה וכו'. כבר מנאמי מי שמייהר לפלפל צחתיכה מתחלתו ורצה לעייל פילא צקופא דמתעטא ואמר הנה קושיא אחת אני רואה כאן וגדולה היא אלי. והוא דהכא משמע מדצרי רבינו דדוקא היכא שנמלח ושהה כדי מליחה וכבר פלט כל דמו הוא דאמריין שאין צריך ששים כנגד כל הצחתיכה אלא רק ששים כנגד לחלוטית דס ומלח שעל הצחתיכה מצחוץ, אצל אס לא שהה כדי מליחה אף על פי שנמלח לא סגי צמה שיש ס' צחתיכה וצמיס וצחצחיל כנגד לחלוטית דס ומלח שעל הצחתיכה מצחוץ מאחר שלא פלט כל דמו, ולאו לקמן צחתיכה שער השני כתב צער שהודם ולא נמלח ושמיהו צקדירה צריך ס' כנגד כל הצחתיכה, דמשמע דדווקא היכא שלא נמלח כלל הוא דאמריין דצריך ס' כנגד כל הצחתיכה, אצל אס נמלח אף על פי שלא שהה כדי מליחה אין צריך ס' כנגד כל הצחתיכה כיון שפלט מקצת דמו. וא"כ קשיא מדצרינו על דצרינו ע"כ. ואני אומר כי לא מחכמה שאל על זה שאין כאן מקום לקושיא זו כלל ואפילו צחתיכה קושיא אין כאן. מפני שיש לומר דהא דקאמר לקמן ולא נמלח, לא איירי צללא נמלח כלל ולדקדק אצל אס נמלח אף על פי שלא שהה כדי

עבה דדמהי מרובה ומלחה מועט ובין צחתיכה קלושה דמלחה מרובה ודמה מועט.

וישי' לחלק כו'. פירושה, דגבי צחתיכה עבה משום דדמה מרובה ומלחה מועט צריכין לצרף

התבשיל לפי שתשש כח המלח מתוך שדמה מרובה ונקרש הדם על גבי הבשר ולא נפל. אבל גבי צחתיכה קלושה אין צריכין לצרף התבשיל דמתוך

דדמה מועט ומלחה מרובה נשאר המלח בחזקו ובכחו וינמס הדם ונשרק ונופל לארץ ולא נשאר במלח כי אם מעט דס'. וסברא זו אשכחן לקמן בשער חמישי בהג"ה ד"ה ועתה אין אנו נותנין כו' (אות ט).

[ב] ושהה כדי מליחה כו'. היינו שיעור מיל כרש"י והרמב"ם (פ"ו מהל' מא"א ה"י). וסימן לדבר במלח תמלח, בגימטריא מיל. ושיעור מיל שלישי שעה פחות חלק ל"ט. והיינו דוקא לקדירה. ואם לאו אף הקדירה אסור. ואפילו אם הושם רק בכלי ראשון שהיד סולדת בו ונזכר קודם שהתחיל הקדירה להרתיח, אפילו הכי אסור.י.

ונוהגים בין האשכנזים להשהות הבשר בתוך המלח שעה שלימה כדי להוציא את עצמו מן הספק. עיין יותר בהג"ה בשער השביעי (סי' יא הג' טו) ובג"ה בשער שמיני (סי' טו הג' ד). [נ] לפי כי מיד שמשימין הבשר במים נמס המלח שעל גבי הבשר ובטל בששים. צפנת פענח.י.

שערים המצויים

א. בד' קושטא: מותר אפילו אותו בשר. וגם לגירסת ספרנו הכי הוא כמש"כ במב"ש. ב. ומהרש"ל בא"ו שלו סי' טו וביש"ש פ"ז סי' ל חולק וס"ל דבעינן שיהא ס' צחתיכה נגד המלח והדם, והיכא דליכא ס' צחתיכה הוה כמו שנתבשל בדמו ובעינן ס' נגד הצחתיכה. ועי' ב"ח סי' סט שדחה וכת' גם לא נהגו כמותו בזה כל מורי הוראה. ועי' גם ארוך מש"ך עמ' ח וש"ך שם סקל"ה שהאריך לדחות דבריו. ג. בד"ו ובד"ל בשם ס"א: דבשרה מרובה ומלחה מועט ובין צחתיכה קלושה דמלחה מרובה ובשרה מועט. והובאה גי' זו במב"ש. ומבנימין זאב סי' שלב [שהעתיק מכאן] משמע שהיתה לפניו גירסת ספרנו וכן נראה מתורת חטאת בריש הספר. ד. קאי על לשון ההגהה הקודמת. ונמצאת הגהה זו בגליון ד"ו שכח ומשם בד' לובלין, ולא נודע למי היא, אבל כבר היתה לפני המב"ש. ה. עי' ד"מ סי' סט אות יג שפירש איפכא [וכ"ה בביאורי הר"י מקרעמניץ]. ועי' ח'י' הגהות שם שהגיה לשונו על פי הגהה דידן. ו. בד"ו: ומכח המלח נמס הדם ונפל לארץ וכו'. ז. ודעת הפוסקים שאין צחתיכה שהיא ששים נגד דם ומלח שעליה. דלא כהגש"ד שכתבה בשם או"ז דבצחתיכה שאינה עבה הוי ששים כנגד דם שעליה. תו"ח כלל א דין ב וכ"ה בש"ך סי' סט סקל"ה. [כל ההגהה, הועתקה בשו"ת בנימין זאב סי' שלב. כ"ז למדקדק בלשונו. ונמצאת כבר בכ"י של הגש"ד הנכתב קודם שנת ר"ס. ולא כדברי הר"ב שערי בינה שנקט איפכא, שההגהה לקוחה מב"ז. ועי' ב"ז סי' רד וראב"ן סי' יא]. ח. כ"כ ראבי"ה סי' אלף וצ"ח בשמו ועי' ש בהערה. ט. כ"ה בד"ו שכח ובדפוס מהרש"ל. וכ"ה בהגהת מהרא"י בל"ו שערים שער א. וכ"ה בביאורי הר"י קרעמניץ. בד' קראקא וד"ו שח: פחות חלק אחד. וטס"ה ומשו"ה הוסיפו על נוסח זה בד"ל של הרנ"ש: של שלשים מן השעה. י. ר"ל שיעור מיל שאמרנו. [וכ"ה באו"ה הארוך ש"א סי' ט שנראה שהעתיק מכאן: ושיעור מיל וכו' והיינו דוקא לקדירה]. יא. שלא שהה שיעור מליחה והודח. מהרש"ל. יב. ובתו"ח כלל א סי' ג כתב בשם המרדכי דאפילו הושם בכ"ש שהי"ב וכתב באו"ה דהכי ניהיגין. וכ"ה ברמ"א סי' סט ס"ט. ועי' להלן סי' ב הגהה ב. יג. ראב"ן סי' כד כרך א עמ' פט (ס' ראב"ן קרוי גם 'צפנת פענח') והובא במרדכי ר' תשכא. [ונכפלה הגהה זו להלן בשער הששי]. ובא לפרש אמאי משעריין כנגד הדם ולא כנגד הצחתיכה כולה. עי' מב"ש. וכ"ה בתו"ח כלל א דין ב: דאין זה איסור דבוק כי מיד וכו' וכ"כ בהגש"ד. וכ"ה בש"ך סי' סט סקל"ה. יד. ואכן בכת"י אחד של השערים שאף הוא גרים 'בשר שנמלח' נמצא כתוב על הגליון: ר"ל אפילו הודחה. ה"ר ר' יעקב שושן עמק. [נזכר בספרנו בכמה הגהות]. משמע דס"ל דגם בלא הודחה מיירי.

[ו] חכמים שיערו כל דבר בששים משום בצל וקפלוט שנותנים טעם בששים לפי שהן חריפין, על כן שיערו כל דבר בששים. וי"א שיהי המורם מאיל הנזיר והוא הזרוע הוא אחד מששים משאר האיל והוא מתבשל עמו ואינו אוסר אותו. שנאמר ולקח הכהן הזרוע בשילה מן האיל. מיימוני פט"ו דמא"א (הכ"א). עוד סמך לדבר לא תבשל גדי בחלב, בגימטריא ששים עם הקריאה, הא יותר מששים לא אסר בישולו.

וששים שאמרו הוא מלבד האיסור שאין האיסור מן המניין. סמ"ג חלק ל"ח סי' קל"ח (דמ"ט סע"ד).

[ז] כנגד לחלוחית דם ומלח כו'. כתב מהר"ר שושן עמקי, דוקא במלח הבלוע מן הדם או מחלב או מאיסור צריך ששים מכל המלח אם נתן אח"כ בקדירה, דכולה נעשה חתיכה דאיסורא, אבל מלח הבלוע מבשר ונתנוהו בקדירה של חלב או איפכא, סגי בששים מן הטפה לבדה.¹ **[ו] ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז כו'.** רבינו יצחק בעל התוספות בעל הסברה הזאת. **והכי** נהוג דסברא זאת אשכחן בכל המקומות בדברי רבותינו ז"ל הגאונים, דאין הנאסר יכול לאסור יותר מהאוסר אותו. מהר"א ז"ל. **[ו] לתבלין של ע"ז.** פירוש דהתבלין עצמן של

מליחה אין צריך ס' כנגד כל החתיכה, אלא האי דקאמר ולא נמלח, היינו לומר דנמלח אלא דלא שהה כדי מליחה ואפילו הכי צריך ס' כנגד כל החתיכה, וטעמא משום דכל היכא דלא שהה כדי מליחה עדיין נשאר דם צמור ולא ידעין כמה דמא נפיק מיניה, הלכך צריך ס' כנגד כל החתיכה דהו כאלו לא נמלחה כלל. וסגרא זו כתבה גם הר"ר יונה צאקור והיחר שלו שער ז' סימן ד', שכתב וז"ל, לאו דווקא צמר שלא נמלח כלל אלא אפילו אם נמלח ושמחה צקדירה עד שלא שהה שיעור מליחה הוה כאלו לא נמלח כלל ואסור כו' ע"כ. וסגרא זו

צריכין לומר גם לקמן צמחילת שער הרצעי, שכתב חתיכה שלא נמלחה ונפל עליה ציר כו' עד יחזור וימליחנה ומוחר וכו', ואחר כך כתב אצל חתיכה שנמלחה ופלטה כל צרכה ונפל עליה ציר או נפלה לתוך הציר אסור וכו', והנה מי שיש לו עינים לראות ולא הוכה צמוריו הפחיות הגמורה יציט בעין שכלו ויראה שיש להקשות שם מדיוקא דרישא לדיוקא דסיפא, דצרישא קאמר חתיכה שלא נמלחה כו', דמשמע דדיוקא היכא דלא נמלחה כלל הוא דשריין ליה מטעמא דאגז דפלטת ציר דידה וכו', אצל אם נמלחה קצת אף על גב דלא פלטת כל צרכה אסור, וצסיפא קתני אצל חתיכה שנמלחה ופלטה כל צרכה כו', דמשמע דדיוקא היכא דפלטת כל צרכה אסור אצל אם נמלחה קצת ולא פלטת כל צרכה מותר. אלא על כרחינו לומר דהא דכתב צרישא חתיכה שלא נמלחה כו' מייירי צמחיתא שנמלחה אלא שלא נמלחה כל צרכה, דהיינו שלא שהה כדי מליחה ולא פלטת כל צרכה, דכל היכא דלא שהה כדי מליחה

שערים המצויים

א. ד"מ ורמ"א סס"י קה וט"ז סי' סט סק"ט. ב. בד' קושטא: ולא בטילי אפילו באלף. וכ"ה בקצת כת"י. וכן נמצא כתוב בגליון ע"ש הנמצא בספריית ליובאוויטש בשם כת"י: ולא בטיל בששים ואפילו באלף לא בטיל. וכ"מ מל"ו שערים ריש ש' ה. ועי' מהרש"ל: מה שכתבו שאר המחברים וכו'. ומוכח דל"ג לה. ג. וכ"ה בראב"ן סי' שיג וראב"ה אלף וקב וס' העיטור הכשר בשר די"א ע"א, דשיעורא דבשר וקפלוט שאמר ר' אבהו בדף צז ע"ב הוא ששים. ושאר מפרשי דהוא יותר מששים ואין הלכה כן. עי' תוס' שם. ד. היינו אמוראי בדף צח סע"א. והלשון וי"א צ"ב. ה. לכאז' פירוש מה שאנו קורין 'עם הכולל'. עי' ראב"ה סי' תקלו כרך ב הע' סז. ועי' גם ערוגת הבשם לר"א תלמיד הרוקח ח"ג עמ' 245: דע כי כל גימטריאות אם חסר א' אין להקפיד כי הקריאה במקום אחד שחסר. [ועי' פירוש אחר בשם הרמ"א בפירוש ר"י קרעמניץ. ובראב"ה וערוגת הבשם הנ"ל א"א לפרש כן]. ו. להלן שער רביעי הג' ה: יעקב שושן עמק. ז. מלח הבלוע מטפת חלב ונתנוהו בקדירה של בשר סגי בששים מן הטפה לבדה. ח. דלא אמרינן חנ"ג בהיתר. וכ"ה להלן סי' פה דין ו בשם סה"ת. וכ"ה בהג' הר"פ על הסמ"ק סי' ריג ועוד. ועי' רמ"א בשו"ע י"ד צד ו. [ומסדר ההגהה ס"ל שמש"כ השערים דמשערינן נגד המלח הוא משום חנ"ג. ועי' מב"ש שאין זה ברור]. ט. הובא בת"ח בראש הספר ובד"מ סי' סט סקט"ו. י. לשון סמ"ג ל"ת קמ קמא דנ"א סע"ד עפ"י סה"ת רס"י ג. וכ"ה בעוד ראשונים. ולהלן סי' ז לענין חתיכת בשר שמנה שנפלה לציר שאין אומרים שהדם מפעפע למעלה לשון רבינו: שאין כח למלח לאסור במקום שדבר שאוסרו אינו יכול לילך שם. וכע"ז בס"י כח לענין לב הדבוק לחתיכה הואיל והאיסור הבלוע שם אינו יכול לילך בשאר החתיכות וכו'. ולכאז' הם ענינים נפרדים כמבואר בפמ"ג בפתיחה להל' תעורבות (עמ' קצ בהוצ' מכו"י) וכדמשמע באו"ה שער ו סס"י. וכן כתב בס' אור גדול סי' סא 'דהנה תרתי מילי לאו זב"ז תליין, דאף דלא אמרינן אין הנאסר חמור מן האוסר עכ"ז אמרינן אין הנאסר יכול לאסור אלא במקום שהאיסור עצמו יכול לילך'. והנה הרמ"א בסס"י קה עמש"כ בשו"ע או שנתנו בקדרה בשר מלוח בלא הדחה אם יש ס' כנגד המלח מותר, הביא בשם הגש"ד כהאי לישנא: דכל מקום שאין האיסור יכול לילך אין הנאסר אוסר יותר מן האוסר. וכ"ה בד"מ שם. והיינו הלשון דס"י ז וס"י כח. ונראה לפי"ז שאינו מחלק ביניהם. וטעמא דמילתא דאין הנאסר וכו' כתב בפמ"ג שם 'ואפשר הסברא נותן שלא יהא טפל חמור מן העיקר'. ועי' להלן סס"י ז שכתבו השערים לשון זה לענין הכלל השני, היכא שדבר האוסרו אינו יכול לילך שם.

הרי הוא כאלו לא נמלח כלל. וכן שם צה"ה המתחלת יחזור וימלחנה כו' הוכיח מטעם אחר דמיירי בחתיכה שלא נמלחה כל זרקה ע"ש. וכן כתבתי שם בשם הר"ר יונה. ואם כן הוא הדין נמי הכא צדדון דידן איכא למימר דכל היכא דלא שהה

כדי מליחה כהלכתו הרי הוא כאלו לא נמלח כלל ומיקרי לא נמלח. ועוד יש לומר דאף א"ת לומר דהא דקאמר לקמן ולא נמלח איירי בדלא נמלח כלל, ודוקא התם הוא דאמרינן דצריך ס' כנגד כל החתיכה, אבל אם נמלח אף על פי שלא שהה כדי מליחה אין צריך ס' כנגד כל

טעם בבשר ולא בטל, לא דמי כלל, דהתם גבי תבלין מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת דם אם כן לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בששים^א.

כדלהלן. אבל חלוקים הם בזה שבאור"ז קאמר שאין לך חתיכה שלא יהא בה ס' נגד המלח והדם, ואילו להשערים לא ברירא ליה אפי' בצירוף הרוטב, שכן כתב אם יש ששים וכו'. וע"ע להלן עמ' שנה.

ומ"מ צריך ששים כנגד התבלין כי הכא. אך ק"ל היאך קונין אותן לכתחילה. ואין לומר משום דכבר נתבטל, דהא לקמן בסי' ל"ג אמרינן גבי דיני כלי ראשון ושני אסור להדיח הקערות במים שזמלגו בהם תרנגולים או

הוגעלו בהם כלים אע"ג דכבר נתבטלי הדם או הגיעול. ומיהו יש לחלק בין נתבטל בידי ישראל לנתבטל בידי גוים^א.

[ח] **ובדבש** כיון שאינו גוף האיסור^א. הכי איתא בסימן אור זרוע במסכת עבודה זרה^ט. וז"ל, תבלין ופלפלין כל זמן שיש טעם ניכר אפילו באלף לא בטיל. והני מילי שאסורין מחמת עצמן כגון שהם של תרומה או מעשר או שביעית, אבל אם אינן אסורין אלא מחמת שבלעו מן האיסור אינן אסורין כ"א עד ששים. ואם בלעו התבלין מן החלב שלא נעשו חתיכה דנבלה ונפלו לקדירה של בשר, אי ידעינן כמה בלעו, כגון שראינו הטיפה שנפלה עליה, משערינן בששים לפי הטיפה. ואי לא ידעינן כמה בלעו משערינן ששים לפי התבלין והמלח^א.

[ט] **אין** מחזיקין דם בבני מעיים כגון הדורא דכנתא והכרס והקיבה והדקין והכרכשתא (חולין קיג ע"א). ומכל מקום נהגו למלחן כיון דאית ביה שורייקא דדמא. ומותר למלחן עם שאר בשר. אשר"י (פ"ח סי' מח).

[ן] **אין** מחזיקין דם בבני מעיים תרגמא כגון הדורא

החתיכה כיון שפלט מקצת דמו, מכל מקום אין לקושיא זו עיקר, משום דאיכא למימר שזה שכתב כאן ונמלח ושהה כדי מליחה כו' הוא הדין נמי אם לא שהה כדי מליחה סגי צמה שיש ס' בחתיכה וצמים וצחצחיל כנגד לחלומית דם ומלח שעל החתיכה מצחון, והאי דנקט ושהה כדי מליחה, לרצותא דאיסורא נקטיה, לאשמועינן דאפילו היכא דשהה כדי מליחה אפילו הכי לחלומית דם ומלח שעל החתיכה מצחון נמשך כאלו הוא דם גמור, ולא אמרינן כיון ששהה כבר כשיעור מליחה בכלי מנוקב אם כן הדם ומלח שנמלח עתה על החתיכה מצחון אינו אלא מוהל צעלמא ולחלומית, אלא נמשך הדם ומלח ההוא כאלו הוא דם גמור, וכל שכן היכא דלא שהה כדי מליחה דנמשך הדם ומלח שעל החתיכה מצחון כאלו הוא דם גמור. וסבירא זו כתב גס הר"ר יונה צאיסור והיתר שלו שער י"א סימן א', שכתב וז"ל, והמלח שנשאר על הצפר נמשך כדם גמור אפילו לאחר שיעור מליחה וכו' ע"כ. ולקמן צוה השער צפירוש הפנים גבי מותר אם יש ס' כו', אכתוב עוד מזה צס"ד. ועוד יש לומר שזה שכתב לקמן ולא נמלח, אפילו אי מיירי בדלא נמלח כלל מכל מקום יש לומר דהוא הדין נמי אפילו אם נמלח ולא שהה כדי מליחה צריך ס' כנגד כל החתיכה, והאי דנקט ולא נמלח, היינו משום דכיון דיש שהיו רוצין להחיר אותה חתיכה עצמה אחרי שנתבטלה צס'

שערים המצויים

א. ודלא כהר"ש מקוצי וריב"א שהובאו בראשונים ומכללם בטור סי' קה, דס"ל דצריך לשער כאילו היה הדם כולו מלח.
ב. ר"ל ולא תבלין של היתר שנבלע בהן תקרובת ע"ז. מב"ש. ועי' טעמא דמילתא בפרמ"ג סי' סט משבצות סקי"ט.
ג. בד"מ סי' קיג אות ט קרי להגהה זו הגש"ד בשם מהר"א. ועי"ש שהוכיח מכאן דגם הני דובשנין נכללין בכלל פת גוים שהותרה משום חיי נפש.
ד. פירוש שנידוכו במדוכות של גוים כן בד"ו שכד ומשם בד"ל. בד' קראקא ובדפוס מהרש"ל ליתא ובד"ו שח בסוגריים. וכו' גליון הוא.
ה. כל שבסוגריים נמצא רק בד"ו שכד. אבל הוא מוכרח דע"ז קאי הגהה הבאה.
ו. מי מליגה לכאור אין איסורם משום אין מבטלין אלא מפני הדם והשמנונית' כלשון השערים להלן סי' לג.
ז. ר"ל דקניית דבר הנעשה ע"י גוי לא מקרי לכתחילה. ולהגהה זו נתכוון כפה"ג בתור"ח ריש כלל כה ז"ל: מיהו בהגש"ד משמע דבר הנעשה בידי גוי מותר לקנות ממנו דהא לא מקרי לכתחילה וכ"כ השערים סי' נט. [ועי' גם ד"מ סי' קח אות ג].
ודלא כמהרי"ל שהובא שם דגם בנעשה ע"י גוי הוי לכתחילה. ועי"ש שכתב דטוב להחמיר. [וכד' מהרי"ל כ"כ במגן אבות למאירי הענין הי"ג. ועי"ש שפירש כן בד' הרמב"ם]. ובמנח"י שם כתב שאפשר שמהרי"ל רק בפת החמיר. ח. קאי על הגהה הקודמת.
ט. אור זרוע קצר למהר"ח א"ז סי' רז [נדפס בצד אור"ז הגדול הוצ' מכון"י סי' רעו]. י. כ"ה בסימני אור"ז שם וכצ"ל. (דבאור"ז שם מיירי בתבלין ומלח שבלעו מן החלב). וכ"ה בכמה דפוסים בשם ס"א. אבל בכל הדפוסים 'התבלין והחלב' או 'התבלין או המלח' או 'התבלין או המלח והחלב' וטס"ה.

דכנתא מעיים* וכרכשתא (שם). אבל הכרס מחזיקין בו דם. חדא דהא במחט שנמצאת בעובי בית הכסות אמרו (חולין נ ע"ב) אין עליה קורט דם וכו'. ועוד שהרי תרגמ' הדורא דכנתא ומעיים וכרכשתא, אלמא כל שאר בני מעיים מחזיקין בהן דם. ומסתמ' כשמולחין הכרכשתא אין מולחין אותו אלא בצד החיצון שהוא לצד השומן ששם הדם מצוי בשומן ולא בחלל. שהרי אין מחזיקין דם אגופא של כרכשתא אלא בשומן. עד כאן לשון תורת הבית.²

[יא] אין מחזיקים דם בבני מעיים. כתב בס"ת דמנהג למלחן עם שאר בשרי.

הכי נהוג. עכ"ל מהרא"י.³

מבוא שערים דמנהג למלחן עם שאר בשר והכי נהוג כו'. אבל האגור כתב בס"א רי"ד דטוב להחמיר. וכ"כ הר"ר יונה שער א' סי' י"ב דנהוג העולם שלא למלוח הבני מעיים לכתחילה עם שאר בשר ואפילו הכרכשתא פי' טבחיא אמנם בדיעבד שרי ואפילו שאר הדקין. וכ"כ בשער רביעי סי' י' וסי' י"א. ומהרי"ל כתב בדרשותיו בדין שריית בשר ומליחתו (עמ' תקלח) דלכתחילה אין למלוח עם שאר בשר רק לבדנה. ובדין איסור דם (עמ' תקמא) כתב אין חוששין למלוח בשר ובני מעיים יחד.

[יג] כתב עוד דכרס יש לה דין כבד ולב וריאה.⁴ הכי נהוג, כי הראיה ברורה.⁵ וכ"כ במרדכי (ר' תשכג) בשם ראב"ן שהראשונים לא היו

כמו שנתפאר שם, ניחא ליה למינקט ולא נמלח לרבותא דהיתרא, לאשמועינן דיש שהיו רוצין להפיר אותה חתיכה ענמה אחרי שנתפלה צם' אפילו היכא דלא נמלח כלל, כל שכן היכא דנמלח ולא שהה כדי מליחה. ועוד יש לומר דהא דנקט הכא ושהה כדי מליחה, לרבותא דאיסורא נקטיה, לאשמועינן דאפילו היכא דשהה כדי מליחה אפילו הכי מנכרינן לזרף כל מה שצקדרה לצטל לחלוטית דם ומלח שעל החתיכה מצחו צם', ולא אמרינן דנחתכה ענמה יש ס' דאין לך שום חתיכה שנמלחה ושהה כדי מליחה שלא יהא צה ס' כנגד לחלוטית דם ומלח שעל החתיכה מצחו, וכל שכן היכא דלא שהה כדי מליחה דמנכרינן לזרף כל מה שצקדירה לצטל לחלוטית דם ומלח בששים. ועוד יש לומר שחמלת קושיא זו אין לה דרך כלל לשיהיו דברי רבינו סותרין זה את זה בשני המקומות הללו, כי מי הגיד לו להשוואל הזה דהא דמשמע הכא מדבריו דאם לא שהה כדי מליחה אף על פי שנמלח לא סגי צמה שיש ס' נחתכה וצמים וצתצשיל כנגד לחלוטית דם ומלח שעל החתיכה מצחו אלא צריך ס' כנגד כל החתיכה, הא איכא למימר דהיינו לומר דלא סגי צמה שיש ס' נחתכה וצמים וצתצשיל כנגד לחלוטית דם ומלח שעל החתיכה מצחו אלא צריך נמי ס' כנגד מקצת החתיכה כגון שיעור קליפה וכיוצא בו. וכן הא דמשמע לקמן מדבריו דאם נמלח אף על פי שלא שהה כדי מליחה אין צריך ס' כנגד כל החתיכה, היינו נמי לומר דאין צריך ס' כנגד כל החתיכה אלא סגי צם' כנגד מקצת החתיכה כגון שיעור קליפה וכיוצא בו.

ב ואחר כך הניחו אותו לבשל בלא הדחה מותר אם יש ששים בחתיכה ובמים ובתבשיל כנגד לחלוטית דם ומלח כו'. וא"ת דהכא משמע דדווקא היכא שהניחו אותו לבשל בלא שום הדחה לגמרי הוא דצעינן ששים נחתכה וצמים וצתצשיל כנגד לחלוטית דם ומלח שעל החתיכה מצחו, אצל אם הדיחו אותו פעם אחת קודם הציסול אז המים מצטלין כח המלח ואם אחר כך הניחו אותו לבשל מותר בלא שיעור ששים. וא"כ משמע דאפילו לא הודח אלא רק פעם אחת ואחר כך הניחו אותו לבשל מותר, וכמו שכתב צם"ק צמז'ה שלא לאכול דם ס' ר"ה, דהיכא דלא הודחה אלא רק פעם אחת צטוב אין קפידה בדבר, ואילו לקמן צדיני נאמנות גוי ס' ל"ב כתב רבינו גוי שהדיח צסר ולא ראה ישראל אם הדיחוהו שני פעמים ונותנו צקדירה אין סומכין על דבריו של גוי כו', דמשמע אפילו צדיעצד חוששין לו אם לא הודח שני פעמים. וכן דקדק מהרר"א ז"ל לקמן צשער שמיני (ס' טו) צהג"ה המתחלת וכתב צם"ק וכו'. ואם כן קשיא מדבריו על דבריו. וכבר ראיתי חכמים ידו של שאר צשרי הרצ הגדול מוהר"ר יוסף זלמוני ז"ל⁶ שחירץ קושיא זו וכתב שיש לומר שזה שכתב רבינו ואחר כך צסלו אותו

שערים המצוינים

א. צ"ל [כאן ולהלן] מעיא כלפנינו בגמ' ובתוה"ב. [ואולי היינו שכתב להלן אלמא כל שאר בני מעיים מחזיקין בהן דם וכו', ור"ל כמש"כ בראבי"ה סי' א' וקצ"א בשם ראב"ן: כי לא הוציא רב משרשיא מחזקת דם כי אם מעיא והם הדקין הכחושין].
ב. ב"ג ש"ג דף ע"א וע"ב. ג. כנראה בספר התרומה. ונמצאת לשון זו שם בס"ה. סה. וגם בל"ז שער ש"א מייתי לה מסה"ג. בדפוס מהרש"ל תורת הבית. וכ"ה בתוה"ב ב"ג ש"ג דף ע"א וע"ב אבל לא כלשון ספרנו. [בד' קראקא סת"ב וכנראה פתרונו ספר תרומה באורך, לאפוקי ה'קצר' דהיינו ה'סימנים' שם לא נזכר שנהגו כן אלא שאם עשו כן מותר]. ד. ע"כ מסה"ת. ה. 'עכ"ל מהרא"י עפ"י ד' קראקא. בד"ל ליתא והיא הגהה אחת עם זו שלאחריה. ו. הר"ב מבוא שערים מרבה להביא בהגהותיו ובפירושו את 'מהרי"ל בדרשותיו'. והכונה ל'איסור והיתר משערי דורא' הכתובים בסו"ס מנהגי מהרי"ל. ונראה שסבר שמהרי"ל חברם. והנה לפנינו כתוב בתחילתם: 'והן כל דיני השערים מדורין [מדורא] ואינן משם מהרי"ל סג"ל [מהרי"ל] רק גדולים אחרים קצרו הם'. ורק במקומות מועטים הובאו שם דברים משמיה דמהרי"ל. ועי' מש"כ ע"ז במבוא. ז. היינו סה"ת דלעיל. והוא בס"ה הנ"ל. בד' מהרש"ל: ועוד כתב בתורת הבית. וכ"ה בתוה"ב שהובא לעיל הג' י. אבל בלו"ש שם מייתי לה מסה"ת. ח. ע"כ מסה"ת. ט. נראה שכוונתו לראיה שהביא בסה"ת שם: שלא הוציא מבלי דם אלא אלו ועוד אמ' מחט שנמצאת בעובי ביה"כ וכו'. וראיות אלו גם בתוה"ב שהובא לעיל הג' י. [ומש"כ ביש"ש פ"ח סי' צה: 'וכתב מהרא"י בשערים שלו דהכי נהוג דכרס יש לו דין כבד לב וריאה, כי הראיה שהביא המרדכי בשם ראב"ן היא ברורה' צ"ע, שהרי ראב"ן לא הביא שם ראיה לדבריו]. י. הובא בראבי"ה סי' אלף וקכא. בראב"ן שלפנינו ל"מ. יא. הוא הנזכר בשו"ת רמ"א סי' נז.